

Saija Karhunen

Riku kulkee rinnalla

Vertaistuki kuntouttavassa työtoiminnassa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

Sosiaalialan koulutusohjelma

Opinnäytetyö

13.1.2014

Tekijä Otsikko	Saija Karhunen Riku kulkee rinnalla. Vertaistuki kuntouttavassa työtoiminnassa.
Sivumäärä Aika	62 sivua + 2 liitettä 13.1.2014
Tutkinto	Sosionomi (AMK)
Koulutusohjelma	Sosiaalialan koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Sosiaalialan koulutusohjelma
Ohjaajat	Lehtori Katja Ihamäki Lehtori Seija Mäenpää
Opinnäytetyöni työelämäyhteistyökumppani on kuntouttavaa työtoimintaa Helsingissä järjestävä Uusix, joka muodostuu useista erilaisista kädentaitotyöpajoista. Uusix on kehittänyt aloittavien kuntoutujiensa tueksi kevästä 2012 lähtien rinnallakulkija- eli Riku-toiminnan, joka perustuu vertaistukeen. Opinnäytetyöni tarkoitus on kuvailla Riku-toimintaa ja ottaa selvää siitä, mitä hyötyä siitä on. Opinnäytetyöni avulla Uusix voi kehittää toimintaa ja esitellä sitä mm. muille kuntouttavan työtoiminnan yksiköille. Riku-toiminnasta ei ole aiemmin tehty tutkimuksia eikä laajoja kirjallisia selvityksiä, joten opinnäytetyölleni on tarvetta. Tietoperustan olen koonnut kuntouttavaan työtoimintaan liittyvästä lainsäädännöstä ja kirjallisuudesta koskien sekä jo aiemmin Riku-toimintaan liitettyä vertaistukea että voimaantumista ja osallisuutta, joiden tunnistin olevan siihen kytköksissä. Tein laadullisen tutkimuksen teemahaastattelujen muodossa. Kohderyhmäksi valitsin vuonna 2013 Uusixilla aloittaneet kuntoutujat, sillä he ovat todennäköisimmin saaneet aloitusvaiheessaan tukea Riku-toiminnasta. Haastattelin yhdeksää kuntoutujaa, jotka olivat kuntoutusjaksolla Uusixin eri työpajoilla. Tulokset osoittivat, että haastateltavien joukko oli monipuolinen, kuten Uusixin kuntoutujat yleensä. Osa haastateltavista oli kokenut Riku-toiminnasta jotain omakohtaista hyötyä. Suurin osa haastateltavista pystyi näkemään toiminnasta olevan monenlaista hyötyä joko itselleen tai jollekulle muulle. Kukaan ei ollut sitä mieltä, että toiminnasta koituisi haittaa. Johtopäätökseni on, että Riku-toiminnasta voi olla hyötyä sekä kuntoutujille, Rikuille itselleen kuin myös Uusixille yhteisönä ja työympäristönä. Hyötyä on sekä yksilöllisissä ongelmissa, sosiaalisten suhteiden kehittämisessä että työyhteisön käytännön seikoissa. Hyötyjä edistää Rikujen aloitekyky ja aktiivinen osallistuminen aloittavien kuntoutujien tukemiseen.	
Avainsanat	kuntouttava työtoiminta, vertaistuki, voimaantuminen, osallisuus

Author Title	Saija Karhunen Riku Walks By Your Side. Peer Support In Rehabilitative Work Experience.
Number of Pages Date	62 pages + 2 appendices Spring 2014
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Specialisation option	Social Services
Instructors	Katja Ihamäki, Senior Lecturer Seija Mäenpää, Senior Lecturer
The working life partner of my Bachelor's Thesis was Uusix, a craft workshop complex that organizes rehabilitative work experience in Helsinki. Uusix developed a peer support programme called Riku in 2012 to help their new beginners to adapt. The purpose of my Bachelor's Thesis was to describe the Riku programme and to find out what kinds of benefits it contributed to. With my Bachelor's Thesis Uusix can develop the programme further and present it to for example other units organizing rehabilitative work. There were no prior studies or written reports conducted of the Riku programme so there was a need for my Bachelor's Thesis. The theoretical background consisted of the legislation concerning rehabilitative work and literature about peer support, which was already connected with the Riku programme, and about empowerment and inclusion, which I found to connect to the subject. I conducted a qualitative study by carrying out theme interviews. The target group comprised the rehabilitees who had started at Uusix in 2013 as they had most likely received support from the Riku programme. I interviewed nine rehabilitees from different workshops at Uusix. The results showed that the target group was as heterogenous as the rehabilitees at Uusix in general. Some interviewees had received some personal benefit from the Riku programme. Most of the interviewees could see that the programme could benefit either them or someone else in various ways. No one suggested that the programme could cause any harm. My conclusion is that the Riku programme can benefit the rehabilitees, the Rikus themselves as well as the entire Uusix working community. The benefits can be seen in coping with personal problems, developing social relationships and learning the practices in the working community. The Rikus' initiative and activity in helping beginners enhance the benefits.	
Keywords	rehabilitative work experience, peer support, empowerment, inclusion

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Uusix ja Rikut	3
2.1	Uusixin toiminta	3
2.2	Riku-toiminta	4
3	Kuntouttava työtoiminta	7
4	Vertaistuki	10
5	Voimaantuminen	13
5.1	Voimaantuminen kuntouttavassa työtoiminnassa	13
5.2	Riku-toiminta voimaantumisen osaprosessien näkökulmasta	14
5.2.1	Päämäärät-kategoria	14
5.2.2	Kykyuskomukset-kategoria	16
5.2.3	Kontekstiuskomukset-kategoria	18
5.2.4	Emootiot-kategoria	19
6	Osallisuus	22
6.1	Osallisena tai syrjässä	22
6.2	Koulutuksen vaikutus osallisuuteen työelämästä	26
7	Opinnäytetyön toteutus	32
7.1	Tutkimustehtävä	32
7.2	Tutkimusmetodi, teemojen ja haastattelukysymysten laatiminen	32
7.3	Aineiston keruu	34
8	Aineiston analysointi	37
8.1	Tausta – koulutus-, työ- ja työttömyyshistoria	37
8.2	Tiedonsaanti – miten ja millaista tietoa Rikuista	40
8.3	Vahvuudet – Rikuilta saatu apu	42
8.4	Heikkoudet – puutteet Rikujen avussa	44
8.5	Mahdollisuudet – mitä hyötyä Riku-toiminnasta voi olla	44
8.6	Uhat – mitä haittaa Riku-toiminnasta voi olla	48
8.7	Kenestä Riku?	50
8.8	Riku luottamusasemassa ja esimerkkinä arvojärjestyksistä	52
9	Päätelmät	54

10	Pohdinta	61
	Lähteet	63
	Liitteet	
	Liite 1. Haastattelun teemat	
	Liite 2. Tiedote	

1 Johdanto

Teen opinnäytetyöni Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysviraston alaisuudessa toimivalle kuntouttavaa työtoimintaa järjestävälle Uusixille liittyen heidän vertaistukeen pohjautuvaan rinnallakulkija- eli Riku-toimintaansa. Toiminta on aloitettu keväällä 2012. Suoritin kevätlukukaudella 2013 työelämäharjoitteluni tammikuusta toukokuuhun Uusixin Tekstiili & kädentaito -pajalla. Sain idean opinnäytetyöni aiheelle ensimmäisinä päivinä, kun kohtasin harjoittelupaikkani työntekijöitä.

Teen opinnäytetyöni Riku-toiminnasta, sillä havaitsin siinä heti ensi kuulemalta paljon sosiaalialan opintoihini liittyviä piirteitä, kuten nimensä mukaisesti rinnallakulkemista sekä voimaantumista, vertaistukea ja osallisuutta. Aihe on tarpeellinen Uusixille, sillä Rikuista ei ole aiemmin tehty tutkimusta. He ovat kehittäneet Riku-toimintaa itse ja haluaisivat siitä mielellään jotain tutkimustietoa, jonka pohjalta kehittää toimintaa edelleen ja laajentaa käytäntöä myös muihin työyhteisöihin. Aihe on hyvin ajankohtainen, sillä toiminta on tuoretta.

Työelämäyhteys on selkeä, sillä Uusix haluaa tietoa kehittämänsä toiminnan vaikutuksista ja siitä, miten ne ihmiset, joita se koskettaa, ovat sen kokeneet. He myös haluavat materiaalia, jonka avulla esitellä toimintaa muille. Riku-toiminnan tutkiminen hyödyntää sosiaalialan tietoa hyvin vahvasti. Minulla on myös omakohtainen kiinnostus aihetta kohtaan, sillä työelämäharjoitteluni aikana seurasin Riku-toimintaa käytännössä ja läheltä. Olen myös itse ollut työtön ja hukassa elämäni kanssa, joten tiedän myös omakohtaisesti sen, miten tärkeää vertaistuki ja kaikenlainen ohjaus ja neuvominen voisi olla.

Osallistuin Rikujen kokouksiin, joita järjestettiin muutaman kerran harjoittelujaksoni aikana. Päätin hyvin varhaisessa vaiheessa, että teen opinnäytetyöni Riku-toiminnasta ja sen koetuista hyvistä vaikutuksista. Uusix on kehittänyt toimintaa itse ja haluaa sen vaikutuksista mielellään tutkimustuloksia sekä aineistoa, jonka avulla esitellä toimintaa muillekin tahoille ja kehittää ja laajentaa sitä edelleen.

Aloitan kertomalla Uusixista ja Riku-toiminnasta. Seuraavaksi esittelen kuntouttavan työtoiminnan sitä koskevan lainsäädännön valossa. Tämän jälkeen ovat vuorossa kirjallisuuteen pohjautuvat luvut vertaistuesta, voimaantumisesta ja osallisuudesta,

jotka sidon kuntouttavan työtoiminnan ja Riku-toiminnan käytännön yhteyksiin. Lopuksi tulevat luvut opinnäytetyötutkimuksen toteuttamisesta, aineiston analysoinnista ja päätelmistä.

2 Uusix ja Rikut

Tässä pääluvussa esittelen Uusixin toimintaa sekä siellä tapahtuvaa Riku-toimintaa. Toimintaympäristön ja toiminnan perusteiden ymmärtäminen on tärkeää kuvailtaessa toimintaa. Riku-toiminta on suunniteltu Uusixille, mutta sitä voidaan käyttää myös muissa yhteisöissä.

2.1 Uusixin toiminta

Uusix järjestää kuntouttavaa työtoimintaa erilaisten kädentaitojen muodossa vaikeasti työllistyville helsinkiläisille. Verstaiden arvoihin kuuluvat inhimillisyys, innovatiivisuus, yhteisöllisyys ja kestävä kehitys. Toiminnan päätavoitteita ovat ihmisten työ- ja toimintakyvyn parantaminen, ylläpitäminen ja arviointi, kustannustehokkuuden ja kokonaistuloksellisuuden osoittaminen, tehokas toiminta itsenäisesti ja sidosryhmien kanssa sekä kuntouttavan työtoiminnan, tuotannollisen työpajatoiminnan ja kierrätyksen yhdistäminen innovatiivisesti. (Uusix 2010a.)

Uusixin verstailla Helsingin Kyläsaarella työskentelee noin kolmesataa henkilöä, joista enemmistö, noin kaksisataa henkeä, on kuntouttavassa työtoiminnassa. Lisäksi Uusixilla on työkokeilijoita, tukityöllistettyjä ja oppilaitosten harjoittelijoita. Toiminta aloitettiin vuonna 1997 entisen jätteenpolttolaitoksen tiloissa. Kun laki kuntouttavasta työtoiminnasta astui voimaan vuonna 2001, tuli sellaisen järjestäminen Uusixin tehtäväksi. (Uusix 2010b.)

Uusixin verstaat ovat nimeltään Keramiikka & koru, Metalli, Ompelimo, Painotex & kauppa, Fillari, Puu & pinta, Rakennus & huolto, Rakennusosat & kuljetus, Tekstiili & kädentaito, Verhoilu & sisustus, Tietotekniikka sekä ruokala Muusix. Näistä Painotex ja Tietotekniikka ovat erityisesti nuorille suunnattuja. (Uusix 2010c.)

Uusixin asiakastyöntekijät ovat eri syistä työttömiä ihmisiä. Kirjoon kuuluu mm. sosiaalisten taitojen ja elämänhallinnan puutetta, mielenterveysongelmia, päihdeongelmia, maahanmuuttajuutta ja kielitaidon puutetta, koulutusta työllistämättömille aloille, yms. Diagnooseista tai muista kuntouttavaan työtoimintaan päättymisen syistä ei kuitenkaan ole pajojen ohjaajilla tarkkaa tietoa, vaan hoidolliset ja terveydelliseen kuntouttamiseen liittyvät asiat hoidetaan niihin liittyvien tahojen puolella

Uusixin keskittyessä työhön liittyvän toimintakyvyn kuntouttamiseen. Kuntoutujat eli asiakastyöntekijät saavat puhua omista asioistaan sen verran kuin haluavat. Asiakastyöntekijät tulevat verstaalle samoin sosiaaliviraston alla toimivasta työvoiman palvelukeskus Duurista ohjattuina.

Useimmilla kuntoutujista on Duurin läheteessään tavoitteena esimerkiksi edistää päihteetöntä elämäntapaa, opetella päivärytmin noudattamista, saada mielekästä tekemistä arkeensa, harjoitella työelämän pelisääntöjä tai kotoutua suomalaiseen kulttuuriin ja oppia kieltä. Kun kuntoutuja saa Duurista lähetteen Uusixille, hän voi esittää toiveita siitä, mille pajoille hän olisi kiinnostunut tulemaan, mutta niitä ei voida aukottomasti toteuttaa.

2.2 Riku-toiminta

Syystä tai toisesta työttömänä oleminen tuottaa yksinäisyyttä ja syrjäytymistä. Kuntouttava työpaikka on siis myös paikka, jossa kuntoutujat voivat kokoontua kaltaistensa ja työntekijöiden kanssa yhteisönä. Työelämäharjoittelussani pääsin konkreettisesti tutustumaan yhteisöllisyyden ja vertaistuen vaikutuksiin vuoden 2012 keväällä aloitetun Riku-toiminnan kautta. Tärkeänä ominaisuutena Uusixin verstaiden toiminnassa on yhteisöllisyys. Verstailla aloittaa kuukausittain noin kolmekymmentä uutta asiakastyöntekijää. Tulokkaat ovat usein olleet pitkään työttöminä tai he eivät ehkä koskaan ole olleet mukana työelämässä, joten he tarvitsevat perehdytystä varsinaisten työtehtävien lisäksi myös työyhteisössä toimimiseen. Uusien työntekijöiden mahdollisimman sujuvan sopeutumisen edistämiseksi on kehitetty rinnallakulkija- eli Riku-toiminta.

Toiminnan pääasiallinen keksijä ja kehittäjä on Uusixin työpajapäällikkö Vuokko Oikarinen. Hänen kanssaan toimintaa ovat suunnitelleet Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysviraston alaisuudessa toimivat nuorten työpajan kuntouttavan työn vastaava kouluttaja Teija Lastu ja ohjauspalveluiden johtava sosiaalityöntekijä Pirjo Tainamo. Toimintaa on aluksi yritetty aloittaa pilottitoimintana tekstiilipajalla vuonna 2010, mutta silloin se ei ole vielä lähtenyt käyntiin. Keväällä 2012 Oikarinen, Lastu ja Tainamo käynnistivät toiminnan uudestaan ja laativat sille ohjeet. (Oikarinen 2013.)

Rinnallakulkija eli lyhyemmin Riku on nimitys työntekijälle, jota muissa yhteisöissä saatettaisiin kutsu nimikkeellä tukihenkilö, tutor, isonen, tms. Riku on tavallinen pajan

kuntouttavan työtoiminnan kuntoutuja eli asiakastyöntekijä, jolle Uusix ja oman pajan toiminta ovat jo tulleet tutuiksi. Riku tuntee pajan käytännöt ja Uusixin muut palvelut ja oheistoiminnat. Työnkuvaan kuuluu perehdyttää aloittavat asiakastyöntekijät sosiaaliseen yhteisöön. Uudet pajalaiset saavat Rikun tuekseen ensimmäisten 2–3 viikon ajaksi. Riku-toiminnan säännöt ovat Uusixilla ja pajoilla yhteisesti sovittuja. Riku-toimintaan ryhtyminen on vapaaehtoista. Sekä varsinainen toiminta, Riku-koulutus että Rikujen tapaamiset lasketaan osaksi työtä ja työaikaa. Osallistumishalukkuudestaan voi ilmoittaa oman työpajansa työnjohtajalle. Kullakin pajalla toimii omat Rikunsa niin aamuvuorossa klo 8–12 kuin iltavuorossa klo 12–16. Toiminnassa yhdistyvät vertaisuus ja vertaistuki. Riku on kokemusasiantuntija, joka voi paikoitellen ohjaajia ja työnjohtajia paremmin tietää, millaista on olla pitkäaikaistyötön ja työskennellä kuntouttavassa työtoiminnassa. Rikun oman elämän pitää kuitenkin olla siinä määrin kunnossa, ettei hänellä ole akuutteja ongelmia, jotka vievät voimia ja keskittymistä.

(Oikarinen – Lastu – Tainamo 2012.)

Uudet asiakastyöntekijät aloittavat info-päivästä, jolloin kaikille aloittaville kerrotaan yhteisesti yhteisistä asioista. Toisena päivänä pajojen työnjohtajat ja ohjaajat esittelevät pajan, jolle työntekijä sijoittuu, kertovat pajakohtaisista käytännöistä ja opastavat aloittajan työtehtäviinsä. Tämän jälkeen alkaa Rikujen työ. Riku toivottaa aloittavan asiakastyöntekijän tervetulleeksi myös omasta puolestaan. Hän esittelee tilat ja talon tavat täsmällisemmin ja opettaa lisää käytännöistä ja selventää pajasanastoa. Riku käy yhdessä syömässä lounasta ja neuvoo samalla reitit ruokalaan sekä muut ruokailuun liittyvät asiat. Myös kellokorttikoneen käytön opettaminen kuuluu Rikun työhön. Pajoilla on tietokone sekä pajapuhelin, joita saa käyttää määrättyjen asioiden hoitamiseen, ja Riku opastaa myös niiden käytössä. Asiakastyöntekijät täyttävät läsnäoloseurantalomaketta, jonka täyttämisessä Riku voi myös auttaa, jos työnjohtajan kanssa on siitä sovittu. (Oikarinen ym. 2012.)

On tärkeää varmistaa, että perehdytyksessä kerrotut asiat on ymmärretty. Riku on pajalla työaikanaan käytettävissä ja häneltä voi kysyä kaikenlaista. Riku tekee yhdessä aloittajan kanssa ja tutustuttaa työhön antaen vinkkejä arjen tilanteisiin. Uusixin toimintaan kuuluu mm. tietotekniikkakursseja ja työturvallisuuskorttikoulutuksia, joista Riku kertoo tarpeen mukaan. Koska Uusixin toiminnan tavoitteisiin sisältyy kierrätys, Riku opastaa myös jätteiden lajittelussa ja muussa kierrätyksessä. Toiminnan periaatteisiin kuuluu, että Riku suhtautuu opastettaviinsa arvostavasti ja hyväksyvästi. Avainsanoja ovat tasavertaisuus, vastavuoroisuus, avoimuus, ystävällisyys,

rauhallisuus ja selkeys. Riku kysyy muilta, jos ei itse tiedä tai osaa neuvoa. Työn ja vastuun jaosta sovitaan kullakin pajalla. Asiat jaetaan työnjohtajan tai muiden Rikujen kanssa. Rikun on tärkeää pitää huolta itsestään ja kunnioittaa omaa yksityisyyttään. Riku tekee yhdessä, ei puolesta. (Oikarinen ym. 2012.)

Mahdollisia Riku-toiminnassa vastaan tulevia ongelmia ovat työnjohdon, ohjauksen ja Rikujen työn sekoittuminen. Näinpä ne on selkiinnyttävä hyvin. Vertaistuesssa voi kohdata myös ristiriitoja ja Riku voi joutua pohtimaan mm. milloin on oikea vaihe ilmoittaa eteenpäin vaikkapa päihdeongelmasta. Ongelmiin pitäisi kuitenkin puuttua. Ihmisten välillä on aina myös se mahdollisuus, etteivät henkilökemiat kohtaa. Ihmiset ovat erilaisia ja heidän välillään voi olla erilaisia ihmissuhteita. Monikulttuurisessa työyhteisössä myös uskonto, ikä, sukupuoli sekä kieli voivat haitata Rikun ja asiakastyöntekijöiden kanssakäymistä. Dialogisuudessa voi ilmetä puutteita. Aloittavat asiakastyöntekijät voivat olla tottumattomuuttaan vastahakoisia. (Oikarinen ym. 2012.)

Riku verkostoituu toisten Rikujen lisäksi muidenkin Uusixin verstailla toimivien työntekijöiden kanssa. Näitä ovat työpajapäällikkö, työpajojen työnjohtajat ja ohjaajat, sosiaalityöntekijät ja kuntoutusohjaajat. Rikut muodostavat myös oman tukiryhmänsä Uusixilla. Ryhmä tukee jäsentensä omaa kasvua Rikuna. Ryhmässä huolehditaan tehtävän mielekkyyden säilymisestä ja toiminnan juurruttamisesta käytäntöön. Vertaisryhmä mahdollistaa kokemusten jakamisen ja paremman toimintaan sitoutumisen. Sen tarkoituksena on myös tuottaa iloa ja virkistäytymistä muiden Rikujen kanssa. (Oikarinen ym. 2012.)

Tutustuin Rikuihin heti ensimmäisestä työelämäharjoittelupäivästäni lähtien. Kun tulin Tekstiili & kädentaito -pajalle, sain heti yhden pajan silloisista Rikuista tutustuttamaan minua. Hän esitteli minulle tilat, neuvoi reitit ja kävi kanssani läpi aloittavan pajalaisen perehdytyskansion. Rikut olivat usein valppaana ja huomasivat vieraat ihmiset, jotka tulivat pajalle ja olivat valmiina perehdyttämään heitä, jos he olivat uusia tulokkaita. He ottivat asioita esille kokouksissa ja ajoivat tavallisten kuntoutujien asiaa ja toivat seikkoja tiettäväksi myös ylemmille tasoille.

3 Kuntouttava työtoiminta

Laissa kuntouttavasta työtoiminnasta säädetään toimenpiteistä, joiden avulla edistetään työllistymis- tai koulutusedellytyksiä sellaisten henkilöiden kohdalla, jotka ovat olleet pitkään työttöminä ja saaneet työmarkkinatukea tai toimeentulotukea. Laki käsittelee myös toimenpiteisiin osallistuvan henkilön oikeuksia ja velvollisuuksia. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 1.)

Lain toinen pykälä määrittelee aktivointisuunnitelman suunnitelmaksi, joka laaditaan pitkään työttömänä olleelle henkilölle. Sillä pyritään parantamaan sekä elämänhallintaa että työllistymisedellytyksiä. Suunnitelma tehdään yhteistyössä henkilön itsensä, työ- ja elinkeinotoimiston ja kunnan kesken. Suunnitelman perusteella pitkäaikaistyöttömälle ihmiselle voidaan osoittaa esimerkiksi kuntouttavaa työtoimintaa, joka on kunnan järjestämää. Siinä ei synny virka- eikä työsuhdetta, vaan toiminnan on tarkoitus kehittää osallistujan elämänhallintaa ja edellytyksiä työllistymiseen. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 2.)

Kunta voi järjestää kuntouttavan työtoiminnan itse tai tehdä sen järjestämisestä sopimuksen joko toisen kunnan, kuntayhtymän, rekisteröidyn yhdistyksen, rekisteröidyn säätiön, valtion viraston tai rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan kanssa. Toimintaa ei voi hankkia yritykseltä. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 6.) Uusix toimii Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden alaisuudessa.

Lain soveltaminen poikkeaa hieman alle ja yli 25-vuotiaiden osalta. Alle 25-vuotiaalle työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saavalle henkilölle laaditaan mahdollisesti kuntouttavaan työtoimintaan johtava aktivointisuunnitelma, jos jokin kolmesta seuraavasta ehdosta täyttyy: hänelle on laadittu työvoima- ja yrityspalveluista annetun lain mukainen työllistymissuunnitelma ja hän on työttömyyden vuoksi saanut työmarkkinatukea ainakin 180 päivältä 12 kalenterikuukauden aikana; hänelle on laadittu edellä mainittu työllistymissuunnitelma ja hän on saanut työttömyyspäivärahaa työttömyysturvalaissa määritellyn työttömyyspäivärahauden ajan, tai hänelle on tehty työvoima- ja yrityspalvelulaissa määritelty työntekijän haastattelu ja hän on työttömyydestä johtuen saanut neljä kuukautta toimeentulotukea pääasiallisena toimeentulonaan. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 3.)

Yli 25-vuotiaasta laki koskee, jos hän on työttömyyden vuoksi ollut oikeutettu työmarkkinatukeen tai toimeentulotukeen ja hänelle on laadittu työllistymissuunnitelma, jos jokin seuraavasta kolmesta ehdosta toteutuu: hän on saanut työmarkkinatukea ainakin 500 päivältä; hän on työttömyyspäivärahakauden jälkeen saanut työmarkkinatukea ainakin 180 päivältä, tai jonka toimeentulo on 12 kuukauden ajan muodostunut työttömyyden vuoksi maksetusta toimeentulotuesta. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 3.)

Helsingissä pitkäaikaistyöttömien palveluja hoitaa työvoiman palvelukeskus Duuri. Se tarjoaa yksilöllistä palvelua työllistymisen edistämiseksi, työkyvyn ylläpitämiseksi ja työttömän kuntouttamiseksi. Sen taustalla ovat Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto, Uudenmaan TE-toimisto ja Kelan Helsingin vakuutuspiiri. (Helsingin kaupunki 2013.) Uusixin kuntoutujat tulevat Duurista ohjattuna ja ovat työhönkuntoutusjaksonsa aikana yhteydessä nimettyyn Duurin työntekijäänsä.

Aktivointisuunnitelmaan tulevat tiedot henkilön koulutuksesta ja työurasta, arvio aiempien työvoimapalvelujen vaikutuksista, arvio aiempien työllistymissuunnitelmien ja muiden kunnan tekemien kyseistä ihmistä koskevien suunnitelmien toteutumisesta sekä suositellut toimenpiteet, jotka voivat tapauksesta riippuen olla joko työtarjouksia tai muita julkisia työvoimapalveluja taikka kuntouttavaa työtoimintaa tai muita sosiaali- tai terveys-, kuntoutus- ja koulutuspalveluja. Ensisijaisesti on katsottava, voidaanko henkilölle tarjota työtä tai julkisia työvoimapalveluja. Jos työ- ja elinkeinotoimisto arvioi, ettei henkilölle ole tarjota sopivaa työtä tai julkisia työvoimapalveluja kolmen kuukauden kuluessa, tulee kysymykseen kuntouttava työtoiminta. Jos henkilön ei arvioida voivan osallistua siihen heti toimintakykynsä puutteiden vuoksi, suunnitelmaan laitetaan ensin sellaisia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja, joiden katsotaan korjaavan tilannetta. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 8.)

Monilla pitkään työttömänä olleilla on vaikeuksia päästä työelämään jo siitäkin syystä, että he ovat tottuneet viettämään aikataulutonta elämää. Päihteiden käyttö sekä mielenterveyden tai elämänhallinnan ongelmat, jotka usein ovat työttömyyden syynä, tuovat elämään piirteitä, jotka estävät työhön keskittymisen ja panostamisen tyypillisissä viiden viikoittaisen työpäivän ja noin kahdeksan päivittäisen työtunnin työsuhteissa. Päihteiden käyttö ja mielenterveyden ongelmat voivat myös edellyttää hoitoa ja muuta kuntoutusta ennen kuin ihminen on kykenevä kuntouttavaan työtoimintaan.

Jos henkilö voi osallistua kuntouttavaan työtoimintaan, suunnitelmaan merkitään siitä tietyt ominaisuudet. Suunnitelmaan tulee kuvaus kuntouttavasta työtoiminnasta ja sen järjestämispaikasta. Henkilölle määritellään hänelle sopiva työtoiminnan päivittäinen ja viikoittainen kesto. Laajemmin aikataulua määrittävät toiminnan alkamisaika ja pituus sekä ajankohta, jolloin vaikutuksia voidaan viimeistään arvioida ja päättää jatkotoimista tai aktivointisuunnitelman uusimisesta. Tarvittaessa aktivointisuunnitelman sisältöä voidaan tarkistaa muulloinkin. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 9.)

Kuntouttavan työtoiminnan sisältö ja kesto on suunniteltava niin, että se on kullekin henkilölle mielekästä ja riittävän vaativaa, jotta se kehittäisi yksilön valmiuksia päästä työmarkkinoille. Työtoimintaa järjestetään kerrallaan 3-24 kuukauden jaksoksi, jolloin henkilö osallistuu siihen vähintään yhtenä ja enintään viitenä päivänä viikossa. Työtoimintapäivän kesto on vähintään neljä tuntia. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001 § 13.)

Uusixilla tarjolla on joko aamuvuoro tai iltapäivävuoro, joiden kummankin kesto on neljä tuntia. Poikkeuksena Painotex-kankaanpainantapajalla päivät ovat kuuden tunnin mittaisia. Uudet kuntoutujat aloittavat usein yhden tai parin perättäisen päivän mittaisella työviikolla. Aamu- tai iltapäivävuoron voi valita sen mukaan, miten itse tuntee voivansa parhaiten tulla työhön. Näinpä he, jotka tietävät aikaisten aamuhärräämisten olevan itselleen vaikeita, usein valitsevat mieluummin iltapäivävuoron, joka alkaa klo 12. Toiset taas voivat tuntea tarvitsevansa iltapäivisin ja illalla aikaa muuhun, jolloin kahdeksalta alkava aamuvuoro sopii heille paremmin. Jaksot kestävät kolme kuukautta ja niiden välissä pidetään arviointikeskustelut pajan työnjohtajan, Duurin työntekijän ja kuntoutujan kesken. Niiden yhteydessä päätetään siitä, jatkaako kuntoutuja työhönkuntoutusta Uusixilla ja onko hänen työviikkonsa pituudessa tai työvuorojensa ajankohdassa säädettävää.

Kuntouttavaa työtoimintaa voi seurata siirtyminen välityömarkkinoille. Välityömarkkinat tarkoittavat työhön sijoittumista edistäviä ja siinä selviytymistä parantavia palveluja. Niihin kuuluu työmarkkinatoimenpiteitä, kuten työharjoittelua työmarkkinatuella, sekä palkkatuetta työtä. Välityömarkkinoilla tehdyn työn tarkoitus on parantaa yksilön työmarkkina-asemaa kehittämällä osaamista ja ammattitaitoa. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2011.) Uusixilla on pajoillaan useita ohjaajia, jotka ovat joko palkkatuetussa työssä tai työharjoittelijoina.

4 Vertaistuki

Vertaistukea pidetään sosiaalisen tuen alakäsitteenä tai erityismuotona. Sosiaalisessa tuessa tuki saadaan ja annetaan sosiaalisen verkoston tai tukiverkoston sisällä. Vertaistuessa tuen antaja on tuen saajan kanssa samantapaisessa elämäntilanteessa tai kokenut samankaltaisia asioita. (Jantunen 2008: 20–21.)

Kuntouttava toiminta Uusixilla on muutakin kuin työelämävalmiuksien parantamista. Kuntoutujilla on siellä mahdollisuus tavata muita samassa tai verrattain samankaltaisessa elämäntilanteessa olevia ihmisiä. Riku-toiminnassa vertaisten tuki on järjestelmällisempää kuin tavallisten kuntoutujien kesken. Rikut ovat kanssakäymisissä tavallisten kuntoutujien kanssa, mutta muodostavat myös keskenään oman vertaisryhmänsä, jolla on Riku-toimintaan liittyvät ominaisuutensa.

Sosiaalisen tuen näkökulmasta vertaistuen voidaan ajatella olevan perheeltä saadun tuen ja ammatillisen tuen välissä. Etenkin päihderiippuvuuksista toivuttaessa sosiaalinen tuki on osoittautunut merkittäväksi hoidon jälkeistä edistymistä tukevaksi tekijäksi. (Knuuti 2007: 116–117.) Toipuva ihminen kaipaa kaltaistensa seuraa. Toiset ongelman omakohtaisesti kokeneet huomaavat herkästi yksilön avuntarpeen silloinkin, kun tämä ei sitä itse tiedosta. Ryhmän kokoontumiset tuovat myös säännöllistä tekemistä. On tärkeää osallistua säännöllisesti ja saada muodostettua se tavaksi. Vertaisryhmiin osallistuminen ehkäisee eristäytymistä ja niiden kautta voi tutustua uusiin ihmisiin ja luoda terveempää elämäntapaa edistäviä sosiaalisia suhteita. Tämä edistää aikanaan sosiaalistumista yhteiskuntaan. Tukea voi saada silloinkin, kun kokoontumiseen lähteminen ei tunnu miellyttävältä. Päihdekuntoutujilla vertaistukiryhmistä on apua niin toipumisen alussa kuin pitkään raittiina olemisen jälkekin. (Kotovirta 2009: 117–118; Knuuti 2007: 127.)

Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen luo laissa veloitettun vertaisryhmän. Esimerkiksi päihdekuntoutujien vertaisryhmiin osallistuminen on vapaaehtoista ja kokoontumiskerroilta voi jäädä pois. Kuntouttavasta työtoiminnasta puolestaan ei voi olla pois ilman sanktioita, kuten poissaolopäivien osalta rahallisia menetyksiä. Tämä velvoittaa kuntoutujia osallistumaan ja siten edistää tuttavuuksien syntymistä ja ryhmien muodostumista. Kuntouttavan työtoiminnan sisällä Uusixilla Riku-toimintaan osallistuminen taas on vapaaehtoista käsittäen sekä Rikujen kanssa tekemisissä olemisen että Rikuksi ryhtymisen. Jos kuntoutuja on sosiaalisilta

vuorovaikutustaidoiltaan riittävän hyväkuntoinen, hän voi saada toisten Rikujen kanssa toimimisesta ja aloittavien kuntoutujien auttamisesta lisätukea omaan kuntoutumiseensa.

Vertaistukea saatetaan jaotella vastavuoroiseksi, keskinäiseksi tai omaehtoiseksi tueksi. Käsitteillä ei kuitenkaan ole suurta eroa, vaan ne ovat rinnastettavissa. Kiteytetysti vertaistuessa ihmisen voidaan nähdä auttavan sekä toisia että itseään. (Nylund 1997: 1; Nylund 2005: 203.)

Vertaisryhmä tarjoaa tukea ihmisille, joilla on yhteinen ongelma tai muu elämäntilanne ja he tahtovat jakaa siihen liittyviä kokemuksia keskenään. Ryhmän keskeisenä tehtävänä on motivaation vahvistaminen. Vertaisten ryhmässä jäsen voi tuntea tulevaisuutta ymmärretyksi ja hyväksytyksi ilman, että hänen tarvitsee selitellä itseään. Hän voi kokea, ettei poikkea muista ryhmän jäsenistä häiritsevästi. (Granfelt 2007: 200–201.)

Uusixilla ei jaotella kuntoutujia sen mukaan, ovatko he olleet työttömänä päihdeongelmien, mielenterveyden ongelmien tai muiden syiden vuoksi. Yhteiseksi ongelmaksi riittää pitkittynyt työttömyys. Kuntoutujat ovat luultavasti saaneet selitellä työttömyyttään, siihen johtaneita ja siitä johtuvia ongelmia jo monelle taholle, kuten perheelleen, työvoimapalvelujen työntekijöille, hoitohenkilökunnalle ja erilaisille viranomaisille, joten Uusixilla he saavat keskittyä tutustumaan työelämän pelisääntöihin ja harjoittelemaan omia taitojaan ja valmiuksiaan.

Ryhmän jäsenet ikään kuin puhuvat keskenään samaa kieltä. Jäsenten on mahdollista samaistua toistensa kertomiin kokemuksiin ja tuntemuksiin ja tulla keskenään paremmin ymmärretyksi. Ohjeita ja neuvoja on helpompaa ottaa vastaan, kun niitä kuulee joltakulta, jolla on samoja elämäkokemuksia. Kohtalotoveri voi olla merkittävä henkilö, joka osaa tukea ja hyväksyä ihmisen sellaisenaan. (Granfelt 2007: 113–115.)

Riku toi toimia sanansaattajana tai väliportaana kuntoutujan ja ohjaajien sekä työnjohtajien välillä. Joistakin asioista voi olla helpompaa puhua sellaiselle, jonka tuntee kaltaisekseen kuin sellaiselle, joka edustaa auktoriteetteja. Jos Riku on taitava, hän osaa toimia tulkkina henkilökunnan ja kuntoutujien välillä ja muotoilla viestin niin, että se on vastaanottajalle ymmärrettävä.

Vertaistuki toimii sekä mahdollisen virallisen hoitojärjestelmän ohessa että sen jatkumona. Se ei voi täysin korvata ammatillista tukea tai virallista hoitojärjestelmää, kuten terapioita ja lääketieteellisiä hoitoja. Parhaat tulokset kuntoutumisessa saadaan ammatillisen ja vertaistuen yhdistelmällä. Vertaistuki voi tarjota kuntoutujalle sellaista puhumisen, kuuntelemisen ja yhdessä tekemisen kautta saatua apua, mikä ei muuten olisi mahdollista. Vertaiset antavat tilaisuuden samaistumiseen ja tunteeseen riittävydestä ja kelvollisuudesta. Ammattiauttajilla, toisin kuin vertaisauttajilla, on etuna vaitiolovelvollisuus ja sen tuoma korkeampi luottamuksellisuus ja vakuuttavuus. (Knuuti 2009: 169–170; Kotovirta 2009: 123.)

Esimerkiksi mielenterveys- ja päihdekuntoutajat voivat käydä kuntouttavan työtoiminnan ohella erillisissä, heidän omaan ongelmaansa liittyvissä kuntoutuksissa tai terapioissa. Myös työkyvyn kuntoutumiseen saa tukea ammattilaisilta, kuten kuntoutusohjaajalta ja erityissosiaalityöntekijältä Uusixilla tai Duurin työntekijöiltä.

5 Voimaantuminen

Tässä luvussa käsittelen voimaantumista, joka on eräs keskeinen asia sosiaalialan työssä. Kukaan ei pysty kuntouttamaan toista tai parantamaan toisen elämänlaatua tämän puolesta, vaan kuntoutumisen ja oman elämän hallinnan ydin on itsestä lähtevässä voimantunteesta.

5.1 Voimaantuminen kuntouttavassa työtoiminnassa

Voimaantuneisuus eli sisäinen voimantunne vapauttaa omia voimavaroja ja vastuullista luovuutta. Voimaantuneista ihmisistä välittyy myönteinen lataus, arvostus ja luottamus. Ihminen on silloin halukas yrittämään parhaansa ja kykenee myös ottamaan vastuuta muiden hyvinvoinnista. Ennakkoluulot vähenevät ja ihminen pystyy luoviin ratkaisuihin arvioidessaan kykyjään realistisemmin. Vapauden ja itsenäisyyden kokeminen ovat keskeisiä, samoin kuin toimintaympäristön ja muun kontekstin mielekkäänä näkeminen. Sisäistä voimantunnetta voidaan jakaa tiiviisti toisiinsa liittyviin kategorioihin, jotka ovat vapaus, vastuu, arvostus, luottamus, konteksti, ilmapiiri ja myönteisyys. Merkittävät puutteet yhdessäkin kategoriassa voivat häiritä tai peräti estää voimantunteen kehittymistä ja ylläpitämistä. (Siitonen 1999: 61.)

Kuntouttava toiminta auttaa paikkaamaan voimantunteen kategorioihin syntyneitä aukkoja. Kuntoutujat saavat vastuuta ja tietystä määrin vapautta valita mieleisiään tehtäviä, joiden tekemisestä ansaitaan luottamusta ja arvostusta. Uusixin toimintaympäristö on motivoiva ja inspiroiva. Niin ohjaajat kuin kuntoutujatkin suhtautuvat toisiinsa myönteisesti ja yhteisöllisesti. Ammattimaisten ohjaajien tekemän työn lisäksi siis myös vertaistuki kannattelee kuntoutujia.

Voimaantuminen etenee prosessimaisesti lähtien ihmisestä itsestään. Toimintaympäristön olosuhteilla, kuten valinnanvapaudella ja turvalliseksi koetulla ilmapiirillä on usein vaikutusta asiaan; voimaantuminen on todennäköisempää suotuisissa olosuhteissa. Voimaantuessaan ihminen löytää omat voimavaransa ja määrää itse itseään. Osaprosessien ja merkityssuhteiden teoreettinen jäsentäminen on tietystä mielessä mahdollista, mutta täydellinen teorian muotoilu on mahdotonta, koska kyse on yksilöllisestä prosessista kunkin ihmisen kohdalla. Myöskään voimaantuneen ihmisen kriteerejä ei voi täysin määrittää, arvioida tai mitata mittareilla, sillä

voimaantuneisuus ilmenee eri ihmisissä omanlaisinaan ominaisuuksina, käyttäytymisenä, taitoina ja ajatusmalleina. Voimaantumisen ominaisuudet ja voimakkuusasteet voivat myös vaihdella riippuen ympäristöstä ja ajankohdasta. (Siitonen 1999: 93.)

Uusix muodostaa yhteisön, jossa eri pajojen työntekijät ovat yhteydessä ja vuorovaikutuksessa keskenään. Pajoilla työskennellään yhteisessä työsalissa usein suurten pöytien ääressä. Kaikki pajat ovat samassa pihapiirissä ja osin samoissa rakennuksissa ja kaikki käyttävät yhteistä ruokalaa. Toimintaympäristön fyysiset puitteet tarjoavat siis mahdollisuuden voimauttavan yhteisön muodostamiselle. Varsinaisten taitojen kohentumisen ohessa ihmiset kuntoutuvat myös sosiaalisina olentoina. Lähtökohtia, nykytilanteita ja tavoitteita on runsaasti, mutta Uusixin yhteisö sopii monenlaisille ihmisille, sillä tehtäviä ja toimenkuvia säädellään sen mukaan, mikä nähdään kenellekin hyödylliseksi. Kuntoutus jaksottuu kolmen kuukauden eriin, joiden välillä voidaan tehdä muutoksia. Kullakin on mahdollisuus edetä voimiensa mukaan.

5.2 Riku-toiminta voimaantumisen osaprosessien näkökulmasta

Ihminen tahtoo luonnostaan tuntea itsensä arvokkaaksi. Yhteisöissä sosiaaliset rakenteet ja olosuhteet sekä muut yksilöt voivat saada ihmisiä tai ihmisryhmiä tuntemaan itsensä arvottomiksi. Pienikin kohennus tähän tunteeseen voi vapauttaa suuria energiamääriä kasvuun. Sellaisia asioita voidaan tulkita voimaantumisen osaprosesseina. Ne on jaoteltu päämääriin, kykyuskomuksiin, kontekstiuskomuksiin ja emootioihin. (Siitonen 1999: 117–118.) Seuraavissa alaluvuissa käsitellän voimaantumisen osaprosessien kategorioita ja niiden yhteyttä Riku-toimintaan ja laajemmin kuntouttavaan työtoimintaan.

5.2.1 Päämäärät-kategoria

On tärkeää, että ihminen voi unelmoida tulevaisuudestaan vapaasti. Suuriin päämääriin edetään välitavoitteiden kautta. Itse määritetyt haaveet antavat siihen energiaa ja saavutetut välipäämäärät vapauttavat edelleen uusia voimavaroja. Voimaantuminen ja päämäärät ovat siis suhteessa toisiinsa. Ihmisen subjektiiviset kokemukset sekä ympäristöönsä ja kontekstiinsa liittyvät uskomukset vaikuttavat kuitenkin päämäärien asettamiseen ja niiden tavoitteluun tarvittavaan voimaantumiseen. Näiden

kontekstiuskomusten lisäksi ihmisillä on käsityksiä omista kyvyistään ja ominaisuuksistaan, ja ne voivat joko edistää tai estää toivottuja tulevaisuuden tiloja kohti pyrkimistä ja voimaantumista. Myös tunteet tuovat omaa tietoaan ongelmista ja mahdollisuuksista. (Siitonen 1999: 119–120.)

Pitkään työttömänä olleella, kenties mielenterveyden tai päihteiden käytön ongelmia kokeneella ihmisellä voi olla huono mielikuva yhteiskunnasta, työelämästä ja itsestään. Yhteiskunnan vaatimukset koetaan liian vaativiksi ja työelämä pelottavaksi ja raskaaksi. Ihminen voi pitää itseään häviäjänä, joka ponnisteluistaan huolimatta ei onnistu työelämässä. Turhautuminen tuloksettomuuteen voi johtaa ponnistusten pienenemiseen ja vähenemiseen, koska ihminen saattaa kuvitella, ettei yrittämisestä ole kuitenkaan apua.

Vapaudella on vahva yhteys voimaantumiseen. Kun ihminen voi tehdä vapaaehtoisen itsenäisen päätöksen, joka edistää hänen omia päämääriään, edistää se asian osapuolten välistä arvostusta ja luottamusta sekä ennakkoluulottoman ilmapiirin kokemusta. (Siitonen 1999: 124–125.) Valinnanvapautta voidaan usein toteuttaa tiettyjen vaihtoehtojen kesken. Uusixille tuleva kuntoutuja saa esittää itse toiveita siitä, mille työpajalle hän tahtoo työskentelemään. Vaihtoehtoja on useita vaihdellen taiteellisesta, kuten saven muotoilusta, teknisempään, kuten rakennusosien kierrättämiseen. Myös Riku-toiminta on vapaaehtoista. Siihen voi millä tahansa pajalla työskentelevä kuntoutuja osallistua, jos tuntee sen kiinnostavan itseään ja edistävän omia päämääriään.

Kun ihminen asettaa henkilökohtaisia päämääriään, ne pohjautuvat hänen arvotaustaansa. Voimaantumiseen liittyy useita arvoja, kuten turvallisuus, itsenäisyys, halu oppia, hyväksyntä, kunnioitus, arvostus, vastuu ja vapaus. Etenkin valinnanvapauden arvo ja oikeus oman elämän kurssin määräämiseen vaikuttavat päämäärien asettamiseen ja tunne niiden toteutumisesta voimaantumiseen. (Siitonen 1999: 128–129.) Riku-toimintaan ryhtyminen tarjoaa Uusixilla mahdollisuuden valita itse elämänsä suuntaa. Jos kuntoutuja on sen verran hyvässä kunnossa, että näkee maailmassa muutakin kuin omat työttömyyteen johtaneet ongelmansa ja tuntee jaksavansa tukea muita, on Riku-toiminnassa tilaisuus tehtävään, jossa saavuttaa kunnioitusta ja arvostusta niin omassa kuin toistenkin silmissä.

5.2.2 Kykyuskomukset-kategoria

Se, mitä ihminen odottaa tulevaisuudelta ja millaisiksi hän arvioi omat voimavaransa, on yhteydessä siihen, millainen on hänen käsitys itsestään. Itsensä myönteisesti kokeva ihminen on yleensä optimistinen tulevaisuuttaan kohtaan. Ihmisten minäkäsitykset ovat hyvin erilaisia, mikä tekee voimaantumisen mahdollistavan ympäristön luomisesta haastavaa. (Siitonen 1999: 130.)

Pitkään työttömänä ollut ihminen voi tuntea, ettei ole enää tai ei ole koskaan ollutkaan kykenevä työelämään tai muihin, tavallisina pidettyihin hyvän elämän vaatimuksiin. Uusixin kuntouttavassa työtoiminnassa Riku-toimintaan ryhtyminen kertoo jo siitä, että ihminen uskoo jonkin verran omiin kykyihinsä ja uskoo voivansa auttaa muita. Se viittaa myönteiseen tulevaisuuden uskoon – sekä omiin mahdollisuuksiin kuntoutua että omaan kykyyn edistää toisten kuntoutumista.

Minäkuvalla on eri ulottuvuuksia, jotka ovat eri tavoin tekemisissä voimaantumisen kanssa. Normatiivinen minäkuva kertoo sen, millaisena henkilön mielestä muut häntä pitävät. Jos ihminen tuntee olevansa kunnioitettu omana itsenään, nauttii hän mm. vapaudentunteesta, turvallisuudesta, itsensä hyväksynnästä ja ennakkoluulottomasta suhtautumisesta. Silloin hänen on mahdollista omista lähtökohdistaan yhdessä muiden kanssa rakentaa tulevaisuuttaan. Toinen minäkuvan ulottuvuus on ihanneminäkuva, eli millainen henkilö haluaisi olla. Se liittyy tulevaisuuden ennakointiin ja omien odotusten pohdintaan sekä motivaationäkökulmasta että energisoivan toiveikkuuden kautta. Kolmas minäkuvan liittymäkohta voimaantumiseen on realistinen minäkuva. Se on käsitys siitä, millaiseksi todellinen minäkuva kehittyy ajatellun toisten suhtautumisen ja oman ihanteen suhteessa. Se perustuu mm. vuorovaikutussuhteissa saadun palautteen tulkintoihin. Kun ihmisellä on käsitys siitä, millainen hän on, voi hän paremmin asettaa realistisia päämääriä itselleen ja hänen käyttöönsä vapautuu voimavaroja niihin pyrkimiseen. (Siitonen 1999: 132.) Jos kuntoutuja antaa itselleen paljon huonoja ominaisuuksia, kuten laiska, huonot vuorovaikutustaidot tai vetäytyvyys, ei hän todennäköisesti lähde mukaan Riku-toimintaan. Jos hän puolestaan pitää itseään sosiaalisena, kykenevänä neuvomaan muita ja reippaana, voi Riku-toiminta olla houkutteleva mahdollisuus. Kun Riku saa hyvää palautetta osallistumisestaan, kuten kiitoksia avusta aloittavilta kuntoutujilta ja kannustusta työnjohtajilta ja ohjaajilta, tukee se Rikun oman myönteisen minäkuvan kehitystä ja sen kautta kuntoutumista.

Voimaantuneella ihmisellä on hyvä itsetunto ja hän on löytänyt voimavaransa. Itsetuntemus ja itsevarmuus sekä omiin kykyihin ja itseensä luottaminen kehittävät ihmisen identiteettiä eli käsitystä ja varmuutta siitä, kuka hän on. Toimintaympäristö ja ilmapiiri, niiden hyväksyvyys ja arvostavuus vaikuttavat niiden kehittymiseen keskeisesti. Itseluottamus paranee, kun uskalttaa ottaa riskejä ja kokea onnistumista. Se edelleen kehittää itsearvostusta, ja hyvä itsearvostus parantaa itsetuntoa. Kaikki tämä vahvistaa sisäistä voimantunnetta. (Siitonen 1999: 134–137.) Työmarkkinoilla itsetunto, itseluottamus ja itsearvostus ovat merkittäviä tekijöitä. Riku-toiminnan avulla kehitetty itsetunto ja usko siihen, että osaa tehdä asioita ja olla myönteisessä vuorovaikutuksessa toisten kanssa parantavat Rikun etenemisvalmiuksia kuntouttavan työtoiminnan jälkeen.

Tehokkuususkomukset kuvaavat sitä, miten ihminen pohtii kykenevyyttään tavoitteiden saavuttamisessa ja kuinka paljon voimia hän käyttää päämääriään kohti ponnisteluun. Itsesäätely taas on asiaan liittyvää toiminnan kontrollointia, jolla ihminen suuntaa toimintaansa niin, että saavuttaisi tavoitteitaan. Tehokkuususkomukset ja itsesäätely lisäävät myönteistä asennetta ja myös sitoutumista prosesseihin. (Siitonen 1999: 139–140.) Pitkä työttömyys, riippui se mistä tahansa, voi saada ihmisen tuntemaan, ettei hän ole tehokas tai aikaansaava. Työnhaku, jos sitä kykenee tekemään, on raskasta työtä jo itsessään, mutta ei aina tuota tulosta, mikä laskee mielialaa ja heikentää tehokkuususkomuksia. Osallistuminen kuntouttavaan työtoimintaan voi auttaa ihmisen käsitystä omasta aikaansaavuudestaan. Sen kehittymisen myötä kuntoutuja voi joskus vahvistaa itsesäätelyään ja toimintansa suuntaamista tavoitteisiin Rikuksi rupeamisen kautta. Usko siihen, että on työtoimintaan kykenevä ihminen, joka lisäksi voi tukea muita, kohentaa kuntoutujan tehokkuususkomuksia.

Vastuun ottaminen liittyy tiiviisti voimaantumiseen. Kun ihminen sitoutuu kantamaan vastuuta, se vahvistaa hänen tunnettaan vapaudesta ja itsenäisyydestä asettaa päämääriä omien lähtökohtiensa pohjalta. Siitä johtuen vastuun tarjoamista voidaan käyttää työkaluna voimaantumista mahdollistavassa ympäristössä. Vastuuta voi ottaa esimerkiksi omasta kehityksestään, mutta sillä on myös sosiaalinen ulottuvuus, jolloin vastuuta voidaan ottaa vaikkapa yhteisen hyvinvoinnin kehittämisestä. Se on luontevaa, sillä voimaantuminen tapahtuu usein jonkinlaisessa hyväksyvässä ja yhteistyötä arvostavassa yhteisössä. (Siitonen 1999: 141–142.) Riku-toiminta on vastuutehtävä, joka liittyy nimenomaan yhteisen hyvinvoinnin kehittämiseen. Hyötyjiä ovat niin aloittavat kuntoutujat, Rikut kuin koko Uusixin yhteisö. Jos turhien

keskeytysten määrä vähenee, on yhteisö pysyvämpi ja Rikut voivat tuntea ylpeyttä sen eteen antamastaan työpanoksesta.

5.2.3 Kontekstiuskomukset-kategoria

Kontekstiuskomukset ovat ihmisen näkemyksiä siitä, millaiset ovat hänen olosuhteensa ja toimintaympäristönsä. Hyvässä työyhteisössä johtajat pyrkivät huomioimaan jäsenten voimaantumisosprosessit ja vastuullisesti muokkaavat työpaikan toimintaympäristön ja ilmapiirin voimaantumista tukeviksi. Tärkeitä piirteitä ovat mm. avoimuus, arvostus, joustavuus, kannustavuus, keskinäinen kunnioitus, kuunteleminen, luottamus, suvaitsevaisuus ja vapauden ilmapiiri. Oleellista on, että ihminen itse pitää kontekstiaan päämääriinsä pyrkimisen mahdollistavana. Myönteiset elämykset ja kokemukset vahvistavat hyväksymisen ja turvallisuuden tunteita ja edistävät voimaantumista. Hyväksyntä molemmin puolin ja yksilön itsensä tervetulleeksi tunteminen liittyvät siihen, miten ilmapiiriä pidetään turvallisena, luottamuksellisena ja arvostavana. Ne vapauttavat voimavaroja käyttöön ja tuottavat myönteistä latausta, joka vuorostaan lisää innostuneisuutta. Näin myös haasteiden kohtaaminen ja riskien ottaminen tuntuvat helpommilta. Silloin ihminen voi toimia oma-aloitteisemmin ja myös osallistua toiminnan suunnitteluun. (Siitonen 1999: 142–144.) Rikujen päätehtävä on saada uudet kuntoutujat tuntemaan itsensä tervetulleiksi ja arvostetuiksi yhteisön jäseniksi. He tekevät sitä esimerkiksi juttelemalla aloittavan kuntoutujan kanssa kahden kesken ja kyselemällä kuulumisia. Teko voi vaikuttaa pieneltä, mutta sillä voi olla suuri merkitys siihen, miten ensimmäinen kuntouttava jakso lähtee käyntiin.

Oman kontrollin tarve on ihmiselle luontainen. Toimintavapauden parina on toive vaikuttaa toimintaympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Kun ihminen voi vaikuttaa ennalta toimintaansa, vapauttaa se voimavaroja ja edistää luovuutta. Yhteisessä toiminnassa oma toimintavapaus ja kontrollin tunne vaikuttavat vastuunottoon, uskoon toisten tuesta ja uskomuksiin omista kyvyistä selviytyä myös haasteista. (Siitonen 1999: 148.) Rikut osallistuvat säännöllisin väliajoin Riku-kokouksiin, joissa mukana ovat myös toiminnan kehittänyt työpajapäällikkö sekä muuta Uusixin henkilökuntaa. Kokouksissa Rikut voivat tuoda keskitetysti esiin aiheita, joita kuntoutujat ovat antaneet heidän välitettäväkseen. Heillä on mahdollisuus esittää näkemyksiään ja ehdotuksiaan toiminnan toimivuudesta ja kehittämisestä sekä toistensa että toiminnasta vastaavien tahojen kanssa.

Autenttisuus tarkoittaa tässä yhteydessä aitoja todellisessa elämässä saatuja elämyksiä ja kokemuksia. Kokemukset voivat olla joko onnistumisia tai epäonnistumisia, kunhan ne ovat todella koettuja. Oikea kokeminen edistää kokemusten merkitysten sisäistämistä. Aidot tilanteet synnyttävät usein omaperäisiä ratkaisuja, jotka rakentavat henkilön kykyä arvioida ja määritellä itseään. Vanhoja käsityksiään voi korjailla, kun hankkii uusia kokemuksia turvalliseksi koetussa ilmapiirissä. Parhaat tulokset syntyvät, kun yksilö on saanut vapaaehtoisesti valita kontekstin, jossa toimii. Halukkuus vastuun kantamiseen ja tosissaan yrittämiseen ovat silloin vahvimmillaan. (Siitonen 1999: 149.) Pitkäaikaistyötön ihminen voi olla omasta mielestään huono ja kykenemätön. Uusixin kuntouttavan työtoiminnan kautta vapaaehtoiseen Riku-toimintaan liittyminen on kuin hieno hiekkalaatikko, jossa omia kykyjään ja voimiaan pääsee turvallisesti kokeilemaan. Sen myötä halu ottaa vastuuta sekä itsestään että muista voi kehittyä merkittävästi.

5.2.4 Emootiot-kategoria

Emootiot antavat ihmiselle vihjeitä, kun hän arvioi mahdollisuuksiaan asettaa ja saavuttaa omia päämääriään. Myönteiset emootiot, kuten toiveikkuus ja positiivinen lataus kannustavat asettamaan uusia päämääriä ja pyrkimään niitä kohti. Voimaantumiseen liittyviä emootioita ovat säätelevä ja energisoiva toiminta, positiivinen lataus ja innostuneisuus, toiveikkuus, onnistuminen ja epäonnistuminen sekä eettisyys, johon sisältyy ihmisen äänen kuunteleminen. (Siitonen 1999: 151–152.)

Säätelevä ja energisoiva toiminta liittyy juuri tunnepalautteen käyttämiseen toiminnan suunnittelussa. Kun ihminen tulkitsee toimintaympäristönsä turvallisuutta ja ilmapiiriä ja arvioi toimintavapauttaan, muodostaa hän käsitystään osin perustuen tunteisiin, joita toimintaympäristö hänessä aiheuttaa. Samoin emootiot auttavat ihmistä arvioimaan vuorovaikutustaan toisten ihmisten kanssa. Näiden tietojen pohjalta rakennetaan kyky- ja kontekstiuskomuksia. (Siitonen 1999: 152.) Riku-toiminnan tarkoitus on luoda hyväksyvää ja tervetulleeksi toivottavaa ilmapiiriä Uusixilla. Jos Rikut ovat alusta asti aktiivisesti tekemisissä aloittavien kuntoutujien kanssa ja auttavat heitä tuntemaan olonsa hyväksi yhteisössä, voi kuntouttava työtoiminta lähteä käyntiin hyvissä merkeissä. Myös Riku itse saa tunne-elämyksiä tekemästään työstä ja suunnittelee tulevaa toimintaansa sen tuottamien johtolankojen mukaan.

Positiivinen lataus edistää voimaantumisprosessia, sillä sen syntyminen merkitsee sitä, että ihminen pitää toimintaympäristöään voimaantumisen mahdollistavana. Positiivinen lataus ilmenee selkeimmin innostuneisuutena ja spontaanina ilona, jotka kohdistuvat tehtävän tekemiseen. Työ tempaa mukaansa ja ihminen unohtaa sitä tehdessään huoliaan ja hermoilun aiheitaan. Positiivinen lataus lähtee sekä yksilöstä että yhteisön ilmapiiristä. Sen kokeminen on palkitsevaa jo itsessään, joten se edistää innostuneisuutta, toiveikkuutta ja halua kehittää itseään ilman, että siitä saa jonkin ulkopuolisen palkkion. (Siitonen 1999: 152–153.) Olen kohdannut Uusixilla Rikuja, jotka suhtautuvat tähän tehtäväänsä ilolla ja pitävät sitä erityisenä kunniana. Asema on tuonut iloa myös muiden työtehtävien suorittamiseen. Riku-toiminnasta ei saa erillistä korvausta, vaan se on vapaaehtoista ja itsessään palkitsevaa vertaistukityötä. Myös Rikuilta apua saaneet kuntoutujat ovat olleet sitä mieltä, että nimenomaan Rikuilta saatu henkilökohtainen huomio on parantanut heidän mielialaansa.

Toiveikkuus ja myös sen puute ovat merkityksellisiä tekijöitä. Toiveikkuus on optimismia, luottamusta siihen, että lopulta asiat järjestyvät, vaikka matkalla koettaisiinkin takaiskuja. Se antaa voimia ponnistella kohti päämääriä. Toiveikkuus on myös lähellä itsetehokkuutta, sillä ne molemmat liittyvät yksilön uskoon omista kyvyistään sekä kykyihin hallita elämäänsä myös vaikeissa tilanteissa. (Siitonen 1999: 153–154.) Ihminen, joka on päätenyt kuntouttavaan työtoimintaan, on mitä ilmeisimmin kokenut elämässään koko joukon eritasoisia takaiskuja ja pettymyksiä. Riku-toimintaan ryhtyminen ilmentää mielestäni toiveikkuutta ja uskoa tulevaisuuteen sekä sitä, että ihminen uskoo oman toimintansa vaikuttavan sekä itseensä että muiden hyvinvointiin. Jos toiveikkuutta puuttuu, ei ihminen usko voivansa tukea muita ja jättäytyy toiminnan ulkopuolelle.

Onnistumisen kokemukset ovat voimaantumisprosessissa tärkeitä. Ne vahvistavat kyky- ja kontekstiuskomuksia ja antavat uskallusta kokeilla uutta ja ottaa riskejä. Myös epäonnistumisia voidaan pitää oppimiskokemuksina, jos niiden pohjalta pystytään refleктоimaan eli tarkastelemaan tilannetta ulkopuolelta ja oppimaan jotain uutta. Avoimessa ilmapiirissä se onnistuu ja tarjoaa oppia myös niille, jotka eivät tilanteeseen suoraan osallistuneet. Tämä parantaa ilmapiiriä entisestään ja muutkin jäsenet uskaltavat paremmin ottaa riskejä, kun epäonnistumisia ei tarvitse pelätä. (Siitonen 1999: 154.) On tärkeää, että yhteisön ilmapiiri sallii kokeilemisen ja erehtymisen ilman, että epäonnistumisista rankaistään. Sekä Rikut että heidän kohderyhmänsä ovat inhimillisiä olentoja, joten kaikki toimintamallit eivät sovi samanlaisina kaikille Rikuille.

eivätkä heidän auttamilleen uusille kuntoutujille. Kun onnistumisen kokemuksia kertyy, uskaltaa helpommin kokeilla myös vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Aloittava kuntoutuja voi keskeyttää myös muista kuin Riku-toimintaan liittyvistä syistä, joten Rikun ei tarvitse tuntea henkilökohtaista vastuuta kenenkään lopetuspäätöksistä.

Eettisyys kuvaa vastuuta sekä omasta että yhteisestä kasvusta. Vastuullisuus ja eettisyys sekä voimaantuminen liittyvät kehämäisesti yhteen. Vastuullisuus ja eettisyys rakentavat voimaantumista, ja voimaantuminen ilmenee vastuullisuutena ja eettisyytenä. Eettisyyteen sisältyy myös ihmisen äänen kuunteleminen, eli ryhmän jäsenten vapaus ilmaista mielipiteitään niin, että ne otetaan huomioon. Ihmisten omakohtaiset kokemukset ja subjektiiviset kertomukset saavat tilaa ja heitä ymmärretään omista lähtökohdistaan. (Siitonen 1999: 156–157.) Riku toimii välikappaleena siinä, että kuntoutujien ääni kantautuu kuntouttavan henkilökunnan korviin. Myös heidän omat kokemuksensa ja kertomuksensa huomioidaan toiminnan kehittämisessä. Vastuullinen työskentely Riku-toiminnan parissa valmentaa kuntoutujia vastuulliseen toimintatapaan muissakin yhteyksissä ja edistää heidän työkykyisiksi kuntoutumistaan.

6 Osallisuus

Kuntouttava työtoiminta ja Uusixin Riku-toiminta liittyvät vahvasti osallisuuteen. Uusixin kuntoutujilla osallisuus yhteiskunnasta on saattanut jossain vaiheessa heiketä eriyistä. Tässä luvussa kuvaillaan osallisuutta ja sen vastakohtana osattomuutta ja syrjäytymistä. Osallisuus yhteiskunnasta voi riippua koulutuksen ja sen johdosta työllistymismahdollisuuksien määrästä ja laadusta.

6.1 Osallisena tai syrjässä

Työelämän ja harrastusten verkostoista pois jääminen on yleistä syrjäytyneillä ja marginaalissa elävillä, mikä vähentää heidän kiinnittymistään yhteiskuntaan. Monesti syrjäytymiseen vaikuttavat tekijät myös kasaantuvat, ja ihminen irtaantuu useamman kuin yhden asian vuoksi. Osallisuus taas luo ja vahvistaa verkostoja ja yhteisöllisyyttä.

Syrjäytyminen ei ole selkeärajainen yksittäinen tapahtuma, vaan prosessi, johon liittyy erilaisia kielteisiä tapahtumia. Nämä osaset kertyvät ja vaikuttavat toisiinsa. Hiljalleen huonojen asioiden kumuloituminen voi johtaa syrjäytymiseen. (Komonen 2001: 243.)

Kuntoutus on luonteeltaan palauttavaa, kannustavaa ja tulevaisuuteen suuntaavaa. Kuntoutus voi lisätä toiveikkuutta ja avata uusia polkuja vaikean elämänvaiheen jälkeen. Kuntouttaminen on kuitenkin eräänlaista asiantuntijuuksien reuna-aluetta ja jää usein työ- ja toimintakyvyltään heikentyneelle ihmiselle sisällöltään vieraaksi käsitteeksi. Kuntoutukseen liittyy paljon erilaisia osajärjestelmiä, joiden pitäisi toimia yhdessä. Vaikeasti työllistyvillä ihmisillä on usein monia eri ongelmia liittyen mm. toimeentuloon, päihteisiin, terveyteen, sosiaaliseen selviytymiseen ja syrjäytymiseen erilaisine syy-seuraussuhteineen. Heillä voi olla niiden vuoksi asiakkuuksia lukuisiin tahoihin, mutta silti he ovat eri järjestelmien väliinputoajina. Kuntoutusjärjestelmät eivät aina tunnista heitä eikä oikeita kuntoutusväyliä löydy. Kuntoutuksella halutaan saada aikaan tuloksia ja vaikuttavuutta, joten moniongelmaisista pitkäaikaistyöttömistä mieluusti vaietaan, sillä sitä osa-aluetta pidetään liian sekavana. (Karjalainen 2011: 89.)

Kuntouttavassa työtoiminnassa ihminen pääsee konkreettisesti osalliseksi säännöllisestä toiminnasta. Kuntoutuja sitoutuu noudattamaan työaikoja ja kantaa

vastuuta työnsä tuloksista. Se vaikuttaa henkisen osallisuuden kokemiseen. Kuntoutuja voi tuntea olevansa yhteisön, esimerkiksi oman pajansa työporukan jäsen ja laajemmin Uusixin työyhteisön jäsen. Riku-toiminta lisää osallisuuden mahdollisuuksia sekä Rikuilla itsellään että muilla kuntoutujilla. Riku-toiminnan tarkoituksena on saada aloittavat kuntoutajat tuntemaan itsensä tervetulleiksi ja auttamaan heitä yhteisöön liittymisessä, osalliseksi tulemisessa. Riku itse voi tuntea olevansa osallinen siitä erityisestä ryhmästä, joka oman kuntoutumisensa ohella auttaa muita. Riku sitoutuu toiminnan ohjeisiin ja periaatteisiin, kantaa vastuuta toiminnan hyvästä suorittamisesta ja vaikuttaa asioihin toimimalla välikappaleena uusien kuntoutujien ja henkilökunnan välillä.

Työelämässä mukana olevalle ihmiselle työterveyshuolto on selkeä hoitoon ja kuntoutukseen hakeutumisen väylä. Pitkäaikaistyöttömän tilanne on vaikeampi, sillä pitkäaikaistyöttömien terveydentilaa ja työkykyä ei seurata järjestelmällisesti. Varhaisen puuttumisen mahdollisuus on siis vähäisempi ja terveydenhoitokontaktiin hakeudutaan vasta siinä vaiheessa, kun ongelmat ovat jo suuria. Toinen heikko kohta ovat pitkäaikaistyöttömyyden usein mukanaan tuomat sosiaalisen selviytymisen ongelmat ja psykososiaalinen huonovointisuus, joille ei ole selkeitä lääketieteellisiä diagnooseja, jotka selkeyttäisivät ja nopeuttaisivat hoitoon ja kuntoutukseen pääsemistä. (Karjalainen 2011: 94.)

Kuten kuntouttavan työtoiminnan lainsäädännöstä kertovassa luvussa 3 kerrottiin, työvoiman palvelukeskus Duuri varmistaa ensin asiakkaidensa terveydellisen kunnon ennen kuin heidät sijoitetaan Uusixille. Uusixilla työnjohtajat ja ohjaajat voivat seurata työkuntoa ja saavat usein suoraan tietoa siitä, miten kuntoutujan päihteidenkäyttö pysyy hallinnassa tai miten heidän mielenterveyden ongelmansa oirehtivat. He kuitenkin näkevät kuntoutujaa parhaimmillaan neljä tuntia päivässä viitenä päivänä viikossa, joten seuraaminen on helpompaa kuin lyhyellä ja satunnaisella käynnillä jonkin auttajatahon luona. Osa kuntoutujista osaa kertoa suoraan ja avoimesti esimerkiksi puhelimesta esteistä, joiden vuoksi he eivät pysty tulemaan pajalle. Heillä on esimerkiksi voinut jäädä viikonloppuna juomaputki päälle tai he ovat sellaisen jälkeen huonovointisia, tai he ovat kokeneet jotain, mikä järkyttää heidän mieltään niin paljon, etteivät pysty poistumaan kotoaan. Osallisuus pajan työporukasta voi antaa arkeen jotain sellaista rytmiä ja mielekästä tekemistä, mikä kannustaa rajoittamaan päihteidenkäyttöä tai piristää ja kohentaa mielialaa.

Tiiviisti ilmaistuna osallistaminen on mahdollisuuksien tarjoamista ja osallistuminen niihin tarttumista. Ihmisten ongelmat ovat nykyään moniulotteisia sisältäen sekä psykososiaalisia että somaattisia piirteitä samalla kertaa. Usein heidän auttamiseensa käytetään keinoja, jotka ovat liian vaikeita nk. normaaliyhteiskunnasta syrjäytyneille henkilöille. Syrjäytyneille tulisi järjestää joko väliaikaisia tai pysyviä osakulttuureja, joiden kautta yhteiskuntaan sosiaalistuminen ja osalliseksi tuleminen etenisi vaiheittain. Onnistuminen olisi silloin todennäköisempää kuin yhdellä kertaa elämänmuutoksen tekemällä. (Toikko & Rantanen 2009: 90; Möttönen & Niemelä 2005, 72.)

Syrjäytymistä voi kuvata yksilön ja yhteiskunnan välisten siteiden heikentymisenä. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta syiksi voi nostaa mm. pitkäaikaistyöttömyyden. Yksilötasolla siihen voi liittyä esimerkiksi riskiryhmiin kuulumista ja moniongelmaisuutta. Syrjäytyneen ongelmia ei voi korjata vain toista näkökulmaa käyttäen, vaan on otettava huomioon molemmat puolet. (Raunio 2004: 218–220.)

Työelämä voi näyttäytyä pelottavana. Sen vaativuus ja kilpailuhenkisyys voivat arveluttaa työtöntä. Oma mielenkiintoa eri ammatteja kohtaan ei aina osata määritellä. Helpompaa on rajata pois töitä, joita ei ainakaan halua tehdä. Monet ovat mieluummin tekemättä töitä kuin tekisivät jotain epämiellyttävänä pitämäänsä. Varsinkin kouluttamattomien valinnanmahdollisuudet ovat heikot. (Komonen 2001: 205.)

Kuntouttavalla työtoiminnalla on vahva osallistava vaikutus. Pitkän työttömyyden jälkeen tai puhumattakaan päihde- tai mielenterveyden ongelmasta kuntoutuessa on liki mahdotonta työllistyä avoimilla työmarkkinoilla tai yhtäkkiä alkaa osallistua yhteiskunnan toimintoihin samalla tavalla kuin ne ihmiset, jotka eivät vastaavia vaikeuksia ole kokeneet. Korjausliikkeitä on suoritettava hiljalleen. Sekä yksilöllisiä kykyjä että yhteiskunnallisia taitoja voi kehittää Uusixin kaltaisessa yhteisössä. Samalla voi turvallisesti kokeilla erilaisia töitä ilman tunnetta, että niihin tarvitsee sitoutua lopuksi työiäkseen. Se helpottaa oman mielenkiinnon testaamista ja voi vähentää pelkoa työelämää kohtaan. Kuntouttavan työtoiminnan kautta voi edetä välityömarkkinoille ja siitä avoimille työmarkkinoille.

Riku-toiminta tarjoaa erään hyvälaatuisen väliaikaisen osakulttuurin, jossa kuntoutuja auttaa sekä itseään että muita. Kuntoutuja voi tuntea kuuluvansa jossain määrin samanlaiseen joukkoon, jossa muut eivät tuomitse toisiaan raskaasti. Rikut tukevat

muiden kuntoutujien osallisuuden tunnetta ja siinä ohessa omaa kuulumistaan Rikujen ryhmään, jossa heillä on mahdollisuus keskinäiseen hyvään vuorovaikutukseen.

Uusixin kuntoutujien joukossa on myös paljon maahanmuuttajia useista eri maista. Sekä kielitaidon että kulttuurin ja tapojen ymmärtämisen puutteiden vuoksi yhteiskunnasta osalliseksi pääseminen ja työllistyminen on usein hyvin vaikeaa. Muualta muuttaneiden työttömyysaste on kantaväestön työttömyysastetta korkeampi niin Suomessa kuin muissakin Euroopan maissa. Maahanmuuttajien on odotettu paikkaavan kantaväestön ikääntymisen aiheuttamaa työvoimapulaa, mutta taloudellinen taantuma on vaikeuttanut työnsaantia molemmilla ryhmillä. (Aarnitaival 2012: 11.)

Maahanmuuttajia koskee Laki kotoutumisen edistämisestä. Sen tarkoitus on tukea ja edistää kotoutumista sekä parantaa maahanmuuttajan mahdollisuuksia osallistua aktiivisesti yhteiskunnan toimintaan. Tavoitteena ovat myös tasa-arvo, yhdenvertaisuus ja myönteinen vuorovaikutus eri väestöryhmien kanssa. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010 § 1.) Asiaan liittyy useita osin toisiaan muistuttavia käsitteitä. Kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan ja suomalaisen yhteiskunnan vuorovaikutusta, joka edistää työelämään liittyviä tietoja ja taitoja sekä mahdollisuutta ylläpitää omaa kieltä ja kulttuuria. Kotouttaminen puolestaan on monialaista eri viranomaisten ja muiden tahojen tarjoamaa tukea erilaisten palvelujen ja toimenpiteiden kautta. Laissa käsitellään myös sosiaalista vahvistamista, eli maahanmuuttajalle kohdennettuja toimenpiteitä elämäntaitojen parantamiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Maahanmuuttaja voi saada myös erityisiä toimenpiteitä esimerkiksi alentuneen toimintakyvyn tai luku- ja kirjoitustaidottomuuden perusteella (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010 § 3.)

Monet Uusixin maahanmuuttajat ovatkin yhteisössä mukana siksi, että pääsisivät säännöllisesti tekemisiin suomea puhuvien ihmisten kanssa. Työtoiminnan ohessa he käyvät suomen kielen oppitunneilla, mutta harjoittelevat sekä kuullunymmärtämistä että puhumista myös todellisissa tilanteissa. Kielitaidon lisäksi opitaan suomalaisia tapoja. Koska yhteisö liittyy työkyvyn kehittämiseen, opitaan siellä myös työelämän arvoja, kuten aikataulujen noudattamista ja työetiikkaa, sekä virastojen kanssa asioimista ja hakemusten täyttämistä, mikä Suomessa voi korostua huomattavasti verrattuna alkuperäiseen kotimaahan.

6.2 Koulutuksen vaikutus osallisuuteen työelämästä

Uusixin kuntoutujien joukossa on monia, jotka ovat työttömiä osaltaan myös siksi, että heillä ei ole työmarkkinoille riittävää ammatillista koulutusta. Kouluttautuminen on voinut jäädä kokonaan oppivelvollisuuden päätyttyä tai opinnot ovat voineet keskeytyä jonkin tutkinnon suorittamisen aikana tai sen jälkeen. Koska kuntoutujien ikäkirjo on laaja, voivat eri henkilöillä kouluttamattomuuteen ja työttömyyteen vaikuttaa erilaiset oman aikansa yhteiskunnalliset tekijät.

Nykyisin elämänkulku voi olla katkonaista ja muodostua erilaisista merkityksellisistä osista, taitekohdista ja katkoksista. Yksilöllistä kehittymistä ja vaihtoehtojen monimuotoisuutta voi ulkopuolisen olla vaikea ymmärtää etenkin, jos sitä pyrkii jatkuvasti vertaamaan normatiiviseen elämäntapaan. Koulutukselliset valintamekanismit ovat tiukentuneet ja työelämän vaatimukset kasvaneet, joten osa opiskelu- ja työikäisistä ihmisistä joutuu viettämään aina jonkin aikaa marginaalin rajoilla eräänlaisella harmaalla alueella. Joillekin se voi olla hengähdystauko seuraavaa vaihetta odotellessa, joillekin taas risteysalue, jossa tarkastellaan tienviittoja. Aina keskeytys ei leimaa koko loppuelämää. (Komonen 2001: 244–245.)

Tutkimukset alkoivat 1990-luvulla kertoa, että koulutuksen ulkopuolelle jääminen ei johdu ainoastaan siitä, ettei nuori saisi opiskelupaikkaa, vaan se voi olla myös omaehtoinen valinta. Nuori voi jättää hakematta yhteishaussa, olla ottamatta vastaan saamaansa opiskelupaikkaa tai keskeyttää aloitetut opinnot. Kaikki eivät syystä tai toisesta saa opinnoista niin paljon irti, että motivoituisivat yrittämään tai jatkamaan. Tämä aiheuttaa väistämättä vaikeuksia sen koulutusyhteiskunnan luoman ja opettajien ja vanhempien ylläpitämän mallin kanssa, jossa koulutus jatkuu katkeamattomasti peruskoulusta ammattitutkintoon. Koulutukseen osallistuminen nähdään tärkeänä osana nuorten yhteiskuntaan kiinnittymistä ja kouluttamaton nuori rajataan marginaaliin osattomana ja ulkopuolisena. (Komonen 2001: 18–19.)

Omaakohtaisesti osaan kertoa, että koulutukseen hakeutumisen paine peruskoulun yläasteella ja lukiossa omana opiskeluaikanani 1990-luvun loppupuolella oli suuri. Tuntui, että painotettiin sitä, että opiskelemaan täytyy päästä, mutta eri ammatteja ja alavaihtoehtoja ei opinto-ohjauksessa juurikaan käsitelty. Enemmän oli puhetta siitä, että yhteishaussa täytyy hakea, koska muuten ei ole oikeutettu työmarkkinatukeen. Tästä syystä tiedän monien, myös itseni hakeneen hakuoppaissa muutamalla

virkkeellä kuvailtuihin koulutuksiin. Usein jo valintakokeessa, jos sellaiseen asti pääsi, kävi ilmi, että ala onkin jotain aivan muuta kuin mitä hakuoppaassa tai oppilaitoksen verkkosivujen hakijoiden osiossa luki. Pakolliseksi koettu hakeminen ja joko toistuvasti epäsovivien alojen valintakokeissa hylätyksi tuleminen tai koulutuksen alettua keskeyttäminen tuottaa pettymyksiä ja heikentää itsetuntoa.

Yhteiskuntamme on hyvin koulutusmyönteinen ja kouluttautuminen nähdään yksilölle kuuluvana oikeutena. Sillä on kuitenkin myös kääntöpuolensa, ja kouluttautumista voidaan nykyisin pitää myös velvollisuutena. Kouluttautumisvaihtoehtoja on entistä enemmän, mutta myös säännöt ja pakot, joista osa on kirjattu myös lakeihin, ovat lisääntyneet. Aiemmin korkea koulutus on taannut työpaikan ja nousua sosiaalisessa asemassa, mutta enää se ei ole niin itsestään selvää. Siitä huolimatta kouluttautumista pidetään tärkeänä kunnon kansalaiseksi kasvamisen edellytyksenä. (Komonen 2001: 36.)

Tämä liittyy vahvasti koko kuntouttavaan työtoimintaan, jonka pariin päätyy lakiin kirjattujen sääntöjen perusteella ihmisiä, jotka eivät ole olleet työssä tai ammattiin johtavassa koulutuksessa riittävän pitkään aikaan. Uusixin järjestämän kuntouttavan työtoiminnan sisällä Riku-toimintaan osallistuminen on vapaaehtoista, mutta siihen ryhtyminen edellyttää Riku-koulutuksiin osallistumista. Koulutus ei ole vaativa, vaan tarjoaa kevyen ja käytännönläheisen tavan kokeilla omia voimavarojaan kouluttautumisen suhteen.

Koulutusuran keskeyttämisen määrittelemine ei ole helppoa. Osa jossain vaiheessa yhtäjaksoisesta koulutusputkesta pudonneista voi pitää tervetulleen välivuoden ja jatkaa sen jälkeen opintoja. Tilastoissa ei usein myöskään erotella niitä, jotka keskeyttävät jotkin opinnot siksi, koska siirtyvät toiselle koulutuslinjalle tai toiseen oppilaitokseen. Hetkellisesti opinnot voidaan keskeyttää esimerkiksi sairauden, raskauden tai asevelvollisuuden suorittamisen vuoksi. Myös kokonaan opintonsa keskeyttävät, joilla ei ole tietoa toisesta opiskelupaikasta tai jatkamisen ajankohdasta voivat pitkänkin tauon jälkeen palata opiskelemaan joko samaa tai eri alaa. On siis hyvin vaikeaa määritellä pistettä, jossa ihminen voitaisiin täysin määritellä opinnot jättäneeksi. (Komonen 2001: 45–47.)

Uusixin kuntoutujien kanssa keskustellessani olen kohdannut sekä sellaisia ihmisiä, jotka ovat lopettaneet jonkin ammattiin johtavan koulutuksensa kesken että sellaisia,

jotka ovat suorittaneet tutkintonsa, mutta jääneet sen jälkeen pois yhtenäisestä koulutus- ja työputkesta. Keskeyttämisen syyt ovat vaihdelleet mielenkiinnon loppumisesta ja henkilökohtaisen terveyden pettämisestä tunteeseen siitä, että ala ei olekaan itselle sopiva tai sille on vaikea työllistyä. Jotkut heistä sanovat, että heillä ei ole lukupäätä ja kiinnostusta jatkaa opintoja, toiset taas suunnittelevat jopa korkeakouluopintoja sitten, kun esimerkiksi terveys antaa myöten. Kuntoutujat ovat siinä mielessä hyvin kirjava joukko.

Koulutusyhteiskunnan suosima selkeä ja katkeamattomien opintojen elämänkulku on vain yksi malli. Nuori voi aikuistua myös toisenlaisten polkujen kautta. Tie aikuisuuteen yhteiskunnan jäseneksi voi mutkitella ja noudattaa jotain muuta kuin koulutusinstituutioiden aikataulua. Se sallii yksilöllisyyttä ja omia valintoja. Yhteiskuntakelpoisen aikuisuuden voi saavuttaa muutenkin kuin ideaalipelisääntöjen mukaan. Yksilölliset koulutukseen ja työntekoon liittyvät ratkaisut kohtaavat yhteiskunnan kulttuuristen toimintamallien taholta kyseenalaistamista, mutta myös yksilöiden suhtautuminen niihin on yksilöllistä. Toisille se voi tuottaa kokemusta syrjäytymisestä, toiset taas oppivat sen kautta jäsentämään ja perustelemaan omaa tapaansa elää. (Komonen 2001: 96–98.)

Jos erinäisistä syistä putoaa tai jättäytyy koulutuksesta tai työnteosta, joutuu joka tapauksessa selittämään ja perustelemaan asiaa sekä itselleen että lähipiirilleen ja lisäksi koko joukolle viranomaisia. Tiedän omasta kokemuksesta, että se on hyvin kuluttavaa. Jos putoaminen ei ole johtunut omasta valinnasta, vaan esimerkiksi oppilaitosten valintamenettelyissä hylätyksi tulemisesta tai tuloksettomasta työnhausta, joutuu hakija pohtimaan omaa kelpollisuuttaan yhteiskunnan jäsenenä. Tilannetta eivät helpota esimerkiksi vanhemmat sukulaiset, jotka kyselevät sitä, mihin pudonnut hakija aikoo mennä opiskelemaan tai töihin. Ne asiat eivät nykyaikana ole kiinni pelkästä menemisestä, vaan paikkoja täytyy hakea ja hakiessa todistella omaa kelpollisuuttaan erilaisin muodollisin todistuksin ja valintakokeissa tai haastatteluissa menestysten kenties kymmenten tai satojen muiden joukossa. Jos joko todistuksissa, itsetunnossa tai stressitilanteissa esiintymistaidoissa on vajavuuksia, voivat hakuprosessit olla hyvin kuormittavia, etenkin usein toistuessaan. Myös omasta valinnastaan ulkopuolelle jättäytynyt ihminen joutuu perustelemaan valintansa itselleen, sekä ennen että jälkeen konkreettisen päätöksenteon. Yhteiskunnan säännöt langettavat tällöin usein jonkinlaisia rangaistuksia, kuten karensseja eli määräaikoja, jolloin ei saa joitain

taloudellisia tukia, Jos ihmisen lähipiiri on koulutus- ja työmyönteinen, voi keskeytyksen kyseenalaistaminen olla vahvaa.

Vanhempien ja suvun koulutustaustalla ja sosiaaliryhmällä on myös osansa siinä, minne nuori haluaa tai minne häntä ohjataan opiskelemaan. Työväenluokkaiset perheet voivat vastustaa kouluttautumista tai suosia ammatillista peruskoulutusta. Ääripäänä pojan heikkoa koulumenestystä ja varhaista työelämään siirtymistä voidaan ihannoida miehekkäänä. Toisaalta matalasti koulutetut vanhemmat voivat myös kannustaa lapsiaan lukioon ja korkeampaan koulutukseen. Korkeakoulutaustaisille vanhemmille taas lukion käyminen on usein itsestäänselvyys. Ylioppilastutkinnolla on arvoa korkeakouluopintoihin kelpuuttavan tutkinnon lisäksi myös symbolisesti edustamassa hyvää yleissivistystä. Nuorille itselleen lukio voi toimia ratkaisuna saada muutama vuosi lisää aikaa ammattialan valintaan. (Komonen 2001: 48–49, 106–107.)

Tausta voi aiheuttaa nuorelle vaikeuksia. Opinnot ovat voineet keskeytyä siihen, että kotoa ei ole saanut kannustusta ja opintoja on vähätelty tai pidetty tarpeettomina. Toisaalta kannustusta ja painostusta on voinut myös olla liikaa, kun vanhemmat ovat suunnitelleet jälkikasvustaan tulevan jotain muuta, kuin mihin tämän mielenkiinto, yksilölliset taipumukset tai voimavarat riittävät. Asiaan voivat vaikuttaa myös ulkopuoliset tekijät, kuten sairastuminen. Kesken opintojen puhjenneet allergiat tai kehittyneet ammattitaudit, päihdeongelmat sekä mielenterveyden ongelmat voivat keskeyttää koulutuksen, vaikka ihminen itse haluaisikin niitä jatkaa. Uusixilla työelämäharjoitteluni ja opinnäytetyöprosessini aikana tapasin kaikkia näitä piirteitä edustavia kuntoutujia.

Keskeyttäminen ei aina ole tietoisesti suunniteltua eikä keskeytys harkittu valinta. Osa koulutuksensa keskeyttävistä henkilöistä ajautuu siihen tilanteeseen. Joskus useat erilliset negatiiviset seikat kerääntyvät yhteen ja lopputuloksena nuori keskeyttää opinnot. Ongelmat voivat johtua niin koulutusalan sopivuudesta tai oppilaan ja koulutusinstituution yhteentörmäyksestä kuin koulun ulkopuolisista asioista tai elämänhallinnan puutteista. Kaiken tyytymättömyyden keskellä keskeyttäminen on kuitenkin aktiivinen teko. Passiivinen tyytymätön ihminen voi jäädä opiskelemaan, vaikkei tunnekaan saavansa siitä paljon irti. Ulkopuoliselle tarkastelijalle tämä ei välttämättä ole selvää, vaan aktiivisesti selviytymisstrategiaansa toteuttavia keskeyttäjiä moititaan. (Komonen 2001: 119.)

Vaikka opiskelun keskeyttävä ihminen olisikin perustellut valintansa itselleen hyvin eikä näe tilanteeseen muuta vaihtoehtoa, voivat yhteiskunta ja lähiyhteisö suhtautua keskeytykseen vallan kielteisesti ja rankaista keskeyttäjää. Jos ihminen on jo muutenkin ollut tuskastunut tilanteeseensa ja saa sen ratkaisemisesta rangaistuksen, alentaa se hänen mielialaansa ja itsetuntoaan mahdollisesti jopa kohtuuttomasti. Ponnistaminen takaisin jonkin toisen alan tai oppilaitoksen pariin voi vaikeutua.

Koulutuksen ulkopuolelle jättäytyneen keskeyttäjän valittavissa on käytännössä joko työn tekeminen tai toimeettomaksi jääminen. Koulutuksen keskeyttäminen voi liittyä pelkästään koulutusinstituutiosta irtaantumiseen, ei täydelliseen välinpitämättömyyteen työelämää kohtaan. Työelämä voi näyttäytyä mielenkiintoisena ja vapaana verrattuna sääntöjen ja muodollisuuksien täyttämään koulunkäyntiin. Ilman suoritettuja tutkintoja työnhaku on kuitenkin hankalaa. Yhteiskunta arvostaa muodollisia pätevyyskysymyksiä ja paheksuu koulutusinstituution sivuuttaneita aikuistumisen tapoja. Koulutusputkensa keskeyttänyt nuori ei välttämättä itse tunne olevansa ulkopuolella, mutta yhteiskunnan odotukset ja työmarkkinoiden todellisuus rajaavat hänet marginaaliin koulutushierarkiassa ja leimaavat syrjäytyneeksi. (Komonen 2001: 149, 161–162, 238.)

Kuten sanottu, Uusixin kuntoutujissakin näkee monenlaisia ihmisiä. Aina ulkoasusta ei voi päätellä, mutta keskustelujen avulla voi havaita, että osa tuntee toisia enemmän olevansa yhteiskunnan jäseniä ja viettämässä vain jonkinlaista välivaihetta kuntouttavassa työtoiminnassa ennen siirtymistä esimerkiksi opiskelemaan tai välityömarkkinoille. Monilla on perhettä, lapsia ja ystäviä sekä harrastuksia ja mielenkiinnonkohteita, joiden kautta he kiinnittyvät yhteiskuntaan.

Erilaisilla tavoilla kartuttaa työkokemusta, kuten työharjoitteluilla, on paljon merkitystä. Työn tekeminen sinänsä antaa mahdollisuuden kompensoida epäonnistumisia koulutuksessa. Onnistumisen kokemukset kasvattavat vastuuntuntoa samoin kuin ammattinsa opintojen kautta hankkineilla. Käytännössä työtä kokeilemalla voi löytää itselleen sopivan ammattialan, jonka koulutukseen voi myöhemmin voimavarojen ja motivaation karttuessa hakeutua. Työnteon käytännön harjoittelu voi käynnistää oppimisprosessin, joka yhdistää epämuodollista ja muodollista koulutusta. (Komonen 2001: 163.)

Uusixin kuntouttava työtoiminta painottuu erilaisiin kädentaitoihin. Uusixille Duurista ohjattava pitkäaikaistyötön voi itse valita eri pajoista itselleen mieluisimpia vaihtoehtoja.

Hän voi joko hyödyntää aiemmin oppimaansa tai opetella kokonaan uusia taitoja, sillä pajoilla ei ole ammattitaitovaatimuksia. Työtehtäviä annetaan taitojen mukaan ja myös ilman oppilaitoskoulutusta voi oppia monenlaisia työtapoja ja tekniikoita ja pystyä valmistamaan toimivia esineitä. Kun kuntoutuja saa edistymisestään ja onnistumisestaan kiitosta vertaisryhmältään, ohjaajilta ja työnjohtajilta, se luo uskoa omaan tekemiseen. Osansa on myös myyjäisissä ostajilla, jotka ostavat kuntoutujien tekemiä tuotteita tai kehuvat ja ihastelevat niitä. Se voi olla kuntoutujalle rehellisintä palautetta hyvin tehdystä työstä.

Koulutusinstituution näkökulmasta opintojen keskeyttäminen voi olla merkki epäonnistumisesta ja hukkaan heitetystä ajasta, mutta joskus yksilön oman elämän kannalta se voi tuottaa hyödyllistä itsetutkiskelua sekä omien kykyjen ja valmiuksien testaamista ja arviointia. Ihminen voi tarvita lisää aikaa kypsymiseensä. (Komonen 2001: 225.) Riippuen ihmisen omasta motivaatiosta, voimavaroista ja kyvyistä sekä työtoiminnan kuntouttavuudesta Riku-toiminnan sitä tukiessa voi pitkäaikaistyötön tulla ihmisenä kypsemmäksi ja paremmin osalliseksi yhteiskunnasta.

7 Opinnäytetyön toteutus

Tässä pääluvussa kerron opinnäytetyöni toteuttamisesta. Alaluvuissa esittelen tutkimustehtävän, tutkimusmetodin ja aineiston keräämisen.

7.1 Tutkimustehtävä

Tein laadullisen tutkimuksen teemahaastattelun keinoilla. Tutkimuskysymyksenä on työpajapäällikkö Vuokko Oikarisen kanssa yhdessä sovittu ”Mitä hyötyä Riku-toiminnasta on”, mikä kattaa sekä uusien kuntoutujien, Rikujen itsensä että koko Uusixin Riku-toiminnasta kokeman hyödyn. Kartoitin todellisten yksilöiden kokemuksia ja tuntemuksia liittyen Riku-toimintaan.

Valitsin kohderyhmäksi sellaiset kuntoutujat, jotka ovat voineet hyötyä Riku-toiminnasta. Riku-toiminta aloitettiin keväällä 2012, joten vuoden 2013 alkuun mennessä se on ehtinyt kehittyä ja löytää paikkansa. Täten valitsin kohderyhmäksi vuonna 2013 Uusixilla aloittaneet kuntoutujat, koska heidän aikanaan Riku-toiminta on ollut olemassa. Haastateltavat eivät ole itse Rikuja, vaan tavallisia kuntoutujia, jotka omassa aloitusvaiheessaan ovat mahdollisesti saaneet apua Rikuilta.

7.2 Tutkimusmetodi, teemojen ja haastattelukysymysten laatiminen

Metodologia tarkoittaa yleistä lähestymistapaa, jolla tutkimusaihetta tutkitaan. Valintaan vaikuttaa metodologian relevanttius eli käyttökelpoisuus tiettyä tutkimusaihetta kohtaan. Metodologia on käyttökelpoinen, kun se palvelee käytännön tutkimusta. Kaksi päämetodologiaa ovat kvantitatiivinen eli määrällinen ja kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. (Metsämuuronen 2008: 9, 15.) Valitsin metodikseni laadullisen tutkimuksen, koska selvitän Riku-toiminnan laatua.

Haastattelu sopii tiedonkeruun menetelmäksi esimerkiksi silloin, kun halutaan kuvaavia esimerkkejä, tahdotaan tulkita kysymyksiä tai täsmentää vastauksia, tutkitaan aihetta, josta ei voi tehdä testejä, halutaan kaikkien tutkittavien vastaavan jokaiseen kysymykseen tai kun tutkimusaihe koskee intiimejä ja tunteisiin liittyviä asioita (Metsämuuronen 2008: 39). Teemahaastattelu on käytetyimpiä tutkimushaastattelun muotoja. Sellaisen tekemiseksi valitaan tutkimusongelmaan liittyen keskeisimmät

aihealueet, joista haastateltava antaa omat kuvauksensa. Yksilöhaastattelu sopii hyvin henkilön omakohtaisten kokemusten tutkimiseen. (Vilkka 2005: 101–102.) Nämä ehdot toteutuvat tutkimusaiheessani. Kartoitan todellisten yksilöiden oikeita kokemuksia ja aitoja ajatuksia ja tunteita liittyen Riku-toimintaan.

Teemahaastattelu on suhteellisen vapaa haastattelun muoto. Siinä ei niinkään käytetä tarkkoja kysymyksiä tietyssä järjestyksessä vaan tuodaan esille teemoja ja suosituskysymyksiä, joista haastateltavan toivotaan kertovan mahdollisimman paljon omalta osaltaan oleellista tietoa. Kaikki haastateltavat vastaavat kaikkiin kysymyksiin, mutta omin sanoin ja mahdollisesti poikkeavassa järjestyksessäkin. (Eskola & Suoranta 1998: 87; Metsämuuronen 2008: 40–41.) Kun haastateltavia valitaan, on tutkimusaihe pidettävä mielessä, sillä haastateltavalla on oltava jotain käsitystä, omakohtaista asiantuntemusta tai kokemusta aiheesta (Vilkka 2005: 114). Laadullisessa tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat merkitykset ja merkityskokonaisuudet: toiminta, ajatukset, päämäärien asettaminen, yms. Tavoitteena ovat ihmisten kuvaukset kokemastaan todellisuudesta. (Vilkka 2005: 97.)

Haastattelukysymyksiä varten valitsin teemoja, jotka sisältävät yhteen liittyviä kysymyksiä. Kysymyksistä käytiin läpi ne, joihin ilmeni aihetta. Lisäksi kysyin muutamilta haastateltavilta tarkentavia lisäkysymyksiä. Haastateltavat saivat haastattelun alussa teemat ja kysymykset tulostettuna paperille (Liite 1), joten he saattoivat silmäillä ne läpi ennen kuin aloitimme haastattelun.

Tutkimushaastattelussa tulee välttää kysymyksiä, joihin voi vastata kyllä tai ei. Sellaiset kysymykset alkavat usein sanoilla, joissa on -ko- tai -kö-pääte, kuten onko, oletko, teetkö tai koetko. Parempia kysymyksiä saadaan sanoilla mitä, miten, millainen tai miksi. Haastateltavaa voi myös pyytää kertomaan tai kuvailemaan asioita ja antamaan esimerkkejä. (Vilkka 2005: 105–106.)

Suunnittelin osan teemoista ja kysymyksistä juuri niin, että pyysin haastateltavia kertomaan esimerkkejä tilanteista, joissa he olivat olleet tekemisissä Rikujen kanssa. Laadin myös kysymyksiä, jotka kannustivat antamaan pidempiä kuin yhden sanan tai virkkeen mittaisia vastauksia. Toiminnan kehittämistä silmällä pitäen kysyin myös kuntoutujien näkemyksiä Rikujen ja toiminnan ominaisuuksista.

Tutkimushaastattelulle on etua siitä, että sillä on juoni. Se tarkoittaa sitä, että haastateltava saa vaikutelman, että haastattelu etenee odotusten mukaisesti eikä heittelehdi tai jää toistamaan tiettyjä aiheita. Kun kysymykset ovat loogisessa järjestyksessä, haastateltavan on helppo vastata ja tavallaan kertoa aiheeseen liittyvä tarina. Näin hän saattaa antaa kattavampia vastauksia kuin vastatessaan yksittäisiin sekalaisessa järjestyksessä oleviin kysymyksiin. (Vilkkä 2005: 113.) Etenin kysymyksissä noudattaen aikajärjestystä. Aluksi puhuttiin taustasta ennen Uusixille tulemistä ja tiedonsaannista, loppupuolella tulevaisuuteen suuntautuvista asioista.

Haastattelussani on seitsemän teemaa. Aluksi selvitän taustaa, eli haastateltavien koulutus-, työ- ja työttömyyshistoriaa sekä tiedonsaantia, eli sitä, miten ja millaista tietoa he saivat aloitusvaiheessaan Riku-toiminnasta. Seuraavat neljä teemaa mukailevat SWOT-analyysia. SWOT on lyhenne englanninkielisistä sanoista strengths (vahvuudet), weaknesses (heikkoudet), opportunities (mahdollisuudet) ja threats (heikkoudet). SWOT-analyysi on usein käytetty työkalu silloin, kun arvioidaan jotain toimintaa tai uutta suunnitelmaa. Se ei ole kovin syvällinen, mutta sitä käytetään usein yksinkertaisuutensa vuoksi keskustelun herättäjänä. Siinä käsitellään sekä nykyhetken että tulevaisuuden myönteisiä ja kielteisiä puolia. (Suomen Riskienhallintayhdistys ry n.d.; OK-opintokeskus n.d.) Tarkoitukseni ei ollut teettää haastateltavilla varsinaista SWOT-analyysia Riku-toiminnasta, vaan kerätä heiltä kokemustietoa sekä myönteisistä että kielteisistä kokemuksista ja pyytää arvioimaan Riku-toiminnasta mahdollisesti koituvia hyötyjä ja haittoja eri tahoille. Vaikka tutkimuskysymys koskeekin hyötyjä, on mielestäni tarpeellista kysyä myös haittapuolista sen vastakohtana, jotta vastauksista saataisiin kattavasti käyttökelpoista tietoa. Lopuksi puhutaan siitä, kenestä voisi tulla Riku, eli voisiko haastateltava itse ajatella lähtevänsä mukaan toimintaan tai millaisia ominaisuuksia Rikuksi ryhtyvällä pitäisi heidän mielestään olla. Teemojen tarkemmat kysymykset ja tietopohjaan kytkeytyvät perustelut esittelen tarkemmin kohta kohdalta analyysin yhteydessä.

7.3 Aineiston keruu

Hain tutkimusluvan haastatellakseni yhteensä enintään kymmentä kuntoutujaa eri työpajoilta. Haastatteluihin osallistuminen oli vapaaehtoista ja ne tehtiin anonymisti. Haastateltavilta ei kerätty tunnistetietoja eikä heistä syntynyt minkäänlaista rekisteriä.

Sovin sähköpostitse työpajapäällikkö Vuokko Oikarisen kanssa haastattelujen ajankohdasta pari viikkoa ennen sitä, lokakuussa 2013. Lähetin hänen suostumuksensa jälkeen työpajojen työnjohtajille ja Uusixin tiedottajalle sähköpostitse viestit ja niiden liitteenä tiedotteet (Liite 2), joissa kerroin haastatteluista. Pyysin työnjohtajia keskustelemaan haastatteluista oman pajansa kuntoutujien kanssa ja etsimään vapaaehtoisia osallistujia. Kehotin heitä myös tulostamaan tiedotteita ja kiinnittämään niitä pajansa lähettyville nähtäväksi. Tulostin myös itse viisi tiedotetta, jotka kävin kiinnittämässä Uusixin käytäville kaksi viikkoa ennen haastattelupäiviä.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusaineiston koolla ei varsinaisesti ole väliä eikä tutkimuksessa tehdä otoksia. Tutkittavien joukkoa ei säätele määrä vaan laatu, kuten tutkimusmetodin nimikin jo kertoo. Laadullisen tutkimuksen ei ole tarkoitus tuottaa tietoa yleistämisen kautta, vaan toimia apuvälineenä ilmiön ymmärtämisessä. Siten siihen riittää pienempi määrä tutkittavia kuin määrällisessä tutkimuksessa. (Vilkka 2005: 126.)

Tein tutkimushaastattelut Uusixilla kolmena päivänä marraskuussa 2013. Niitä kertyi yhdeksän kappaletta. Kiersin pajoilla kysymässä työnjohtajilta ja ohjaajilta oliko heillä tarjota minulle vapaaehtoisia haastateltavia. Monet olivat kertoneet tutkimushaastatteluista pajansa kuntoutujille ja valmistelleet heitä tilanteeseen. Sekä työnjohtajat ja ohjaajat että kuntoutujat suhtautuivat tutkimushaastatteluihin pääosin myönteisesti ja kiinnostuneesti. Tähdensin haastateltavia hakiessani, että mukaan kelpaavat myös ne, joilla on Rikuista huonoa kokemusta tai ei juuri mitään kokemusta, sillä sekin kertoo jotain Riku-toiminnan toimimisesta ja hyödyllisyydestä.

Etsin vielä kymmenettä haastateltavaa eräiltä pajoilta, joissa en vielä ollut käynyt, mutta niiden ohjaajat kertoivat, että heillä ei joko ollut Riku-toimintaa tai se oli aloitettu juuri, joten heidän kuntoutujillaan ei ollut kokemusta siitä. Yhdeksän saamaani haastattelua kattoivat kuitenkin useita pajoja. Viisi haastateltavista oli miehiä ja neljä naisia, mutta päätin, ettei sukupuoli ole merkittävä muuttuja tässä opinnäytetyötutkimuksessa, sillä haastattelukysymyksiini voi tältä kohderyhmältä saada samankaltaisia vastauksia sukupuolesta riippumatta. En kysynyt haastateltavilta heidän ikäänsä, mutta arvioni mukaan he edustivat Uusixille tyypillisiä eri ikäryhmiä.

Haastattelujen äänittämiseen tarvitaan jokaisen haastateltavan suostumus. Äänittämisestä ei kuitenkaan kannata tehdä suurta kysymystä, sillä äänittäminen voi

monesta tuntua kiusalliselta – riittää, kun sivumennen toteaa, että näin tehdään (Eskola & Suoranta 1998: 90–91). Äänittämisen jälkeen haastatteluaineisto muutetaan helpommin tutkittavaan muotoon, tekstiksi. Sitä kutsutaan litteroinniksi. Tekstimuotoista aineistoa voidaan käydä läpi järjestelmällisesti ja ryhmitellä sekä luokitella. (Vilkkä 2005: 103, 115–117.)

Haastatteluja varten minulla oli käytössäni neuvotteluhuone, jonka oven saattoi lukita ja jonne ei ole näköyhteyttä ulkopuolelta. Äänitin ja myöhemmin litteroin haastattelut. Annoin haastateltaville ennen haastattelua luettavaksi tutkimushaastattelun kuvauksen ja kävin sen pääkohdat myös ääneen läpi. Keräsin heiltä allekirjoitetut suostumuslomakkeet. Lomake on sisällöltään sama kuin tiedote (Liite 2), mutta siinä on lisäksi maininta siitä, että allekirjoittamalla lomakkeen kuntoutuja suostuu haastateltavaksi. Kerroin, että he saavat missä tahansa vaiheessa keskeyttää, jos niin halusivat. Kaikki aloitetut haastattelut kuitenkin tehtiin loppuun asti. Litteroiduista haastatteluista merkitsin erilaisia vastauksia tekstinkäsittelyohjelmassa eri värein, eli teemoittelin ja koodasin aineistoa (Eskola – Suoranta 1998: 87; Kananen 2008: 90). Näin pystyin paremmin näkemään, miten toisaalta erilaisia ja toisaalta samankaltaisia vastauksia eri haastateltavat antoivat kuhunkin teemaan, ja mihin teemaan mikin vastaus todella kuului.

Mainitsen haastateltavia opinnäytetyötekstissäni vain sellaisilla tunnisteilla, joilla heidät erottaa toisistaan, mutta joiden kautta heidän identiteettinsä ei paljastu ulkopuolisille eikä työyhteisön sisällä. Tekstin joukkoon sitaattien yhteyteen tulee siis vain tunnistet "haastateltava 1", "haastateltava 2", jne. Haastateltavien ikäryhmä tai sukupuoli eivät tule ilmi. Myös mahdollisesti haastatteluissa ilmenevät maininnat tietyistä pajoista tai muusta, mikä voisi rajata henkilöitä, jätän pois tai korvaan sitaateista, jotka tulevat lopulliseen opinnäytetyötekstiini. Opinnäytetyötekstin joukkoon tulee lainauksia vastauksista. Niistä ei voi tunnistaa henkilöä.

8 Aineiston analysointi

Tässä alaluvussa käyn läpi haastatteluaineiston teemat. Kuvailen kunkin teeman sisällön ja tarkoituksen sekä esittelen siihen saamiani vastauksia lainausten kera. Koska haluan säilyttää haastateltavien anonymiteettiä, olen lainauksissa korvannut hakasulkeisiin kirjoitetulla tekstillä sellaiset osiot, jotka voisivat auttaa esimerkiksi Uusixin henkilökuntaa tai kuntoutujia tunnistamaan haastateltavia. Pajojen työnjohtajat ja ohjaajat esimerkiksi usein tietävät, kuka tai ketkä heidän pajaltaan on käynyt haastateltavana, koska he auttoivat minua etsimällä vapaaehtoisia. Tein haastattelut kuntoutujien työvuorojen aikana, joten pajoilla oli silloin myös muita kuntoutujia, jotka näkivät kun kävin hakemassa haastateltavia mukaani. Häivyttämällä kohdat, joissa mainitaan mm. yksilöiden ammatteja, aiempia työpaikkoja tai pajojen ja henkilöiden nimiä, vähennän mahdollisuutta yksilöidä haastateltavia toistensa joukosta. Samoin hakasulkeisiin on merkitty välissä esitettyjä tarkentavia kysymyksiä ja haastateltavan muita kuin sanallisia ilmaisuja, jotka selventävät viestiä. Osa vastauksista on tullut aikajärjestyksessä vastauksena johonkin toiseen kysymykseen, mutta olen valinnut lainauksia sellaisiin teemoihin, joihin ne todella liittyvät.

8.1 Tausta – koulutus-, työ- ja työttömyyshistoria

Ensimmäinen haastatteluteema oli kuntoutujan oma tausta. Halusin tietää millainen on heidän työ- tai kouluhistoriansa ennen Uusixille tulemistä. Ihmisen suhtautuminen kuntouttavaan työtoimintaan ja Rikujen vertaistukitoimintaan voi olla erilainen riippuen siitä, onko hän tottunut koulu- ja työyhteisöihin vai ollut niiden ulkopuolella. Tästä syystä kysyin myös sitä miten pitkiä aikoja he ovat olleet pois työelämästä, kouluista tai muun säännöllisen tekemisen parista. Tarkoitus ei niinkään ollut selvittää heidän koulutustasoaan ja ansioluetteloaan, vaan aktiivisuutta ja osallistumisen määrää. Teema on yhteydessä osallisuuteen ja etenkin siihen, missä määrin haastateltavat ovat olleet osallisia koulutukseen ja työelämäään liittyvissä instituutioissa ja yhteisöissä. Kysyin taustatietoja myös siksi, että voin todistaa, miten erilaisia historioita kuntoutujilla on ja etten ole valinnut tietoisesti vain yhdentyypisiä haastateltavia. Tausta-teeman yhteydessä kysyin myös olivatko he saaneet muissa paikoissa aloitusvaiheessa jotain tukea tai apua, joka mahdollisesti muistuttaisi Riku-toimintaa.

Haastateltavilla osoittautui olevan erityyppisiä taustoja, mikä kertoo Uusixin kuntoutujien moninaisuudesta. Osa oli kouluttautunut ammatteihin, osalla olivat opinnot jääneet vähäisiksi tai yleissivistäviksi. Jotkut olivat tehneet runsaasti töitä, joillain ei ollut työkokemusta juuri lainkaan. Vastauksissa näkyy myös koulutus- ja työputken sirpaleisuus, jota kuvailin alaluvussa 6.2. Seuraavat sitaattit kuvaavat haastateltavien koulutus- ja työhistorian kirjon laajuutta.

Mä tulin oikeastaan lukion jälkeen kesätöihin Helsinkiin ja sitten kesätöiden loputtua ajattelin, että vietän välivuoden, [erään alan] firmassa, joka venähti viideksitoista vuodeksi, mutta tuota, se työsuhde loppui 2003 eli kymmenen vuotta sitten, ja sen jälkeen työt on ollu lähinnä kuntouttavaa. Satunnaisia pätkätöitä lukuun ottamatta. Ihan kuukausista puhutaan, ja nekin on usein liittynyt sellaisiin asioihin, että mä oon tavallaan ollut työharjoittelussa jonkun koulutuksen tai kurssin tiimoilta ja sitten mut on haluttu vähän aikaa pitää, sellaisella leikkiliksalla, mutta tota, ei sitten kukaan oo niinku tavallaan palkannut. (Haastateltava 1.)

Mä oon käynyt ihan peruskoulun ja työkokemusta, tuota, mä oon ollut muutamassa [paikassa] töissä ja tuolleen, sitten [paikassa], siinä se on oikeastaan. (Haastateltava 6.)

Aikojen alussa mä oon käynyt [toisen asteen ammattitutkinnon], mutta mä en oo tehnyt niitä duuneja ollenkaan. Mä erikoistuin sitten tuota, mä olin [työpaikassa] sitten niinku vajaa, no, about kymmenen vuotta --. Ja nyt tässä oli sitten semmoinen kymmenen vuoden työttömyysjakso, että sitten en tehnyt mitään järkevää. Ja nyt sitten viime vuonna aloitin nää Duuri-hommat --. (Haastateltava 7.)

Luin ylioppilaaksi, ja sitten mä kävin [kaupungissa] [erään alan] koulun, tai siis ammattikorkeakoulun, valmistuin [AMK-tutkinnolla]. Oon tehnyt monenkinlaisia töitä. Opiskeluista vielä, niin opiskelin [toisen asteen ammattioppilaitoslinjalla] puoli vuotta [alaa], mutta sitten jotenkin itsekritiikki tuli semmoiseksi ja mä ajattelin, että mä en oo tarpeeksi hyvä ja sitten rupesin miettimään sitä työllistymistäkin, että ei joksikin [ammatin edustajaksi] ihan helposti pääse, että sitten se on ehkä niinku... Että en mä oikein keksinyt, että mitä mä olisin tehnyt työkseni. (Haastateltava 8.)

Varsinaisten opintojen ja töiden lisäksi neljä yhdeksästä kuntoutujasta oli käynyt myös eri tahojen järjestämiä kursseja tai osallistunut johonkin muuhun sellaiseen toimintaan, joka noudatti säännöllistä päivärytmiä ja tarjosi sosiaalisia kontakteja. Heidän mainitsemansa kurssit liittyivät joko terveydelliseen tai sosiaaliseen kuntoutumiseen, työnhakuun tai harrastustoimintaan.

Sitten mä oon ollut sellaisilla kuntouttavilla kursseilla, semmoisilla lyhyillä, -- Ja sitten mä oon [erään tahon] semmoisessa kuntouttavassa ryhmässä ollut, joka oli niinku vuoden mittainen. -- mutta se [eräs taho] oli myös semmoinen, että se oli viisi päivää viikossa, joka oli liian rankkaa mulle, ja me loppujen lopuksi sovittiin sen ohjaajien ja koulun kanssa, että mulla on niinku tietyt, tuli ne tietyt päivät sitten vaan, että mun sen voinnin mukaan. (Haastateltava 2.)

Oon mä jollain työkkärin työnhakukurssilla ollut, sitten on joku tämmöinen sossun järjestämä syrjäytyneiden nuorten joku tämmöinen aktivointiprojekti aikoinaan. (Haastateltava 5.)

Yks oli tällainen niinku pitkäaikaistyöttömille tarkoitettu niinku ”takaisin työelämään”, tämmöinen, että siinä oli työharjoittelua ja tämmöistä kaikkea yleistä, hakemusten täyttämistä, mitenkä hakemuksia tehdään ja tällaista yleistä. (Haastateltava 7.)

-- siis jotain kansanopistoja, ja ja, ei siis semmosta kauheesti urapainotteista, vaan kaikkee pientä jotain. En mä oo koskaan oikeen ollut silleen tekemättä mitään. No tietenkun kun olin [vanhempainlomalla], mutta sitäkin kesti vain hetken, että oli pakko mennä töihin. (Haastateltava 9.)

Vaikka en erikseen kysynyt, muutamat haastateltavista kertoivat avoimesti syynsä koulutus- ja työputkesta ulos jäämiselle. Syyn kertominen selitti paljon sitä, miksi uraan on jäänyt suuria aukkoja. Vastaukset peilaavat alaluvussa 6.2 Koulutuksen vaikutus osallisuuteen työelämästä mainittuja henkilökohtaisen terveyden syitä, jotka katkaisevat koulutus- ja työputken. Vaikutti siltä, että nämä ihmiset ovat hyväksyneet nämä syynsä ja osasivat keskustella niistä asiallisesti, mikä varmasti edistää heidän kuntoutumistaan.

Mulla on peruskoulun koulutus, ja mä oon sen jälkeen niinku jatkanut koulutusta lukiossa --, mä oon saanut lukiosta aika paljon suoritettua, mutta en oo ylioppilaskirjoituksia käynyt läpi tai niinku saanut niitä, en oo niinku virallisesti kouluttautunut lukiosta, että mä sain semmosen hermoromahduksen oikeestaan niinku lukion aikana. Ja sit mä oon mielenterveyspotilaana ollut pitkään ja tota... -- että kun mä oon tuota kuntoutustuellakin ollut pitkään--. (Haastateltava 2.)

Mulla jäi peruskoulu kesken aikoinaan, mä en oo sen jälkeen missään koulussa käynyt, ja tuota työttömänä oon ollut pitkäänkin ja sossun asiakkaana, että mitäs mulla on, semmoinen viidentoista vuoden huumeaddiktio taustalla, niin ei siinä nyt paljon oo tullut tehtyä mitään, että oon ollut semmoinen neljä vuotta korvaushoidossa ja joku viis vuotta poissa päihdekulttuurista kokonaan muutenkin, niin siinä ei paljon oo ehtinyt kerääntyä mitään. (Haastateltava 5.)

Kukaan yhdeksästä haastateltavasta ei ollut aiemmissa kouluissaan, töissään tai muissa toimissaan kohdannut alkuvaiheessa mitään sellaista tukea tai apua, mikä olisi muistuttanut Riku-toimintaa. Muutamat kertoivat saaneensa lähinnä perehdytystä työtehtäviin, mutta ei työyhteisöön liittymiseen. Perehdyttäjänä oli ollut yleensä esimies ja jossain tapauksissa työtoverit.

-- että se on lähinnä että kysyy, jos on kysyttävää. Joko esimieheltä tai työkaverilta, tai joku sitten aina näyttää vieressä, että tee näin, että ei oo mitään sellaista vastuuhenkilöä ollut. (Haastateltava 1.)

Ne on olleet sellaisia perusperehdytyksiä, että ei siellä oo ollut sellaista varsinaista henkilöä, että yleensä ne on olleet enemmän justiin esimiehiä tai muuta, että ehkä tässä se eroaa enemmän sitten siinä, kun kyse on toisesta

työntekijästä, että ehkä on sillai enemmän helpommin lähestyttävä.
(Haastateltava 8.)

Yksi haastateltavista oli jopa itse joutunut usein opastamaan uusia työtovereitaan, vaikkei hän ollut saanut siihen mitään erillistä koulutusta. Hän kritisoi käytäntöä, jossa perehdyttämistä ei kirjata mihinkään eikä sen edistymistä seurata. Hän toi esille konkreettisen esimerkin siitä, mihin puutteellinen alkuvaiheen tuki voi johtaa.

Ne on ollut yleensä semmosia siinä työyhteisössä, niitä ei oo mitenkään erikseen mainittu, että "hän nyt tässä neuvo", mä oon itse joutunut tai saanut olla se henkilö, jonka matkaan kaikki uudet aina pistetään, en oo saanut siitä mitään korvausta, mutta niinku mun mielestä se toiminta on jotakuinkin jotenkin semmoista mitä Riku-toiminta on, tai miten mä oon ymmärtänyt sen, kokemustahan mulla ei nyt paljon siitä oo. Se mikä siinä on ikävää, on se, että se jää tavallaan jonkun kontolle ja sitä ei hallita millään lailla, että mä en tee mitään merkintöjä, että miten tää edistyy tää ihminen työssään, mikä on ihan tosi tyhmää, koska silloinhan pystyy esimerkiksi koeajan puitteissa, jos henkilö ei pysty tekee sitä työtä, tai sit sillä on joku vaiva esimerkiks, ja niistä niinku hyssytellään, kun pyritään pitää sitä työpaikkaa. Varsinkin maahanmuuttajien kanssa, kun he eivät ehkä ymmärrä tätä sairauslomapolitiikkaa täällä Suomessa, niin he niinku tavallaan piilottelevat niitä vaivojaan, kunnes se sitten puhkee sillä lailla, että se on täysin työkyvytön se ihminen. Johtuen vaan siitä, että ei pidetä sitä kirjaa siitä alusta. Ei tuu mitään kommenttia tai palautetta siitä ihmisten aloittamisesta, että miten on alkanut tai miten sujuu. Sitä saisi olla enemmän mun mielestä työpaikoilla. (Haastateltava 9.)

8.2 Tiedonsaanti – miten ja millaista tietoa Rikuista

Toinen teema oli tiedonsaanti. Siihen sisältyivät kysymykset siitä, miten ja millaista tietoa he saivat Riku-toiminnasta aloittaessaan Uusixilla. Kysyin myös kuinka pian he olivat ymmärtäneet, mistä Riku-toiminnassa on kyse sekä missä määrin oman pajan Rikut olivat tulleet tutuiksi. Teema pohjautuu Riku-toiminnan peruseräpäätteisiin. Aloittavat kuntoutujat osallistuvat ensimmäisenä kuntoutuspäivänään alkuinfoon. Olin työelämäharjoittelujaksoni ja opinnäytetyöprosessini aikana pari kertaa sellaisessa mukana. Tilaisuudessa myös Rikut esittelevät lyhyesti toimintaansa. Rikujen on myös tarkoitus ottaa kontaktia aloittavien kuntoutujien kanssa heidän ensimmäisinä työpäivinä. Tällä teemalla halusin siis selvittää, miten tämä toteutuu käytännössä. Teemalla on yhtymäkohtansa myös osallisuuteen ja voimaantumiseen liittyvässä itsensä tervetulleeksi kokemisessa, sillä Rikun tehtäviin kuuluu toivottaa uudet tulijat tervetulleeksi ja saada heidät tuntemaan, että he saavat tulla mukaan pajan yhteisöön.

Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta kaikki muistivat kuulleensa Riku-toiminnasta joko ensimmäisen päivän aloitusinfotilaisuudessa tai ensimmäisinä työpäivinä. Osalle

asia oli jäänyt jo silloin paremmin mieleen kuin toisille. Muutamat kertoivat selkeästi ymmärtäneensä Riku-toiminnan peruseriaatteen jo aluksi.

Mun mielestä tästä mainittiin jo jossain infotilaisuudessa ja kyllä sitä heti ekana päivänä, kun mä tosiaan tänne tulin, niin mut esiteltiin omalle Rikulle ja kerrottiin, että hänen puoleen voi sitten kääntyä missä vaan ja hän neuvoo, jos osaa, tai jos ei, niin hän sitten ottaa selvää, ettei mun tarvi ihmetellä. (Haastateltava 1.)

Kyllä mulle ekana päivänä sanottiin, että kuka on Riku ja kysyttiin, että jos sulla on jotain kysyttävää esim kellokortista tai muista, niin kysy Rikulta ja se näyttää miten se toimii. Mutta muistaakseni mulla ei itse asiassa ollut mitään kysymistä kellokortista tai muista, että ei ollut kysymistä, mutta kyllä jo ekana päivänä sanottiin siitä. (Haastateltava 2.)

Erään haastateltavan pajalla ei ollut ollut omaa Rikua siinä vaiheessa, kun hän oli aloittanut. Tästä syystä tieto toiminnasta oli jäänyt aloituspäivän infotilaisuuden varaan ja selkiytynyt hänelle tarkemmin vasta siinä vaiheessa, kun pajalle oli nimetty oma Riku ja toiminta oli täten tullut hänelle konkreettisemmaksi.

Infotilaisuudessa siitä puhuttiin! No, mä en sitä oo silleen hirveesti tarvinnut, sitä Riku-toimintaa, että mä en jää silleen sormi suuhun kylläkään. Ja se, mä en tiennyt, että [henkilö] on Riku, mutta siis... Kun se ei ollutkaan ensin Riku, ja sitten joku sanoi, että se on Riku, niin mä olin että "ai jaa, se olikin [henkilö], ai niin, se Riku-toiminta!". Että mä en edes tajunnut, tavallaan meni ohi sen koko ekan kuukauden, koska siitä vaan kerran mainittiin siellä infotilaisuudessa, ja sit meillä ei sitä niinku ollut, niin ei kai siitä mitään puhuttukaan, että se on vaan jäänyt tämä informaatio minulta pois. Minä olen siellä vain [materiaalia] muokannut. Mutta infotilaisuudessa ja noin, joo. (Haastateltava 9.)

Muutamat haastateltavat kritisoivat Rikujen esittäytymistä liian niukaksi. Heille pelkkä lyhyt maininta aloitusinfotilaisuudessa ei ollut tuonut tarpeeksi tietoa. Yksi mainitsi oman pajansa Rikun lopettaneen pian hänen aloittamisensa jälkeen, jolloin hän ei saanutkaan niin kattavaa tukea kuin olisi toivonut. Sekä hän että toinen haastateltava kertoivat, että tietoa oli kyllä saatavissa paperilla, mutta henkilökohtainen kontakti puuttui.

Se oli tosi nopea se Riku-kierros, -- että eipä siinä nyt oikeastaan muuta ollutkaan. Ja sitten tää mun Riku lopetti jo oikeastaan kuukausi siitä, kun mä tulin tänne, että en mä nyt oikein ehtinyt tutustuakaan sitten häneen enkä siihen toimintaan sen kummemmin. -- Mulla oli niin hätäinen se perehdyttäminen siihen, että mulle annettiin niin kuin paperi käteen, että lue tuosta, ja sitten nehän oli ihan hepreaa, mutta kyllä mä sen ymmärsin, koska siinä oli hänellä juuri siirtymävaihe toiseen työpaikkaan ja muuta. Ja sitten se, että sanottiin, että jos tulee jotain kysymystä, niin tuu hihasta nykäisemään, niin just tää mun Riku, joka oli, niin en mä nähnyt häntä täällä kovinkaan usein sen kuukauden aikana, niin oli sitten tietysti pari viikkoa vähän hukassa, että mistä mä nyt nykäisen sitä hihaa, kun ei sitä oo koko talossa, mutta ei sekään sitten haitannut, kun pystyi kysymään työnjohtajilta ja noin, että aina löytyi joku. Että ehkä enemmän aikaa Rikulla pitäis olla siihen, että vaikka vaihdettaisiin se Riku, jos on noin lähellä sitten siirto johonkin toiseen paikkaan kyseisellä henkilöllä, että olisi valmiina uusi Riku. (Haastateltava 3.)

Alussa tietenkin oli tämä tutustumiskerta, missä ne esitteli itsensä ja kertoi, mitä tekee, mutta se oli semmoinen viisi minuuttia puhuivat, ja onhan tuolla ilmoitustauluilla tietenkin,

mutta en mä oo tullut vilkaisseeksi ja ei oo kukaan sen jälkeen tullut mainitsemaankaan mistään. (Haastateltava 5.)

Yksi haastateltavista kertoi, ettei ollut saanut tietoa Riku-toiminnasta vielä mistään. Hän oli ollut Uusixilla vasta noin kaksi viikkoa. Alun infotilaisuus oli jäänyt häneltä väliin hänestä itsestään riippumattomasta syystä. Selitin hänelle lyhyesti Rikujen perustehtävät ja kysyin, oliko kukaan auttanut häntä sen kaltaisissa asioissa. Hän kertoi saaneensa opastusta, mutta Riku-toiminta itsessään ei ollut hänelle selkiytynyt. Hän oli monien muiden tavoin aluksi luullut Rikua vain jonkun nimeksi.

No, oli siellä alussa, siellä neuvoi vähän mitä pitää tehdä ja tuolleen, näytti ne tupakkapaikat ja tuolleen, mutta kun en ollut siellä alkuhaastattelussa, ja sitten kukaan... niin mä ihmettelin, kun mä luulin, että se on vaan joku tyyppi vaan, sen niminen, että ei oo mitään tietoa siitä, että mikä tää on. -- Mä meen huomenna sinne infoon. Mä en päässyt sinne kun nuo junat ei kulkeneet silloin muutama viikko sitten kun oli se lakko. (Haastateltava 6.)

Tiedot Riku-toiminnasta voivat siis jäädä vajavaisiksi, jos aloittava kuntoutuja estyy tulemasta aloitustilaisuuteen tai jos omalla pajalla ei ole juuri sillä hetkellä omaa Rikua. Ilmeisesti myös eri pajojen Rikujen aktiivisuudessa on eroja. Toiset tulevat esittelemään itsensä ja tehtävänsä kattavammin ja ovat aktiivisesti mukana tukemassa uusien kuntoutujien aloitusvaihetta. Toisilla taas osallistuminen on vähäisempää ja pajalla luotetaan siihen, että tarvitessaan kuntoutuja hakeutuu itse Rikun luokse. Yksi kuntoutujista, joka oli kuullut Rikujen olemassa olosta jo ensimmäisinä päivinä, sanoi ettei hän edelleenkään ymmärtänyt, mistä toiminnassa on todella kyse.

En mä tiedä, en mä varmaan vielääkään oo ymmärtänyt, että mikä siinä on se idea! En mä tiedä. -- Ei kun mä ihmettelen, että mitä tää meidänkin Riku tekee sitten, mun käsittääkseni hän niinku kuluttaa aikansa polttamalla röökiä ja kahvittelemalla, että en mä tiedä. Että ei mulle tää Riku-juttu oo mitenkään niinku ollut... (Haastateltava 7.)

8.3 Vahvuudet – Rikuilta saatu apu

Pyysin haastateltavia kertomaan esimerkkejä tilanteista, joissa he olivat saaneet apua Rikulta. Kysyin tämän teeman yhteydessä myös suoraan, että millaista hyötyä Riku-toiminnasta on ollut kullekin haastateltavalle. Teema nousee vertaistuesta, sillä avun tarjoajana Riku on vertainen, eikä esimiesasemassa.

Muutama haastateltavista kertoi konkreettisia esimerkkejä saamastaan avusta ja hyödystä. Joukossa oli sekä työpajan käytäntöihin että henkilökohtaisiin asioihin ja sosiaalisiin suhteisiin liittyviä asioita. Nämä kaikki liittyvät Rikujen toimenkuvaan.

-- aika selkeet ohjeet on saanut jo esimieheltä, mutta sitten jotain sellaisia pikku juttuja on. Voiko työaikana käyttää kahvihuoneen konetta Kela-ilmoituksen tekemiseen – voi, tai voiko työnantajan puhelinta käyttää noihin virastoasioihin – voi. Mä en ois välttämättä kehdannut ehkä esimieheltä mennä kysyä, että voiko sun puhelinta lainata, kun pitäis soittaa sossuun, niin sitten kun on Rikulta kysäissyt, se on sanonut, että juu, siinä on kyllä sellainen puhelin, että sitä voi pyytää. -- Joskus oli joku kysymys, mikä mun Rikun piti sitten ihan ottaa selvää, mutta sekin sitten selvisi saman päivän aikana, että se otti heti sen asiakseen ja selvitti. Meillä on kyllä varmaan ihan, tai musta tuntuu, että ihan spesiaali-Riku tää joka meillä toimii siinä hommassa, että erittäin helposti lähestyttävä ja pitkään ollut täällä, että tietää kyllä melkein kaikesta kaiken. (Haastateltava 1.)

Ihan alussa, että pystyi puhuu just taustoista ja tommosista sen Rikun kanssa ja että se niin kuin tuki niissä, mielenterveysongelmissa ja kaikessa. Että kyllä silleen sain apua. -- Mä ainakin koin, että mun oli helpompi tulla tänne, että mulla oli niin kuin yksi henkilö, joka niin kuin otti mut silleen, perehdytti taloon ja näytti paikat ja näin, että ei niin kuin menty hirveissä ryhmissä, varsinkin kun paniikkihäiriöisenä ihmisenä, niin sehän on niin kuin kamalin tilanne mennä parijonossa sinne katselemaan. Sitähän mä pyysinkin, kun mä tänne tulin, ja sitten se oli ihan selvä juttu, että niin tehtiin. Että kyllä siitä varmasti on hyötyä. (Haastateltava 3.)

No ehkä siinä, että siinä ajan myötä on ehtinyt ystävystyäkin tässä, että tulee juteltua kaikista muistakin asioista ja niinku on helpompi kysyäkin, että huomaa että käydään tupakalla yhdessä ja niin. Ehkä niistä asioista olisi muutenkin tullut puhuttua, vaikka kyse ei olisi Rikusta, mutta ehkä se helpottaa sitten kuitenkin siinä mielessä, että tietää, että kyseisen henkilön toimenkuvaan ehkä kuuluukin vastata, että sitten ei oo semmoinen olo, että rasittaisi toista ylimääräisesti tai muuta. -- No justiin ehkä se, että se helpottaa sopeutumista, että tavallaan joku huomioi enemmän justiin tässä alussa ja vähän neuvoo ja... Niin kyllähän se vähän helpottaa sitä yhteisöön tulemistä. (Haastateltava 8.)

Yksi haastateltava sanoi, että hänen Riku-kontaktinsa rajoittuivat alun infotilaisuuteen, osin hänestä itsestään johtuen. Hän kuitenkin arvosti Riku-toiminnan olemassaoloa yleensä ja tunsu hyötyvänsä siitä.

Kyllähän siitä on pelkästään silleen jo, että tietää, että se on olemassa, niin se helpottaa. Että kyllä olen harkinnut, että menisin juttelemaan, mutta en oo saanut itsestäni irti sitä, mutta että kyllä niinku välillä kun stressaa, niin tietää ainakin, että se on olemassa, että ei oo mikään umpikuja edessä missään. (Haastateltava 5.)

Muut eivät osanneet kertoa konkreettisia esimerkkejä. He olivat saaneet aloitusvaiheessaan apua sekä työnjohtajilta ja ohjaajilta että toisilta kuntoutujilta, eivätkä pystyneet nimeämään mitään erityistä kysymystä tai tilannetta, jossa olisivat tarvinneet tai saaneet nimenomaan Rikun apua.

Mä oon aina saanut apua sitä tarvitessani. Jopa siis silloin, kun en ole itse sitä ymmärtänyt tarvitsevani! Sieltä on siis joko Riku huutanut tai ohjaaja on tullut paikalle auttamaan. En ole jäänyt sormi suuhun. (Haastateltava 9.)

8.4 Heikkoudet – puutteet Rikujen avussa

Edellisen teeman vastapainoksi pyysin kertomaan esimerkkejä tilanteista, joissa haastateltavat olisivat kaivanneet Rikun apua ja miten he selvittivät tilanteen ilman Rikua. Lisäkysymyksenä oli myös se, mitä Riku olisi voinut tehdä auttaakseen. Samoin edellisen kanssa tämä teema liittyy vertaistukeen. Vertaistuki on luonteeltaan erilaista kuin ammattiauttajien antama tuki, eikä ei-muodollisesti koulutetuilla Rikuilla vertaisina ole aina tarjota apua aivan kaikenlaisiin ongelmiin.

Lähes kaikki haastateltavat vakuuttelivat, että olivat kyllä saaneet kaikkiin ongelmiinsa apua joko Rikuilta tai joltakulta muulta. Henkilökohtaisia esimerkkejä tilanteista, joissa nimenomaan Rikun apu olisi jäänyt puuttumaan, ei kertynyt kuin yksi.

No, onhan tässä tietenkin, silleen olisi ollut hyötyä, mutta en oo vaan saanut irti itsestäni tai osannut hakea, että on ollut välillä vähän vaikea sopeutua tuohon uuteen vuorokausirytmiiin. Pomo huomauttelee ja se vituttaa, että tämmöstä! [haastateltava naurahtaa.] [Kysyn mitä Riku olisi voinut tehdä auttaakseen häntä] Varmaan jo pelkästään ihan jutteleminen niinku jeesaa. [Kysyn tarkoittaako hän, että jos Riku lähestyisi ja tekisi aloitteen, koska hän sanoo, ettei tule itse hakeneeksi apua.] Oishan se hyvä, etenkin jos uusille työntekijöille voisi olla ihan valmis aika, niinku että ”kuukauden oot ollut täällä, niin meepä juttelemaan”, että en oo ainoa, joka ei viitsi mennä hakemaan, se on ihan suomalaisessa kulttuurissa jo että ei puhuta. -- tosiaan olisi hyvä ehkä joku semmoinen yksi tai kaksi kertaa käynti sen jälkeen kun on aloittanut, panna ihan sinne kalenteriin että pakollinen kahdenkeskinen tapaaminen Rikun kanssa. (Haastateltava 5.)

Haastateltava 5 antaa tässä siis jo selvän kehitysehdotuksen Riku-toiminnalle. Se vaikuttaa mielestäni aivan mahdolliselle toteuttaa. Tarkastelen sitä lähemmin päätelmissä.

8.5 Mahdollisuudet – mitä hyötyä Riku-toiminnasta voi olla

Pyysin haastateltavia kertomaan näkemyksiään siitä, minkälaista hyötyä Rikuksi rupeamisesta voisi olla yksilötasolla joko hänelle itselleen tai jollekulle muulle kuntoutujalle. Teema liittyy voimaantumiseen ja osallisuuden tunteen kehittymiseen. Pyysin myös laajemman tason näkemyksiä siitä, minkälaista hyötyä Riku-toiminnasta on Uusixille kokonaisuudessaan. Siitä voi edelleen vetää johtopäätöksiä siitä, mitä

hyötyä vertaistukitoiminnasta voisi olla kuntouttavassa työtoiminnassa tai muussa yhteisömuotoisessa kuntoutuksessa yleensä.

Neljä haastateltavista viittaa vastauksissaan siihen, että Riku-toimintaan ryhtyvä kuntoutuja saa toiminnasta itselleen hyötyä. Vastauksissa mainitaan vertaistukea, sosiaalisia suhteita ja hyvää mielialaa. Ne edistävät Rikun omaa kuntoutumista sekä sosiaalisessa mielessä että työelämävalmiuksien osalta.

Niin, joillekin varmaan sopii paremmin kuin toisille olla tällainen tavallaan, en nyt tiää, vastuuhenkilö, mutta siis sillain, onhan se eräänlaista vertaistukea kai itse Rikullekin, että pystyy sitten auttamaan muita, kun on päässyt vähän pidemmälle. (Haastateltava 1.)

Pelkästään jo se, että on ihmisten kanssa tekemisissä, niin siitä on jo valtava apu, ja ihmisten auttaminen on aina helpompaa kuin itsensä auttaminen, niin kyllä ainakin joillekin ihmisille, niin kuin mulle esimerkiksi voisi olla hyvinkin paljon hyötyä siitä. Se aktivoi enemmän kuin itsensä hoitaminen. Niin, ja ainakin mulla, kun oon ollut pitkään työttömänä, niin ei paljoa ole ollut ihmisten kanssa tekemisissä, niin siinä ainakin tulisi lisättyä sosiaalisia ympyröitä. (Haastateltava 5.)

Kyllä mä luulen, että siitä saa kuitenkin aika paljon, että niinku esimerkiksi huomaa nyt kun tulee paljon ulkomaalaisia, niin ehkä sitä ei hirveän paljon tuu heihin tutustuttua, että on välillä se kielimuuri ja muuta, mutta ehkä siinä justiin tulee se tutummaksi enemmän kaikkien kanssa, että kyllä mä luulen, että se antaa sitten kuitenkin niin paljon. Ja oppii enemmän muista ihmisistä. Itsekin kun olin [henkilöstöön liittyvässä työtehtävässä], niin mä tykkäsin tosi paljon, että siinä oli sitä ihmisten perehdyttämistä ja muuta, niin kyllähän se jotenkin antoi hirveän paljon, että ihmiset tulee juttelemaan itekin oma-aloitteisemmin ja tulee molemmin puolin tutuiksi. (Haastateltava 8.)

Mulle siitä ei olisi niin paljon hyötyä. Mutta [haastateltavan oman pajan Rikulle] esimerkiksi varmasti se on silleen ihan kiva kuulla, että sekin niinku ottaa osaa kaikkeen, se osaa hirveen hyvin tehdä ja tekee rauhallisesti, että se on oikein pätevä siinä. Kyllä mä sanon, että sanotaanko näin, että se on enemmän hymyillyt nyt kun se on ollut Riku! Se on ollut semmoinen niinku tomera, eikä sekään haittaa mua, tai en mä mitenkään niinku moiti siitä, mutta koska hän on niinku semmoinen tomera, niin on hauska katsoa, että se hymyileekin nyt vähän useammin kun se on Riku. (Haastateltava 9.)

Haastateltava 5 tuo esille näkökohdan, joka nähdäkseni edellyttää aika syvällistä ajattelua. Hän totesi aiemmin, ettei ole itse tullut ottaneeksi yhteyttä Rikuihin ihan vain siitä syystä, ettei saa tehtyä itse aloitetta. Hän on kuitenkin selvästi pohtinut vertaistukitoiminnan hyötyjä ja kertoo, että voisi itse hyötyä siitä, että auttaisi muita. On totta, että omat ongelmat ovat usein niin lähellä ihmistä, ettei hän pysty tarkastelemaan niitä ulkopuolisen silmin, objektiivisesti. Vertaistuen keinoin toisia auttamalla voi saada toisten samankaltaisista ongelmista heijastuspintaa ja reflektoida myös omaa tilannettaan. Kuten vertaistuesta kertovassa luvussa 4 mainittiin, vertaisryhmässä jäsenet tavallaan puhuvat samaa kieltä ja voivat asioita omakohtaisesti kokeneina ehdottaa toisilleen selviytymiskeinoja.

Haastateltavat 8 ja 9 viittaavat mielestäni voimaantumiseen liittyvistä energisoivasta toiminnasta ja positiivisesta latauksesta. Tarkemmin aiheesta lisää päätelmissä.

Haastateltavan 1 lisäksi myös haastateltava 2 mainitsi vastuun ottamisen mahdollisuuden Rikulle itselleen koituvana hyötynä. Vastuun ottaminen tuo Rikulle tavan vaikuttaa ja olla hyödyksi yhteisölleen. Lisäksi hänen mielestään Riku-toiminta tarjoaa vaihtelua tavallisiin työpäiviin.

Siitä voisi tulla sellaisia erilaisia uusia haasteita ja vastuuta, jos kaipaisi semmoista, eihän siinä hirveesti vastuuta ole, niinku mahdottomasti vastuuta, mutta jos kaipaa jotain semmoista muuta, kaipaa semmoista tapaa, millä voi vaikuttaa, niin se voisi olla niinku hyödyksi. Musta tuntuu, että silloin kun on Riku-koulutus, niin niinku ei tarvi tulla pajalle, mutta mä en tiedä onko jonkun mielestä kivempaa olla koulutustunnilla kuin pajalla, että ei pakosti. Vaihtelua, joo, ja erilaisia uusia haasteita, tai ei pakosti edes haasteita, mutta jotain uutta ja kivaa. (Haastateltava 2.)

Muut haastateltavat toivat esiin lähinnä Riku-toiminnasta aloittavalle kuntoutujalle koituvia hyötyjä. Riku nähdään henkilönä, jolla on jo kokemusta sekä yhteisön jäsenyydestä että pajansa työtehtävistä ja niihin liittyvistä taidoista.

-- kun tulee uusia työntekijöitä, niin kyllä sitten on hyvä, että joku hiffaa nää jutut jo, että ei oo ihan aloittelija hänkään, kun että jos tulee uusia, niin voi aina kysyä. (Haastateltava 4.)

Ehkä nää Rikut voi enemmän olla jeesinä ihmisille, joilla ei oo minkäänlaista työhistoriaa ollenkaan. (Haastateltava 7.)

Etenkin haastateltavan 7 vastaus kuvaa sitä, että aiemmin työelämässä mukana olleilla on jotain käsitystä siitä, miten työyhteisössä ollaan ja käyttäytytään. Kokonaan vailla työhistoriaa oleville on haastavaa jo noudattaa aikatauluja, ottaa vastaan ohjeita ja suorittaa työtehtävänsä alusta loppuun itsenäisesti. Riku voi silloin olla mukana ja muistuttaa ja kannustaa.

Uusixille koituvaksi hyödyiksi mainittiin se, että Riku keventää työnjohtajille ja ohjaajille kertyvää työtaakkaa. Pajansa töistä hyvin tietävä Riku voi neuvoa aloittavaa kuntoutujaa silloin, kun työnjohtaja tai ohjaajat eivät ole saatavilla.

Kyllähän tuota, ainakin meidän Rikulla on niin laaja tietämys, että tuota, ei siinä tarvi kuluttaa sitten työnohjaajien tai pomojen aikaa, jotka välillä on ehkä kiireisempiä tai ei välttämättä paikallakaan, että joskus saattavat olla koulutuksissa, niin kyllähän se vähän mun mielestä helpottaa heidän työtaakkaa. (Haastateltava 1.)

-- antaa mahdollisuuden, että ne kuntoutujat pystyy jotain semmoisia yksinkertaisia asioita hoitaa, ettei tarvi ohjaajilta kysyä kaikesta mahdollisesta, että auttaa varmaan siinä työtaakassa käytännön hyötynä. (Haastateltava 2.)

Rikua pidettiin myös hyvänä lenkinä kuntoutujien ja ohjaajien sekä työnjohtajan välillä. Joistain asioista tuntuu paremmalta kysyä Rikulta kuin varsinaiselta henkilökunnalta. Rikun nähtiin myös voivan ottaa pientä väliaikaista ohjausvastuuta.

Ja musta tuntuu, että siinä on semmoinen että on varmaan paljon ihmisiä, joille on helpompi kysyä joltain toiselta, joka on samanlaisessa tilanteessa ja joka on kuntoutujana vähän niin kuin kanssatoverina, kysyy jotain asioita mitä ehkä ei viitsisi kysyä suoraan ohjaajalta tai työnjohtajalta, niin pystyy lähestymään niitä asioita ja ottaa ne esille, ei tarvi niiden kanssa itse märehä ja huolehtia, että "oi ei, oonko mä tehnyt jotain oikein ja ymmärtänyt jotain oikein", ja jos ei kehtaa tai ei viitsi kysyä suoraan ohjaajalta. (Haastateltava 2.)

Kyllä mä uskon, että esimerkiksi niinku noiden ohjaajien kanssa se on ihan hyvä, että siellä työporukassa on yks jonka kanssa käydään tavallaan niinku läpi juttuja, että ainakin on se Riku, joka tietää asiat ja sen kanssa on käyty ne jutut, jos joku on ollut poissa tai tulee myöhässä. Että ei silleen, että se jäis sen Rikun vastuulle, mutta se on ihan hyvä semmoinen pieni lenkki varmasti ohjaajille, jos joutuvat olemaan varmasti... Jos joutuu olemaan yksin, että toinen on koulutuksessa tai kurssilla tai jossain, niin kyllähän siitä on apua, että on ihminen, joka tietää mitä se tekee, jolle voi kans sitten tarvittaessa delegoida jotain tällaisia ohjauksellisia hommia, koska kuitenkin täällä ollaan kaikki aikuisia, eikä lapsia siis, se olis eri asia jos olis kaikissa asioissa apua tarvitsevia ihmisiä. Joo ja siis, ottaa huomioon ja se on eri se mentaliteetti puhua Rikulle kuin ohjaajalle, se on ihan selkeä ero. Ohjaajan kanssa sovitaan ja yritetään saada se homma toimimaan, ja Rikulle voi ehkä vähän purkaakin, heittää semmoista läppää, ei niin asiallista läppää, kun se on kuitenkin työkaveri silleen. (Haastateltava 9.)

Vastauksissa tuli ilmi Rikujen vaikutus ilmapiiriin, viihtymiseen, yhteisön vuorovaikutukseen ja erilaisten henkilökohtaisten ongelmien ratkomiseen. Haastateltava 5 arveli vaikutusten ulottuvan myös muille kuntoutujan elämänalueille kuntouttavan työtoiminnan ulkopuolellekin.

No varmaan niin kuin että tänne on ihmisten helpompi tulla kuin moneen muuhun paikkaan. En mä tiedä mitä muuta hyötyä näille sitten on, ne saa enemmän tänne työntekijöitä! (Haastateltava 3.)

Ainakin se ennaltaehkäisee ongelmia, että just niin kuin tämä tyypillinen suomalainen mieliala on, että jos on jotain ongelmia, niin sitten haudotaan sitä, kunnes siitä tulee sitten oikea ongelma. Kyllä se ainakin pitäisi ilmapiirin puhtaana ja hyvänä ja ennaltaehkäisisi mahdollisia ongelmia kotona tai töissä tai sopeutumisessa tai whatever. Että onhan se hyvä olla olemassa. (Haastateltava 5.)

Kyllä mä luulen, että siinä kommunikaatio pelaa paremmin, että ihmisillä on pienempi kynnys tulla pyytämään apua, eikä jää yksin niiden ongelmien kanssa. Että ehkä sitten kuitenkin saa asiat toimimaan paremmin. (Haastateltava 8.)

Kaiken kaikkiaan Riku-toiminnasta nähtiin olevan monenlaista hyötyä. Hyödyn saajia olivat sekä kuntoutujat, Rikut itse että Uusix yhteisönä. Vaikka omakohtaista hyötyä ei aina osattukaan nimetä, pidettiin mahdollisena, että joku muu voisi saada jotain merkittävää Riku-toiminnasta.

8.6 Uhat – mitä haittaa Riku-toiminnasta voi olla

Pyysin haastateltavia kertomaan voiko heidän mielestään Riku-toiminnasta olla jonkinlaista haittaa tai harmia joko hänelle itselleen, jollekulle muulle kuntoutujalle tai Uusixille kokonaisuudessaan. Toiminnan todellisuus tai näkymät voivat lopullisen kohderyhmän tasolla sisältää jotain sellaista, mikä suunnittelijoille ei tule mieleen. Teema on vastapari edelliselle teemalle.

Ne haastateltavat, jotka eivät olleet itse kokeneet mitään hyötyä Riku-toiminnasta, eivät kuitenkaan osanneet ajatella siitä olevan mitään haittaakaan. Voi olla, että he eivät olleet tutustuneet Riku-toimintaan niin syvällisesti, että osaisivat sitä juuri arvioida suuntaan tai toiseen. Yhden haastateltavan mielestä toiminnasta ei ollut haittaa, mutta se oli hänen mielestään turhaa.

En näe mitään tollaista, että olisi mitään haittaa tai harmia. En usko. En mä keksi mitään, mitä siinä voisi olla. (Haastateltava 4.)

Ei tästä minulle oo ollut mitään sen kummempaa hyötyä tai ideaa koko Riku-toiminnasta. -- No ei kai siinä haittaa nyt oo varmaankaan. Mutta musta se on ihan turha juttu koko Riku-toiminta. (Haastateltava 7.)

Tämä kertoo mielestäni siitä, että Riku-toimintaa ei tuoda aivan tasapuolisesti esiin kaikilla pajoilla. Kyse voi olla joko Rikujen itsensä tai pajan henkilökunnan aktiivisuudesta tai asenteesta Riku-toimintaa kohtaan. Jos toimintaa ei tunne, eikä siitä ole itse saanut apua tai nähnyt muiden hyötyvän siitä, on vaikea muodostaa mielipiteitä. Haastateltavan 7 tapauksessa hän ei kertomansa mukaan ollut nähnyt oman pajansa Rikun tekevän Riku-tehtäviä vaan vain kuluttavan työaika kahvinjuontiin ja tupakointiin, joten on ymmärrettävää, että se antaa Riku-toiminnasta kielteisen kuvan, jossa Riku käyttää asemaansa varsinaisten työtehtävien välttelyyn.

Yksi haastateltava toi ilmi luottamuksen. Hän arveli, että jollekin Riku-toiminnan vähäinenkin muodollisuus voi olla liikaa. Näin voi mielestäni tapahtua ehkä silloin, jos kuntoutujalla on huonoja kokemuksia kontakteista viranomaisten kanssa.

-- se voisi vaikeuttaa joidenkin ihmisten keskinäisiä välejä, jos joku ihminen jostain syystä ajattelisi, että se ei voi luottaa keneenkään vähänkään viralliseen tahoon --.
(Haastateltava 2.)

Kaksi haastateltavaa mainitsi kateuden. Jonkun ihmisen Riku-toiminnassa mukana oleminen voisi heidän mielestään antaa jollekulle toiselle tunteen eriarvoisista asemista yhteisössä.

-- tai jos olisi jo valmiiksi jotain keskinäistä skismaa, sitten joku ihminen kokisi olevansa vähän niin kuin vähemmän tärkeä, koska se ei oo Riku, mutta siinä on varmaan niin paljon sen ihmisen omia ongelmia, mitkä vaikuttaa tommoihin asioihin ja ihmiskemioihin.
-- Tuskin se on keneenkään muun työpanoksesta mitään pois, jos joku ihminen on Riku-koulutuksessa eikä ole silloin paikalla, koska noilla pajoillahan on usein niin, että on ihmisillä sairaustapauksia, eikä pääse paikalle, eikä silloinkaan se oo muiden ihmisten työpanoksista pois, ainakaan meidän pajalla en koe sitä, että "voi ei, miks se yks tyyppi ei oo täällä". (Haastateltava 2.)

Voihan se tietenkin olla, että joku saattaa... Ihminen on peruskateellinen. Minäkin, kaikki me. Niin tämmöisessä tilanteessa ehkä ottaa vähän näppylöitä, että "miks mä en saa olla Riku", se on ehkä ainoa semmoinen, mutta sitä sattuu, ei voi kaikkia aina miellyttää.
(Haastateltava 9.)

Kumpikin kumminkin sanoo, että kyse on lähinnä tunteesta ja luulemisesta, eikä siitä, että Riku todellisuudessa olisi kuntoutujana sen paremmassa asemassa kuin kukaan muukaan. Haastateltava 9 tarjoaa kateusongelmaan ratkaisunkin.

Voihan sitä aina vaihtaa sitten, eihän se oo mikään semmoinen... Ja mieluusti vaihtaisikin, että kaikki pääsisi vähän kokeilee semmoista vastuuta. (Haastateltava 9.)

Samoin kahdelle haastateltavalle tuli uhkana mieleen se, että Riku olisi liian innokas ja päälleikävä. Tätä pidettiin kuitenkin epätodennäköisenä tapahtuvaksi.

No en mä keksi muuta kuin että sitten jos liikaa on kimpussa, mutta en mä usko, että se on se tilanne, että on edes käynyt tai tulee käymään. Hankala miettiä, että olisi mitään haittaa. (Haastateltava 3.)

Jos on sitten yli-innokas ihminen, niin kyllähän semmoinen voi aina ongelmia aiheuttaa, mutta ei, en usko, että tulisi ongelmia. -- lähtee ajamaan asioita liian innokkaasti tai puhuu sivu suunsa tai tämmöistä, mutta en usko, että semmoista juuri tapahtuisi.
(Haastateltava 5.)

Yksi haastateltava pohti sitä mahdollisuutta, että tiedonkulku kuntoutujilta työnjohtajille ja ohjaajille pysähtyisikin Rikuun, eikä viesti kulkisi perille asti. Tämä liittyy siihen

aiemmin mainittuun huomioon, että joistain asioista on helpompi puhua ensin Rikulle ja toivoa Rikun vievän viestiä eteenpäin.

Jaa-a! No en mä nyt oikein keksi mitään muuta kuin sitten että jotenkin... Ehkä sen, että onko siinä mahdollista, että tiedonsaanti jotenkin jää siihen, että esimerkiksi työnohtajat tai ohjaajat, niin ne ongelmat ei sitten heille välttämättä välity jos on jotain tällaista, että olisi tärkeää, että Riku saa myös niitä asioita eteenpäin viestitettyä. (Haastateltava 8.)

Haastateltava 8 mainitsi myös Rikun oman jaksamisen. Jos Rikun omat voimavarat eivät ole riittävät, muiden auttaminen voi käydä liian kuormittavaksi.

Kun kuitenkin tänne tulee ihmisiä kaikenlaisilla taustoilla, että saattaa olla tosi vaikeakin elämäntilanne, että silloin välttämättä kaikilla ei se jaksaminen riitä siihen Rikuksi ryhtymiseen. (Haastateltava 8.)

Varsinaisia Uusixiin yhteisönä ja kuntouttavan työtoiminnan yksikkönä kohdistuvia uhkia Riku-toiminnasta ei tule aineistosta ilmi. Ainostaan haastateltava 9 keksii yhden näennäisen uhan, jota hän itsekkin pitää vitsinä todeten, että sellaisia haittoja tuskin on.

[Haastateltava nauraa] Tulee vaan jotain sellaisia, että ne lähtee barrikadeille kaikki Rikut tuonne ulos, tai jotain, tällaisia älyttömiä! Mutta ei, ei, en mä usko, että siitä on mitään ihmeen haittaa, mitä siitä nyt voisi olla? (Haastateltava 9.)

Uhkia pidettiin kaiken kaikkiaan vähäisinä ja pitkälti teoreettisina eikä todellista vaivaa aiheuttavina. Vaihtoehtoja esille tuoneet arvelivat itse, että niissä voisi lähinnä olla kyse ihmisten yksilöllisistä ongelmista, kuten pelosta virallisia tahoja tai kateudesta Rikuja kohtaan. Korjattavaa olisi tällöin pikemminkin yksilöiden asenteissa kuin Riku-toiminnan periaatteissa. Näistä erilleen nousee Rikun oma jaksaminen.

8.7 Kenestä Riku?

Viimeinen haastatteluteema koski Riku-toimintaan mukaan lähtemistä. Teema nousee useista tämän opinnäytetyön tietoperustan osioista. Taustalla on ajatus vertaistukea tekevän ihmisen voimavaroista ja ominaisuuksista. Voimaantumiseen se liittyy esimerkiksi siinä, että tuntevatko haastateltavat sisäisen voimantunteensa kehittyvän siinä määrin, että voisivat ruveta Rikuksi ennemmin tai myöhemmin.

Kysyin haastateltavilta heidän omia ajatuksiaan Rikuksi ryhtymisestä, voisiko heistä tulla Rikuja. Suurin osa kieltäytyi, kolme arveli voivansa jossain vaiheessa ruveta Rikuksi ja yksi jätti vastaamatta. Kieltäytymisen syyt liittyivät lähinnä siihen, etteivät

haastateltavat kokeneet olevansa tehtävään sopivia ja että jotkut toiset olisivat siinä parempia kuin he.

Varmaan enemmän ulospäinsuuntautuneen kuin minä. Oon tällainen hiljainen [ihminen] yleensä, niin... Kyllähän mäkin nyt neuvon uutta kaveria, jos osaan, niin kuin kaikki tuolla pajalla --. Mä oon itse vähän erakkoluonne, että sen takia ei oikein nappaa tämmöiset. -- On muakin joskus kysytty päihdehuollon piirissä, että oisinks mä valmis niinku rupee sellaseksi tukihenkilöksi, mutta tota, mä en koe, että musta välttämättä olis sellaiseen itsestäni. (Haastateltava 1.)

En mä sellaiseen, silleen... Täällä on paljon parempiakin tyyppkejä sellaiseen. -- No just tollainen avoin, avulias, sosiaalinen. En mä nyt väitä, että mä en olisi niitä, mutta siis silleen mä en näe itsestäni, että mä olisin mikään hyvä. Mutta täällä saa kyllä infoa silleen ihan hyvin. Että siis mä en näe, että mulla olis mitään tarvetta, että siitä olis mitään hyötyä tossa Riku-toiminnassa. Että täältä löytyy parempia. (Haastateltava 4.)

Haastateltava 9 arveli, että hän voisi olla hyvä Riku, mutta ei halunnut kuitenkaan sellaiseksi ryhtyä. Hän oli aiemmin työelämässä saanut jo kokemusta toisten perehdyttämisestä ja tullut siihen tulokseen, ettei se ole se, missä hän on parhaimmillaan.

Mä en kyllä missään nimessä haluaisi olla Riku. Mä koen sen ahdistavaksi. Ihan tarpeeksi ollut tällaista Riku-toimintaa työelämässä. -- Mä olisin siinä varmaan hyvä, mutta mä en haluu olla. Siis olen ollut esimiesasemassa työelämässä ja olen ollut sellaisissa tilanteissa, että enemmän ja vähemmän vastuullisissa tehtävissä. Että mä en oo se tyyppi, mä loistan enemmän siinä tekemisessä kuin ohjaamisessa. (Haastateltava 9.)

Kolme haastateltavaa sanoi, että voisi jossain vaiheessa itse hakeutua mukaan Riku-toimintaan. Haastateltavan 5 vastauksessa oli mukana perusteluja sille, mitä hyvää mukaan lähtemisestä voisi koitua. Haastateltava 8 taas täsmensi sitä, millaisia voimavaroja täytyy ensin kartuttaa.

No tämmönen auttajapersoona tietenkin, niin sillehän on hyvä, että tuota... Kyllähän mä varmaan tykkäisin olla, esimerkiksi ja tuota no, just sellainen ihminen, jolle on helpompi tehdä muille, auttaa muita kuin auttaa itseään, niin sehän on ihan omiaan semmoisille ihmisille. (Haastateltava 5.)

En mä sitä mahdottomana näe, mutta että kyllä mä mietin sitä, että se vaatii sitten, että pitää olla voimavaroja aika hyvin itsellä, että jaksaa ottaa muita ihmisiä huomioon. (Haastateltava 8.)

Kysyin myös mielipiteitä siitä minkälaisille ihmisille Rikuksi rupeaminen voisi sopia. Ominaisuuksien kirjo, joita Rikuksi rupeavilta odotettiin tai pidettiin sopivana, oli hyvin laaja. Kaikkein useimmin mainittiin ulospäin suuntautuneisuus. Sitä käsitettä käytti neljä yhdeksästä haastateltavasta. Samoin neljä vastaajaa puhui sosiaalisista taidoista,

mutta niitä ei täsmennetty sen tarkemmin. Niihin voisivat kuulua vastauksissa mainitut avoimuus, helposti lähestyttävyyys ja ymmärtäväisyys erilaisia ihmisiä kohtaan. Kaksi haastateltavaa sanoi, että Rikun pitäisi olla rauhallinen. Toinen heistä täsmensi, että tarkoittaa rauhallisella myös järkeilevää luonteenlaatua, mikä mielestäni viittaa siihen, että Rikun pitää osata harkita ja pohtia rauhassa, eikä tehdä liian nopeita johtopäätöksiä. Rikun pitää myös välittää muista ihmisistä ja olla kiinnostunut auttamaan heitä. Siihen tarvitaan oma-aloitteisuutta mennä tekemään itseään ja asiaansa tutuksi, järjestelmällisyyttä ja jonkinlaista intoa. Rikun pitää olla jo jollain tapaa päässyt omille jaloilleen. Hänen on tunnettava talo ja sen tavat ja osattava ottaa asioista selvää toisten puolesta. Tästä syystä hän ei saa turhaan jännittää tai olla liian ujo. Kattavimman, monia eri ominaisuuksia kuvailevan vastauksen antoi haastateltava 2. Hän oli myös ainoa, joka otti esille Rikun sosiaalisen statuksen.

No varmaan semmoiselle ulospäin suuntautuneelle ja myös semmoiselle rauhalliselle, että ei tarvi pakosti olla rauhallinen, mutta varmaan semmoista perusrauhallista ja järkeilevää mentaliteettia. Ei ehkä jos on hirveen epävarma ja ujo, niin ei ehkä kannata. Että jos joku ottaa sulta kyseeksi jonkin asian, mitä sä et tiedä, niin sun on pakko kuitenkin selvittää se asia. Ehkä semmoista perus-, yleis-, mitä ajattelee jotain, mikä nyt tämmöiseen sosiaaliseen liittyisi, niin kaikki semmoiset sosiaaliset luonteenpiirteet ja semmoiset positiiviset asiat. Ja että pystyy olla kiinnostunut toisista ihmisistä. Jos on itse hyvin väsynyt eikä jaksakaan mitään ylimääräistä, niin sitten ei varmaan sovi Rikuksi. Mutta muuten ei oo varmaan mitään semmoisia sosiaaliseen statukseen liittyviä, että ihan sama minkä ikäinen, että onko mies vai nainen ja missä uskonnossa ja poliittisessa suuntautumisessa, missään ei oo väliä sen Rikun kannalta, mutta lähinnä tommoisissa piirteissä, että jaksaa kuunnella niitä muita ja auttaa, välittää sen verran, että auttaa. (Haastateltava 2.)

Kaiken kaikkiaan Rikuihin liitetään paljon myönteisiä ominaisuuksia. Uskon, että osa haastateltavista kertoi piirteitä, joita he olivat huomanneet niissä Rikuissa, joihin he olivat omilla pajoillaan tutustuneet. Samoin osa toivoi Rikuille sellaisia ominaisuuksia, joista heille itselleen olisi ollut apua. Mikään ei mielestäni vaikuttanut sellaiselle, että sitä olisi kohtuutonta Rikulta toivoa.

8.8 Riku luottamusasemassa ja esimerkkinä arvojärjestyksistä

Haastattelun lopuksi kysyin kaikilta oliko heillä kerrottavana vielä jotain jo mainitun erityistä korostamista tai jotain, mikä ei vielä ole tullut aiemmissa vastauksissa ilmi. Osalla haastateltavista tässä vaiheessa lisätyt kommentit liittyivät selvästi johonkin käsiteltyyn teemaan, joten olen lisännyt ne niiden teemojen yhteyteen. Haastateltava 9

antoi kuitenkin niin kattavan puheenvuoron liittyen luottamukseen, esimiesasemaan ja itseohjautuvuuteen, että liitän sen tähän.

Musta se on tosi hyvä juttu. Koska se on niinku se joka saa olla Rikuna tai toimii Rikuna, niin se asema... Siitä on paljon niinku ajatuksellista hyötyä. Työyhteisöissä usein on ihmisiä, joihin luotetaan, oli ne sitten semmoisia tavallaan sen työpaikan itse määäämiä tai joskus ne muotoutuu sellaiseksi, että työyhteisössä on se joku, vaikka vanhin naishenkilö, jolle puretaan kaikkea ja joka kuitenkin osaa hommansa ja osaa neuvoa uusia, vaikkei sitä oo nimetty sitä ihmistä siihen tehtävään, niin se kuitenkin tekee sen automaattisesti. Se on aina hyvä! Se on aina hyvä, kun on semmoinen joku, mutta aina se ei toteudu. Aina siihen ei oo varaa, se on huono asia. Kyllä se on mun mielestä kaikinensa hyvä myöskin tavallaan semmoisille ihmisille, jotka on sitten tosi tosi pitkään ollut pois työelämästä, niin että kuitenkin työyhteisöt elää ja muuttuu. Mä olin semmoisessa esimieskoulutuksessa missä puhuttiin siitä, että kuinka 90-luvulla alettiin tekemään tällaisia vastuullisia ryhmiä työntekijöistä, että ”teidän vastuu on tää”, tällaista itseohjautuvuutta. Se se taisi olla se oikein hieno sana! Että sekin on muokkautumassa, koska se ei välttämättä niin hirveesti tuota tulosta että ihmiset yhdessä... Se on vähän niinku hallitsematonta, eikä se... Ollaan tultu kokeilun kautta ja kömmähdyksien kautta siihen tulokseen, että se on se esimiesasema tärkeä ja hyvä, että ei voi antaa liikaa vapauksia ihmisille, että se itseohjautuvuus... Mä en tiedä, mikä se tilanne nyt on, että mitä nyt ajatellaan, koska työyhteisöt muuttuu koko ajan ja työyhteisöissä on eri tasolla koko ajan vastuita, ihmisiä jotka ovat vastuussa tästä ja tästä ja tästä, niin kyllähän se, että on se Riku siellä, niin se vähän antaa semmoista ehkä esimakua ihmisille jotka on ollut pitkään pois työelämästä, että ”ai niin, on tätäkin”, että mikä se malli on työyhteisöissä. Että se voi olla semmoinen outo juttu, kun mä joskus pähkäilen ihmisiä, jotka on niinku yli viisi vuotta työttömänä, niin siis kun mäkin olin vain puoltoista vuotta työttömänä ja siitäkin on jo sellainen puulla päähän lyöty olo, niinku siltikin, että... Niin musta se vaan palvelee ajatuksellisesti ja ihan konkreettisesti. Minun mielestäni, siis! (Haastateltava 9.)

Haastateltava 9 siis kiittelee sitä, että tässä työyhteisössä on nimettyjä henkilöitä työtovereiden tasolla, joiden puoleen voi kääntyä kaikenlaisissa asioissa. Hän myös ajattelee, että Riku-toimintaan osallistuminen voisi jopa valmentaa joitain parempikuntoisia kuntoutujia mahdolliseen tulevaan esimiesasemaan työelämässä. Samoin pitkään työelämästä pois olleet saavat Riku-toimintaa seuratessaan käsitystä siitä, että työelämässä noudatetaan usein hierarkioita, joissa eri jäsenillä on eri verran vastuuta ja eri asema arvojärjestyksessä.

9 Päätelmät

Ensimmäisen teeman eli taustan oli tarkoitus kuvata sitä, miten monimuotoinen Uusixin kuntoutujien tausta voi olla koulutuksen, työssäkäynnin ja työttömyyden osalta. Samalla se antoi tietoa siitä, missä määrin haastateltavat ovat olleet osallisia muodollisissa koulutusinstituutioissa ja työyhteisöissä. Vaihtelu oli laajaa; osalla oli vain peruskoulutusta, osalla osin tai kokonaan suoritettuja nykyisen toisen asteen opintoja ja yhdellä jopa ammattikorkeakoulututkinto.

Opintojen keskeyttäminen, joko opiskelun aikana tai esimerkiksi peruskoulun jälkeen, tuottaa sosiaalisen ongelman, johon liittyy voimakkaita yhteiskunnallisia ja moraalisia näkökulmia. Ne rajaavat keskeyttäjät koulutukselliseen alaluokkaan, jota pidetään uhkana yhteiskunnalle. Peruskoulun onnistunut suorittaminen ja tutkintotodistusten saaminen merkitsevät yhteiskuntakelpoisuutta ja niiden puuttuminen vastaavasti jonkinlaista moraalista kelvottomuutta, mikä herättää paljon kysymyksiä koulutuksensa keskeyttäneen henkilön elämäntavoista ja -laadusta. Koulutusurasta pois jääminen katsotaan usein lisäksi paitsi työllistymismahdollisuuksien kapenemiseksi myös kansalaisuudesta syrjäytymiseksi. (Komonen 2001: 51–52.)

Tutkimuksissa arvioidaan reliabiliteettia eli luotettavuutta. Se tarkoittaa tulosten tarkkuutta. Tulokset eivät saa olla sattumanvaraisia ja niiden on oltava jokseenkin pysyviä riippumatta tutkimisajankohdasta. Myös toisen tutkijan on oltava mahdollista saada samat tulokset. (Saaranen-Kauppinen – Puusniekka 2006c; Vilka 2005: 161.) Haastateltavat olivat keskenään erilaisia. Heillä oli erilaiset tarinat ja nykyiset elämäntilanteet. Joukossa oli vastausten perusteella sekä mielenterveyskuntoutujia, päihdekuntoutujia että niitä, jotka eivät tarkemmin täsmentäneet pitkäaikaiseen työttömyyteen johtaneita syitä. Vaihtelua oli myös siinä, miten paljon he olivat kouluttautuneet ja työskennelleet. Se antaa todellista kuvaa siitä, miten monimuotoinen Uusixin kuntoutujien joukko on. Tämän pohjalta olen varma, että jonain toisena ajankohtana tai toisen opinnäytetyöntekijän tekemänä olisi pystynyt kokoamaan vastaavanlaisen aineiston ja tekemään samoja päätelmiä.

Toinen teema, tiedonsaanti, selvitti sitä, miten ja millaista tietoa kuntoutujat olivat saaneet Riku-toiminnasta. Se kartoitti Riku-toiminnan ohjeisiin kirjattujen alkuinfossa esiintymisen ja ensimmäisten työpäivien esittäytymisten käytännön toteutumista.

Lisäksi se liittyi itsensä tervetulleeksi kokemisen ja yhteisöön mukaan pääsemisen kautta voimaantumiseen ja osallisuuteen.

Aineiston pohjalta vaikuttaa siltä, että ne, jotka olivat heti oman ensimmäisen kuntouttavan työtoiminnan jaksonsa alussa saaneet runsaasti tietoa Riku-toiminnasta, olivat tyytyväisimpiä toimintaan. Vastavuoroisesti ne, joiden alkuvaiheen tiedonsaanti oli jäänyt vähäiseksi, eivät niinkään osanneet nimetä toiminnan hyötyjä. Oletan, että tällä on yhteyttä siihen, miten aktiivisesti Rikut ovat tuoneet toimintaa esille pajojensa arjessa. Jos Rikut ovat aktiivisesti ottaneet yhteyttä aloittajiin ja jutelleet heidän kanssaan muustakin kuin pelkistä ongelmista, on mielikuva muodostunut luonnollisesti paremmaksi kuin silloin, jos Rikuista ei ole käytännössä tiennyt mitään tai jos heidän kokee välttelevän varsinaisia työtehtäviä vedoten Rikun asemaansa.

Voimauttavassa vuorovaikutussuhteessa aktiivinen oppiminen kuuluu niin ohjaajalle kuin ohjattavallekin. Ohjaajan on täytynyt itse olla oivaltanut aktiivisen oppimisen keskeiset periaatteet omassa kehitymisessään voidakseen opettaa niitä ohjattavilleen. Se tarkoittaa niin kognitiivisen tiedon prosessointia kuin myös aktiivista itseymmärryksen lisäämistä. Tämän vuoksi omaa toimintaa on kyettävä arvioimaan ja reflektomaan kriittisesti. (Siitonen 1999: 21.) Jos Riku ei itse ole voimaantunut, eikä täten valmis aktiivisesti esittelemään edustamaansa toimintaa ja perehdyttämään uusia tulokkaita, ei Riku-toiminnasta ole pajalla hyötyä. Rikun täytyy itse olla ymmärtänyt mitä on tekemässä ja mikä sen merkitys on. Haastateltavat viittasivat siihen, että Rikun pitää olla itse sen verran hyvässä kunnossa, että kykenee näkemään muutakin, kuin omat ongelmansa ja että Rikulla pitää olla voimavaroja ja halua auttaa muita.

Seuraavat teemat kulkevat pareittain, koska ne mukailevat SWOT-analyysia ja kuvailevat saman ilmiön myönteisiä ja kielteisiä puolia. Ensimmäinen teemapari on vahvuudet ja heikkoudet, eli Rikuilta saatu apu ja puutteet avussa. Se liittyy vertaistukeen ja vertaiselta, ei ammattilaiselta saatuun tukeen.

Vertaisryhmät voivat olla joko vertaisten tai ammattilaisten vetämiä. Eri ryhmät voivat toimia erilaisilla periaatteilla sen mukaan, mikä on osallistujien tarve. Joskus voi esimerkiksi olla tarpeen käsitellä henkilökohtaisia, arkaluontoisia asioita. Ihmisillä voi myös olla epäluuloja tai pelkoja liittyen ryhmän jäsenten väliseen vuorovaikutukseen. Sellaisissa tilanteissa on syytä käyttää ryhmien rinnalla yksilötyötä. (Granfelt 2007: 147; Nylund 2005: 207.)

Vastauksista käy ilmi, että osa uusista kuntoutujista kaipaisi alkuvaiheessa yksilöllistä tukea Rikuilta. Haastateltava 3 kertoi saaneensa paniikkihäiriönsä vuoksi yksityisen tutustumiskierroksen, koska oli sitä osannut pyytää. Sen sijaan haastateltava 5, joka tiedosti, ettei nimenomaan osaa pyytää apua itselleen, oli jäänyt ilman Rikujen tukea.

Kehitysehdotuksia kertyi. Haastateltava 9 kertoi, että hänestä olisi hyvä, jos työpaikoilla perehdytystä seurattaisiin ja sen etenemisestä tehtäisiin jonkinlaisia kirjaamisia. Riku-toiminta on vapaaehtoista eikä siihen ole muodollisia koulutusvaatimuksia, joten liian vaativia asioita Rikuilta ei voi odottaa. Mahdollista olisi kuitenkin tehostaa sitä puolta, että Rikut ottaisivat aktiivisemmin kontaktia aloittajiin, eivätkä vain jäisi odottamaan heidän yhteydenottoaan. Tähän voisi yhdistää haastateltavan 5 toivomat aloittavien kuntoutujien kahdenkeskiset kohtaamiset Rikun kanssa tiettyjen aikojen välein. Jos tietää päivämäärän, jolloin on varattu aika Riku-keskusteluun, ehtii suunnitella ja miettiä, mitä asioita haluaa ottaa puheeksi. Ilman sovittua päivämäärää asiaa on helppo lykätä ja odotella, että asia korjaantuisi itsestään.

Haastateltava 8 mainitsi yleisen jutteluyhteyden ja kuulumisten kyselemisen, joka olisi parempi tapa aloittaa kuin mennä suoraan kysymään, että onko kuntoutujalla jotain kysyttävää. Silloin tulee herkästi sanottua ei, vaikka mielessä olisikin jotain, mistä haluaisi puhua. Lisäksi myös Riku-toiminnan ohjeissa on huomioitu, että aloittavat kuntoutujat voivat olla tottumattomuuttaan vastahankaisia. Haastateltavan 8 pajalla Rikut saattavat toimia aktiivisemmin kuin haastateltavan 5 pajalla, mutta myös heissä itsessään voi olla eroa sen suhteen, miten he antautuvat kontaktiin muiden kuntoutujien kanssa. Tästä syystä Rikujen pitäisi olla tietoisia siitä, että kaikki eivät oma-aloitteisesti tuo asioitaan esiin, vaan toivovat Rikujen tulevan heille henkilökohtaisesti tutummiksi ennen kuin ongelmista viitsii mainita.

Aineiston vastauksissa kerrottiin, että Riku-toiminnasta on ollut hyötyä sekä henkilökohtaisista ongelmista, kuten päihde- tai mielenterveysasioista selviytyessä, oman pajan ja Uusixin käytäntöihin tutustuessa että sosiaalisten suhteiden syntymisessä. Hyödyt ovat siis monipuolisia ja Riku-toiminnan tarkoitus toteutuu käytännössä. Toiminnan suunnittelijat ovat nähneet ne ongelmat, joihin kuntoutujan Uusix-ura voi pysähtyä aloitusvaiheessa ja osanneet kehittää oikeansuuntaista apua.

Toinen teemapari olivat mahdollisuudet ja uhat, eli mitä hyötyä tai haittaa Riku-toiminnasta voi olla. Ne kytkeytyvät voimaantumisen ja osallisuuden tunteen kehittymiseen. Yhteyttä on myös vertaistukitoimintaan ja hyötyihin kuntoutuksessa.

Haastateltava 8 kertoi, että Rikut tulevat tehtävänsä myötä tutustuneeksi moniin erilaisiin ihmisiin ja arveli, että se on Rikuille antoisaa. Hän muisteli omaa työhistoriaansa, jonka aikana oli itse usein perehdyttänyt uusia työntekijöitä ja jutellut heidän kanssaan. Se oli ollut hänelle miellyttävää. Haastateltava 9 kertoi oman pajansa Rikusta ja siitä, miten tämä henkilö oli hänen havaintojensa mukaan ollut paremmalla mielialalla kuin ennen Rikuksi ryhtymistä. Näillä piirteillä, työtehtävän antoisaksi kokemisella ja mielihyvän saamisella on yhteyttä voimaantumiseen. Kun Rikut juttelevat aloittavien kuntoutujien kanssa tavallisista arkipäivän asioista, he voimistavat turvallisuuden ja tervetulleeksi tuntemisen kokemusta. Aloittavilta kuntoutujilta saamansa myönteisen palautteen ja syntyneen jutteluyhteyden myötä Riku voi tuntea tehneensä työtään oikein. Hyvää palautetta ja myönteisiä tunteita tarjoava työ kehittää sekä Rikulle että aloittavalle kuntoutujalle positiivista latausta, joka saa työn sujumaan ja mielialan kohoamaan. (ks. Siitonen 1999.)

Erityisesti haastateltavat 1 ja 8 kehuivat omien pajojensa Rikujen aktiivisuutta. Myös haastateltava 9 kertoi, että on aina saanut joko ohjaajilta tai Rikulta apua, vaikkei olisi itse ymmärtänyt sitä tarvitsevänsä. Ehkä heidän pajojensa Rikut ovat esimerkillistä ainesta, joista passiivisempien olisi hyvä ottaa mallia. Saadakseen parempaa hyötyä Riku-toiminnasta voisi siis olla syytä valikoida tarkemmin, minkälaisia ihmisiä tehtävään valitaan, sekä tehostaa Riku-koulutusta.

Uusien kuntoutujien lisäksi Riku-toiminnasta on haastateltavieni mielestä hyötyä myös Rikuille itselleen. Voimantunteensa aukkoja, jotka ovat syntyneet esimerkiksi pitkän työttömyyden aiheuttamasta osaamattomuuden ja tarpeettomuuden tunteesta, voi kasvattaa umpeen Riku-toiminnassa saatujen myönteisten kokemusten avulla. Sellaisia kokemuksia saa todennäköisemmin silloin, jos toimintaan todella osallistuu ja tekee jotain muiden hyväksi. (Ks. Siitonen 1999.) Voimaantumisen lisäksi tämä tukee osallisuuden ja ryhmään kuulumisen tunnetta. Kun aloittavat kuntoutujat tuntevat itsensä tervetulleiksi ja saavat apua, ja myös Rikut itse voimaantuvat, hyötyy koko Uusix Riku-toiminnasta. Tämän keräämäni aineiston antamien vastauksien perusteella päättelen, että Riku-toiminnasta on monella tasolla hyötyä ja sitä kannattaa kehittää edelleen huomioiden myös aineistosta nousseet kehittämis ehdotukset.

Kehittämistoimien myötä toimintaa on mahdollista markkinoida myös muille yhteisömuotoista kuntoutusta järjestäville tahoille, kuten muille kuntouttavan työtoiminnan yksiköille ja nuorten työpajoille.

Todellisia haittoja tai todentuntuksia uhkakuvia ei aineiston vastauksista tullut suoraan ilmi. Haittaa lienee lähinnä siitä, jos joku käyttää Riku-asemaansa väärin tai jos joku toinen kokee oman asemansa heikommaksi siksi, koska ei ole Riku. Tällöin on kuitenkin kyse yksilötason ongelmista, eikä koko Riku-toiminnan haitallisuudesta. Passiiviset Rikut, jotka eivät auta aloittavia kuntoutujia silloin, kun he apua tarvitsisivat, voivat antaa toiminnalle huonoa mainetta. Tarkentamalla Rikujen valintaperusteita ja seuraamalla toimintaa järjestelmällisesti näitä ongelmia voidaan estää ja vähentää.

Rikulle itselleen voi koitua haittaa, jos hänen oma jaksamisensa ei riitä. Haastateltava 8 totesi, että Uusixilla on hyvin monenlaista väkeä. Mielestäni tämä vaikuttaa Rikun jaksamiseen kahdessa mielessä. Koska kuntoutujia on niin monenlaisia, kaikista heistä ei välttämättä tulla Rikuja. Jos oma jaksaminen ei riitä toisten auttamiseen, ei sen henkilön Rikuksi ryhtymisestä ole hyötyä sen kummemmin hänelle itselleen kuin aloittaville kuntoutujillekaan. Pikemminkin siitä voi koitua haittaa, kun Riku kuormittuu tehtävässään eivätkä aloittajat saa häneltä tärkeää apua. Toinen näkökulma jaksamiseen on se, että koska kuntoutujia on hyvin monenlaisia, täytyy Rikun pystyä olemaan hyvin avarakatseinen, kuten haastateltava 3 sanoi. Hänen täytyy pystyä suvaitsemaan mm. maahanmuuttajia, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä, alkoholisteja, huumeidenkäyttäjiä, masentuneita, uupuneita, skitsofreenikkoja ja lukuisia muita alaryhmiä, jotka voivat käyttäytyä ja suhtautua Rikuihin hyvin eri tavoin. Rikun voimavarat ja ymmärrys eri ryhmiä ja yksilöitä kohtaan voivat joutua koetukselle ja kuormittaa Rikua liikaa. Toisaalta, Rikulla on usein omakohtaista kokemusta joko yhdestä tai useammasta ongelmasta, ja hän osaa silloin ehkä erityisen hyvin tarjota vertaistukea ja puhua samaa kieltä autettaviensa kanssa (ks. Granfelt 2007).

Myös muista syistä toiminta voi olla turhan raskasta. Rikulla voi olla henkilökohtaisessa elämässään väliaikaisia haasteita, kuten perhesuhteisiin liittyviä asioita tai asunnon vaihto, paljon vapaa-ajan aktiviteetteja ja muuta sellaista, mikä kaikki yhdessä Riku-toimintaan osallistumisen kanssa on liikaa. Silloin on hyvä huomioida haastateltavan 9 muistutus siitä, että pajan Rikua voidaan välillä vaihtaa, eikä yhden tarvitse hoitaa tehtävää lopun kuntoutusuransa ajan.

Viimeinen teema, nimeltään ”Kenestä Riku?”, käsitteli vertaistukea tekevän ihmisen voimavaroja ja ominaisuuksia. Se liittyi voimaantumiseen siinä, että tuntevatko haastateltavat sisäisen voimantunteensa kehittyvän siinä määrin, että voisivat ruveta Rikuiksi ennemmin tai myöhemmin.

Osa oli selvästi harkinnut Riku-toimintaan mukaan lähtemistä. Mielestäni hieman yllättävää oli se, että pari kieltäytyneistä oli jossain aikaisemmassa vaiheessa ollut mukana tai tullut pyydettyksi mukaan jonkinlaiseen perehdytys- tai vertaistukitoimintaan, mutta oli nyt valmis esittämään perustelut sille, miksei halua ruveta Rikuksi. Samoin pari, jotka eivät ehkä vielä olleet riittävän voimaantuneita, olivat kuitenkin selvästi miettineet asiaa ja voisivat tulevaisuudessa pyrkiä mukaan. Kunhan heidän kykyuskomuksensa kohenevat, he voivat hyötyä itse ja hyödyttää muita Riku-toiminnan kautta (ks. Siitonen 1999).

Haastateltavat toivat esiin lukuisia ominaisuuksia, joita Rikulla tulisi olla. Niistä olisi hyvä keskustella Rikuksi pyrkivien kanssa ja pyytää miettimään onko heillä voimavaroja ja kykyjä vastata niihin toiveisiin. On pidettävä mielessä, että Riku-toiminnan tavoite ei ole pelkästään tarjota Rikuille toimintaa, vaan ensisijainen tarkoitus on auttaa aloittavia kuntoutujia sopeutumaan yhteisöön ja työympäristöön. Vertailun vuoksi myöskään opettajaksi tai poliisiksi ei pääse vain siksi, että haluaa, vaan henkilöllä täytyy olla sellaisia ominaisuuksia ja taitoja, joilla työtä pystyy tekemään. Päättelen, että Riku-toiminnasta on hyötyä, jos Rikut ovat aktiivisia ja osaavat ottaa yhteyttä myös niihin, jotka eivät omatoimisesti hae apua.

Lopputulokseni on, että Riku-toiminnasta on hyötyä. Hyödynsaajina ovat pääasiallinen kohderyhmä, eli aloittavat kuntoutujat. He saavat Rikuilta sellaista apua, mikä määritellään myös Riku-toiminnan ohjeissa. Niihin kuuluvat opastus työyhteisön käyttämissä tiloissa, neuvot kellokorttikoneen, tietokoneiden, puhelinten ja muiden laitteiden käytössä, perehdyttäminen pajan työtapoihin, tutustuttaminen yhteisöön ja tuki henkilökohtaisissa ongelmissa, kuten päihderiippuvuuden tai mielenterveysongelman oireiden kanssa. Vertaisen antamana tuki on luonteeltaan hieman erilaista kuin työnjohtajien ja ohjaajien tuki, ja ne täydentävät toisiaan.

Rikuille itselleen koituu voimauttavaa hyötyä. He saavat itse päättää osallistumisestaan ja toimia vastuutehtävässä, joka tuo heille tunnetta osallisuudesta yhteisössä. He voivat tuntea tekevänsä jotain merkittävää, mikä parantaa itsetuntoa ja itseluottamusta.

Onnistumisen kokemukset palkitsevat. Uusix hyötty menestyksekkään Riku-toiminnan ilmapiiriä parantavasta vaikutuksesta. Rikujen tekemä tuki ja auttamistyö myös vähentävät työnjohtajien ja ohjaajien työtaakkaa.

10 Pohdinta

Olen erittäin tyytyväinen keräämääni aineistoon. Mielestäni se oli sopivan kokoinen. Haastatteluja ei ollut liikaa yhden opinnäytetyöntekijän analysoitavaksi, mutta riittävän monta, että vastausten kirjo muodostui laajaksi. Pari pisintä haastatteluäänitettä olivat noin viisitoista minuuttia pitkiä ja litteroituna niistä kertyi tekstiä noin neljä sivua kummastakin. Lyhyimmät haastattelut puolestaan olivat noin viiden minuutin kestoisia ja niistä muodostui hieman runsaan sivun mittaiset litteroinnit.

Joukossa oli sekä miehiä että naisia. Sukupuolten välillä ei ollut merkittävää eroa siinä, miten paljon he olivat aiemmin kouluttautuneet ja työskennelleet, millaisista syistä he olivat päätyneet kuntouttavaan työtoimintaan tai missä määrin he olivat hyötynneet Riku-toiminnasta. Tästäkin syystä on aivan mahdollista jättää haastateltavien sukupuolet mainitsematta.

Harmikseni joukkoon ei tullut maahanmuuttajataustaisia kuntoutujia. Pyysin työnjohtajien ja ohjaajien kautta paria maahanmuuttajaa haastateltavaksi. Toinen ei halunnut haastatteluun ja toisen kielitaito oli niin heikko, ettei hän ollut edes ymmärtänyt, että Riku-toiminta on olemassa.

Tutkimusta arvioidaan sen validiteetin eli pätevyyden osalta. Pätevyys tarkoittaa laadullisen tutkimuksen yhteydessä sitä, että tutkimuksella pystytään selvittämään juuri niitä asioita, joita on tarkoituskin selvittää ja että päätelmät ovat oikeita. Se taas edellyttää sitä, että niin tutkija kuin tutkittavatkin ymmärtävät esimerkiksi kysymykset ja käsitteet samalla tavoin. Tämän vuoksi pätevyyden tarkkailu on pidettävä mielessä koko ajan tutkimusta suunniteltaessa. Käsitteiden määrittelyssä ja teoriaan tukeutumisessa on oltava huolellinen. Vaikka laadullisessa tutkimuksessa ei käytetäkään mittareita tai operationalisointia eli tieteellisten käsitteiden muuttamista käytännönläheisiksi asioiksi, on sanojen merkityksiä ja kysymysten muotoiluja tarkkailtava. (Saaranen-Kauppinen – Puusniekka 2006a, 2006b; Vilkkä 2005: 161.)

Haastatteluillani oli tarkoitus selvittää sitä, mitä hyötyä Riku-toiminnasta on. Tästä syystä laadin teemoja ja kysymyksiä, jotka vastaavat siihen, mitä hyötyä Riku-toiminnasta voi olla kuntoutujien mielestä sekä yksilötasolla että koko Uusixin tasolla. Tämän vastapainoksi kysyin myös mahdollisista haitoista ja kielteisistä kokemuksista, sillä tieto niistä antaa mahdollisuuden kehittää Riku-toimintaa entistä paremmaksi.

Haastateltavat saivat sekä lukea teemat ja kysymykset kirjoitetussa muodossa että kuulla ne minun ääneen kysyminäni, mikä helpotti niiden käsittämistä oikein.

Opinnäytetyöprosessi oli minulle jokseenkin raskas. Päätin jo aluksi, että teen opinnäytetyön yksin enkä toisen opiskelijan kanssa. Syynä tähän oli mm. se, että halusin kantaa vastuun yksin niin hyvässä kuin pahassakin. En voinut vierittää vastuuta kenenkään toisen hoidettavaksi enkä myöskään joutunut paikkailemaan kenenkään toisen työnjälkeä. Tästä valinnasta johtuen en saanut itse vertaistukea tässä vertaistukeakin käsittelevän prosessin aikana, mutta en myöskään ylikuormittanut sosiaalisia suhteita jonkun opiskelutoverin kanssa. Työhön raskautta on tuonut myös se, että en pysynyt opinnäytetyöprosessin työskentelyseminaarikertojen rytmissä. Tähän johtivat yhtä aikaa käynnissä olevien työelämäharjoittelun ja opinnäytetyöprosessin kuormittavuus, tutkimusluvan hakemisen ja saamisen myöhäiset ajankohdat sekä henkilökohtaiset tekijät. Jouduin tekemään suuren osan opinnäytetyöstäni työskentelyseminaarikertojen päätyttyä itsenäisesti ilman ryhmän tukea ja opettajien säännöllistä seurantaa. Opinnäytetyöni valmistuu hieman tavoiteaikataulusta myöhässä, mutta olen alusta saakka ollut siihen henkisesti varautunut.

Koska toiminta on tätä opinnäytetyötä tehtäessä vielä tuoretta, voidaan tutkia vain koettuja hyötyjä niiden kuntoutujien osalta, jotka eivät ole keskeyttäneet kuntouttavan työtoiminnan jaksoaan Uusixilla. Huomiotta jäävät ne, jotka ovat keskeyttäneet, sillä en päässyt kysymään heiltä oliko Riku-toiminnalla tai sen puutteilla jotain tekemistä heidän päätöksensä kanssa. Kuntoutujien lisäksi vastaavia laadullisia tutkimuksia on jo nyt mahdollista tehdä kohderyhmänään Rikut tai Uusixin henkilökunta, kuten työnjohtajat ja ohjaajat. Myöhemmin, kunhan toiminnan kestosta ja alkuvaiheessa keskeyttäneiden määrästä on enemmän numerotietoa, voidaan tehdä tilastoja ja määrällisiä tutkimuksia, joissa näkyy Riku-toiminnan vaikutus keskeytysten määriin.

Lähteet

- Aarnitaival, Saraleena 2012. Maahanmuuttajanaiset työelämätietoa etsimässä. Tutkimus kotoutumisen tietokäytännöistä. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Informaatiotieteiden yksikkö.
- Eskola, Jari – Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Granfelt, Riitta 2007. Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa. Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan Vankilassa. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2007.
- Helsingin kaupunki 2013. Työvoiman palvelukeskus. Verkkodokumentti. Päivitetty 4.11.2013. <http://www.hel.fi/hki/sosv/fi/tyollistamispalvelut/tyovoiman_palvelukeskus>. Luettu 4.12.2013.
- Jantunen, Eila 2008. Osalliseksi tuleminen. Masentuneiden vertaistukea jäsentävä substantiivinen teoria. Hoitotieteen laitos. Lääketieteellinen tiedekunta. Tampereen yliopisto. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. A Tutkimuksia. Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Kananen, Jorma 2008. Kvali. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän Ammattikorkeakoulu.
- Karjalainen, Vappu 2011. Työttömien ammatillisen kuntoutuksen kysymys. Teoksessa Järvikoski, Aila - Lindh, Jari - Suikkanen, Asko (toim.): Kuntoutus muutoksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 89-101.
- Knuuti, Ulla 2007. Matkalla marginaalista valtavirtaan? Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2007. Helsinki.
- Komonen, Katja 2001. Koulutusyhteiskunnan marginaalissa? Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteiskunnallinen osallisuus. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. N:o 47. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kotovirta, Elina 2009. Huumeriippuvuudesta toipuminen Nimettömien Narkomaanien toveriseurassa. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla myös sähköisesti osoitteessa <<https://www.doria.fi/xmlui/bitstream/handle/10024/44580/huumerii.pdf>>. Luettu 3.12.2013.
- Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010. Annettu Helsingissä 30.12.2010.
- Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001. Annettu Helsingissä 2.3.2001.
- Metsämuuronen, Jari 2008. Laadullisen tutkimuksen perusteet. 3. uudistettu painos. Helsinki: International Methelp Ky.
- Möttönen, Sakari – Niemelä, Jorma 2005. Kunta ja kolmas sektori, yhteistyön uudet muodot. Jyväskylä: PS-kustannus

- Nylund, Marianne 1997. Oma-apuryhmät vapaaehtoisuuden ja julkisen välimaastossa. Oma-apu toiminnan valtakunnallinen kehittämisselvitys 1994–96. Tampere: Mainosmakasiini Oy.
- Nylund, Marianne 2005. Vertaisryhmät tiedon ja kokemuksen jäsentäjinä. Teoksessa Nylund, Marianne – Yeung, Anne Birgitta. (toim.) Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Tampere: Vastapaino. 195-213.
- Oikarinen, Vuokko 2013. Työpajapäällikkö. Uusix. Helsinki. Haastattelu 15.5.
- Oikarinen, Vuokko – Lastu, Teija – Tainamo, Pirjo 2012. RIKU-toiminta. Moniste.
- OK-opintokeskus n.d. Swot-analyysi. Verkkodokumentti. < <http://ok-opintokeskus.fi/swot-analyysi>>. Luettu 20.10.2013.
- Raunio, Kyösti 2004. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus Kirja Oy
- Saaranen-Kauppinen, Anita – Puusniekka, Anna 2006a. Validiteetti. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Verkkodokumentti. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_3_1.html>. Luettu 24.4.2013.
- Saaranen-Kauppinen, Anita – Puusniekka, Anna 2006b. Operationalisointi. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Verkkodokumentti. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_2.html>. Luettu 24.4.2013.
- Saaranen-Kauppinen, Anita – Puusniekka, Anna 2006c. Reliabiliteetti. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Verkkodokumentti. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_3_2.html>. Luettu 24.4.2013.
- Siitonen, Juha 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulun yliopisto. Oulun opettajankoulutuslaitos.
- Suomen Riskienhallintayhdistys ry n.d. Nelikenttäanalyysi - SWOT. Verkkodokumentti. < <http://www.pk-rh.fi/index.php?page=swot>>. Luettu 20.10.2013
- Toikko, Timo – Rantanen, Teemu 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampere University Press.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2011. Väilyömarkkinat. Verkkodokumentti. Päivitetty 6.6.2011. < <http://www.tem.fi/valityomarkkinat>>. Luettu 13.12.2013.
- Uusix 2010a. Toiminta. Helsingin kaupunki. Verkkodokumentti. <<http://uusix.fi/37>>. Luettu 24.1.2013.
- Uusix 2010b. Keitä olemme. Helsingin kaupunki. Verkkodokumentti. <<http://uusix.fi/23>>. Luettu 23.4.2013.
- Uusix 2010c. Pajat. Helsingin kaupunki. Verkkodokumentti. <<http://uusix.fi/21>>. Luettu 11.12.2013.
- Vilkkä, Hanna 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Haastattelun teemat

1. Tausta

Millainen on työ- tai kouluhistoriasi ennen Uusixille tulemistä?
Kuinka pitkiä aikoja olet ollut pois työelämästä, kouluista tai muun säännöllisen tekemisen parista?
Millaista apua tai tukea olet kenties saanut muissa paikoissa aloitusvaiheessa?

2. Tiedonsaanti

Kun aloitit Uusixilla, miten ja millaista tietoa sait Riku-toiminnasta?
Kuinka pian ymmärsit, mistä Riku-toiminnassa on kyse?
Missä määrin oman pajan Rikut tulivat sinulle tutuiksi?

3. Vahvuudet

Kerro esimerkkejä tilanteista, joissa sait apua Rikulta. Onko jokin jäänyt erityisesti mieleesi? Miten luulet, että tilanne olisi mennyt, jos et olisikaan saanut Rikulta apua?
Millaista hyötyä Riku-toiminnasta on ollut sinulle?

4. Heikkoudet

Kerro esimerkkejä tilanteista, joissa olisit kaivannut Rikun apua. Miten selvitit tilanteen ilman Rikua?
Mitä Riku olisi voinut tehdä auttaakseen sinua?

5. Mahdollisuudet

Minkälaista hyötyä Rikuksi rupeamisesta voisi olla sinulle tai jollekulle muulle?
Minkälaista hyötyä Riku-toiminnasta on Uusixille?

6. Uhat

Voiko mielestäsi Riku-toiminnasta olla jonkinlaista haittaa tai harmia sinulle, jollekulle muulle kuntoutujalle tai Uusixille?

7. Kenestä Riku?

Millaisia ovat omat ajatuksesi Rikuksi ryhtymisestä?
Minkälaisille ihmisille Rikuksi rupeaminen voisi sopia?

Tiedote

Kerro kokemuksesi Riku-toiminnasta

Teen tutkimushaastatteluja Uusixilla **13.–15.11.2013**. Tutkimus koskee Uusixin Riku-toimintaa, jota on kehitetty helpottamaan aloittavien kuntoutujien sopeutumista työpajalle. Tutkimuksen on tarkoitus selvittää **millaista hyötyä Riku-toiminnasta on ollut**. Haastatteluista saadaan palautetta, jonka avulla Uusix voi kehittää Riku-toimintaa. Uusix voi käyttää tutkimustuloksia myös kertoessaan siitä muille, kuten toisille työhönkuntoutuksen yksiköille ja erilaisille yhteistyötahoille.

Haastateltavaksi valitaan **noin kymmenen (10) vuonna 2013 Uusixilla aloittanutta kuntoutujaa**. Riku-toiminta aloitettiin keväällä 2012, joten vuoden 2013 alkuun mennessä se on ehtinyt kehittyä ja löytää paikkansa. Vuonna 2013 aloittaneilla kuntoutujilla on kokemuksia Riku-toiminnasta ja siitä mahdollisesti saamastaan hyödystä.

Äänitetyt haastattelut kirjoitetaan tekstiksi tutkimista varten. Tekstiin ei tule haastateltavien henkilötietoja, vaan ne erotetaan toisistaan ainoastaan tunnistein "haastateltava 1", "haastateltava 2", jne. Opinnäytetyötekstin joukkoon muiden luettavaksi tulee lyhyitä yleisluontoisia lainauksia vastauksista. Niistä ei voi tunnistaa henkilöä.

Tutkimus liittyy opinnäytetyöhön Metropolia ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelmassa. Opinnäytetyö julkaistaan sekä muutamana paperikopiona (oppilaitoksessa, tutkimuksen tekijällä ja Uusixilla) että sähköisesti internetissä Theseus-julkaisuarkistossa.

Osallistuminen on vapaaehtoista. Sinulla on oikeus keskeyttää missä tahansa vaiheessa. Riittää, kun sanot minulle, että et halua jatkaa. Kieltäytyminen ei vaikuta asiakkuuteesi Uusixilla tai missään muualla, se liittyy ainoastaan tähän haastatteluun ja opinnäytetyötutkimukseen.

Saija Karhunen
Metropolia ammattikorkeakoulu
saija.karhunen@metropolia.fi